

Vergi Alacakları ve İadelere İlişkin Faiz Uygulamalarının Değerlendirilmesi

şahin AY®

ÖZET

İdarenin herhangi bir vergi alacağı varsa alacağının geciken kısmı için vade tarihi itibariyle gecikme zammı ya da gecikme faizi uygulaması söz konusudur. Eğer vatandaşın haksız bir biçimde tahsil edilmiş bir vergi varsa bunun iadesi için vergi mükellefinin belge ve bilgileri temin ettikten sonraki süre zarfında iade söz konusu olmazsa üç aydan sonraki zaman kapsamında tecil faizi oranında faiz uygulanmaktadır. Bu durumun Anayasaya aykırı olduğu Anayasa Mahkemesi tarafından karara bağlanmıştır. Bu çalışmada taraflardan birinin vatandaş, diğerinin devlet olduğu durumda bile devlet lehine bir avantaj sağlanması başta sebepsiz ve karşılıksız tasarruf etme hakkı ile vergide eşitlik ilkesi olmak üzere bir takım sorunları ortaya çıkarmış ve bunun karşılığına gerekli düzenlemelerin yapılması gerekliliği açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Gecikme Faizi, Tecil Faizi, Vergi Eşitliği.*

JEL Kodları: H00, H2, H29

GİRİş

Anayasa hukuku devletin temel yapısını, organ ve kurumların işleyiş, görev ve sorumlulukları ile kişilerin hak ve ödevlerinin neler olduğu hakkında genel ilkeler ve kuralları ortaya koymaktadır. Devletlerin anayasaları, o devletin mali yapısına ilişkin temel ilkeleri de kapsar. Vatandaşların vergi yönünden eşitliği anayasanın temel bir ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergi kanunlarının çıkartılmasında olduğu gibi yürütülmesinde de anayasal çerçeveye bağlı olunması bir gerekliliktir (şenyüz, Yüce, Gerçek, 2017).

Anayasa Mahkemesine intikal emiş bir davada idarelerin vergi alacaklarının geciken kısmı için vade tarihinden itibaren gecikme zammı veya faizi oranında faiz uygulanırken, vatandaşın haksız tahsil edilen vergilerin vergi kanunları uyarınca iadesinde mükellefin belge bilgi temininden sonraki süre içinde iade edilmemesi halinde üç aydan sonraki süre için tecil faizi oranında faiz öngöröldüğü ifade edilmiştir. Devletin alacağı konusunda vergide gecikme zammı uygulaması, karşı durumda ise tecil faizi uygulaması bir takım problemleri de birlikte getirmiştir. Durum böyle olunca vergi ödeyen vatandaşların bir mağduriyetleri söz konusu olup devletin çıkarlarını anayasal zemine oturtmayıp farklı bir uygulama yapması anayasa ile çelişmiştir. Tecil faizi oranlarının gecikme zammı oranlarından yüksek oluşu, bilgi ve belge toplama süreci olan 3 aylık periyodun ardından vatandaşa tecil faizi oranında geri ödeme yapılması temelde vergi adaleti kavramı ile beraber vergi eşitliği ilkesini de sarsmıştır. Dava konusu olan olayda devlet ile vatandaş aynı düzeyde değerlendirmeye tabi tutulmuş olup neticede ilgili kanun maddesinin değiştirilmesine karar verilmiştir.

®E-posta: sahinay@siirt.edu.tr, Siirt Üniversitesi Kurtalan Meslek Yüksekokulu, ORCID: 0000-0002-3036-2155, Makale geliş tarihi: 16.11.2020, Makale kabul tarihi: 03.12.2020

Tecil faizi, gecikme zammı ve gecikme faizi kavramları ve yıllar arasında değişimleri çalışmada gösterilmiş olup, değiştirilen kanun maddesinin yaratmış olduğu sorunlar ifade edilmiştir. Bununla beraber ortaya çıkan durumun verginin temel ilkeleri ile bağdaşmadığı ve Anayasa Mahkemesinin aldığı kararın yerinde olduğu çalışmada açıklanmıştır.

1. GECİKME ZAMMI, GECİKME FAİZİ ve TECİL FAİZİ KAVRAMLARI ve İLGİLİ ANAYASA MAHKEMESİ KARARI

1.1. Anayasa Mahkemesi Dava Süreci

Anayasa Mahkemesi Başkanlığı Esas Sayısı: 2008/58, Karar Sayısı: 2011/37 olan bir itirazı 10.02.2011 tarihinde karara bağlamıştır. Aydın Bölge İdare Mahkemesi itiraz yoluna başvurmuştur. İtirazın konusu 4.1.1961 günlü, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 112. maddesine 4369 sayılı Kanun'un 2. maddesi ile eklenen (4) numaralı fıkranın Anayasa'nın 2., 10. ve 35. maddelerine aykırılığı savıyla iptali ve yürürlüğünün durdurulması istemidir. Olay ise "İhtirazı kayıtlı beyan edilip ödenen geçici vergi ile damga vergisinin kaldırılması ve ödenen tutarın ödeme tarihinden itibaren işleyecek yasal faizi ile birlikte iadesi istemidir. Açılan davanın itiraz incelemesinde, kuralın Anayasa'ya aykırı olduğu kanısına varan mahkeme, iptali için başvurmuştur.

Anayasa mahkemesi bu durumu öncelikle anayasanın ikinci maddesi ile ele almıştır. Bununla beraber 213 sayılı Kanun'un 112. maddesi göz önünde bulundurulmuştur. Burada vergi dairesi tarafına bir takım avantajlar getirildiği gözlemlenmiştir. Burada yasal süre zarfında tahsilat yapılmayan vergiler ile ilgili 6183 sayılı Kanunda belirtilen oranda gecikme faizi alınacağı ardından fazla ve yersiz olarak vatandaştan tahsil edilen ve geri verilmesi gereken vergilerin ise mükellefin belge ve bilgi temininin ardından 3 ay içerisinde geri verilmemesi halinde tecil faizi ödeneceği, ihtirazi kayıtlı beyan edilip ödendikten sonra mahkeme kararı ile iade edilen ve mahkeme kararınca tahsil gereken vergilere iade tarihinden itibaren 6183 sayılı Kanun'da belirtilen tecil faizi oranında gecikme faizi ödeneceği ile ilgili düzenleme olduğu tespit edilmiştir. Burada devlet alacağında vade tarihi itibarıyla faizin başlatıldığı devlet aleyhine olduğu zaman ise belge ve bilgi temininin 3 ay ardından faiz işletildiği tespit edilmiştir. Yine Anayasanın Kanun Önünde Eşitlik başlığını taşıyan 10. Maddesi ile ilgili olarak eşitlik mutlak eşitliği değil hukuki eşitliği ifade etmektedir. Hukuki eşitlik kavramından devlet organlarının muaf olmadığı ifade edilmektedir. Anayasanın 35. Maddesinde paranın bir takım faaliyetler neticesinde yarar sağlayan ekonomik bir değer olduğu ifade edilmektedir. . Hukuk sistemlerinde paranın sahibinden başkası tarafından kullanılmasının neden olduğu bu zarar, "faiz" adı altında yapılan ek ödemelerle karşılanmaktadır ibareleri yer almıştır (14.05.2011 tarih ve 27934 sayılı Resmi Gazete).

1.2. Gecikme Zammı, Gecikme Faizi ve Tecil Faizi Kavramları

Türk Vergi Sisteminde bulunan gecikme zammı ile gecikme faizini vergileme tekniği çerçevesinde ceza olarak görmemek gerekmektedir. Bir kamu alacağını enflasyona karşı koruyabilmek amacıyla ve yaptırımla alacağın zamanında ödenebilmesi amacı taşımaktadır. Fakat bu durum çoğu zaman idare ve mükellefler arasında sorun yaratabilmektedir. Ceza olmamakla birlikte zamanında tahakkuk ettirilmeyen vergilere uygulanan gecikme faizi ile

tahakkuk edip tahsil edilmeyen vergiler için uygulanan gecikme zammını birbirinden ayırt etmek gerekmektedir (Doğrusöz, 1991).

1.2.1. Gecikme Zammı

Gecikme zammı bir amme alacağının zamanında ödenmemesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Vergi ziyai cezalarında mahkemeler tarafından verilen ve ceza mahiyetinde olan amme alacaklarında ise bu oranın yarısı ölçüsünde uygulanmaktadır. Cumhurbaşkanı son yapılan anayasa değişikliği ile gecikme zammı oranlarını her ay için ayrı olarak veya topluca yüzde onuna kadar indirmeye, oran ile asgari tutarı iki katına kadar arttırmaya yetkilidir. Ayrıca cumhurbaşkanı aylar itibari ile farklı olarak belirleme ile 1, 3, 6 ve 12 aylık olarak hesaplatma yetkisine sahiptir (6183 sayılı Kanun md. 51). 02.10.2019 tarihi itibariyle yüzde 2 olarak uygulanan gecikme zammı 30.12.2019 tarihi itibariyle yüzde 1.6'ya indirilmiştir.

1.2.2. Gecikme Faizi

Gecikme faizi oranı 30.12.2019 tarihi itibariyle yüzde 1.6'ya indirilmiştir. İkmalen, re'sen veya idarece tarh olunan vergiler taksit zamanlarından önce tahakkuk edilmişse eğer taksit süreleri içerisinde taksit süreleri dolduktan sonra tahakkuk etmişse geçmiş taksitler tahakkuk tarihinden başlayarak bir ay içinde ödenir. Memleketi terk etme ve vefat gibi mükelleflüğün kalkması durumlarında ise beyan üzerinde tarh olunan vergiler, beyanname verme süreleri içerisinde ödenmelidir. Geçirilen sürelerden dolayı 6183 sayılı Kanun uyarınca tespit edilen gecikme zammı oranında gecikme faizi uygulanması söz konusudur. Gecikme faizi de aynı süre içinde ödenir. Gecikme faizinin hesaplanmasında ay kesirlerine dikkate alınmamaktadır (213 sayılı Kanun'un 112. maddesi).

1.2.3. Tecil Faizi

Vergilendirme ile ilgili mükelleflere bazı kolaylıklar sağlanmaktadır. Sağlanan bu kolaylıklar arasında tecil en önemlilerinden biri durumundadır. Tecil hususu 6183 sayılı Kanun'da düzenlenmiştir. Kanunda tüm kamu alacaklarının kapsamı ifade edilmiştir. Tecil hususunu vergisel avantaj olarak ifade etmek mümkündür. Kamu alacaklarının tecil edilmesi belirli bir faiz neticesinde olmaktadır. Bu durumda tecil faizi alınmaktadır. Tecil faizi oranlarının belirlenmesi ile taksit zamanları yetkili makamlar tarafından belirlenmektedir. Bu yetki farklı dönemlerde kullanılmaktadır. Yetki kullanılırken her işlem için ayrı ayrı tecil faizi belirlenmemekte tüm vergi borçlarını kapsayacak şekilde düzenleme yapılmaktadır (Arıkan, 2004). 30.12.2019 tarihinden bu yana tecil faizi yüzde 15 oranındadır.

1.3. Anayasa Mahkemesi'nin Kararı

Söz konusu durum neticesinde Anayasa Mahkemesi bir karar almıştır. Mevcut durumun alacaklı- borçlu ilişkilerinde kamu gücüne dayalı kamu kurumlarının borçlu olması halinde lehlerine olacak biçimde bir durum ortaya çıkardığı ifade edilmiştir. Bu durumun, vatandaşın devlete karşı güvenini sarsabileceği ifade edilmiştir. Yine verginin devlet tarafından vatandaşlarından kamu gücüne dayanarak karşılıksız almış olduğu bedeller olsa bile idarenin fazla veya yersiz yaptığı tahsilatın mükellefler açısından bakıldığında alacak haline geldiği söylenmiştir (14.05.2011 tarih ve 27934 sayılı Resmi Gazete).

Alacak hakkı mülkiyet hakkı içerisinde kişilerin temel haklarından biridir. Eğer vatandaşın haksız yere alınan bir tutar varsa bu durum vatandaşın bu meblağı kullanma, bu meblağdan tasarruf etme gibi durumlardan mahrum kalmasına sebep olacak yine bu süre zarfında enflasyon kaynaklı paranın değerinde azalma söz konusu olması durumunda vatandaş bir çok haktan yararlanamayacaktır. Böylelikle vatandaşlar için mülkiyet hakkından mahrum edilme durumu ortaya çıkacaktır. Düzenleme ile sağlanan kamu yararı genel çıkarları koruyan ve kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliği için zorunluluğu bulunmayan durumlar olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca kamunun başkasının mülkü ile karşılıksız ve sebepsiz olarak tasarruf hakkını elde ettiği belirtilerek ilgili düzenleme Anayasanın 2. ve 35. maddelerine aykırı bulunarak iptal edilmiştir (14.05.2011 tarih ve 27934 sayılı Resmi Gazete).

1.4. Gecikme Zammı ve Tecil Faizi Çerçevesinde Vergi Eşitliği

Devlet, vatandaşlara bir takım kamu hizmetleri sağlayabilmek adına vergi toplar. Vergi toplarken vatandaşlar arasında paylaşım yaparken hassas davranması gerekmektedir. Vergi adaleti, toplum içerisinde toplam vergi yükünün, toplumu oluşturan vatandaşlar arasında adaletli bir biçimde dağıtılabilmesidir. Bu durumun kolay olduğu söylenemez. Çünkü adalet dediğimiz kavramın sınırlarını belirlemek oldukça güçtür. Aynı zamanda bu olgu, içerisinde değer yargılarını da barındırmaktadır. Adalet kavramı, toplumların değişmesiyle içerisinde barındırdığı anlamında değişime maruz kalmaktadır (Yereli, Ata, 2011). Bir vergi sistemi vatandaşlar tarafından adil görülürse o zaman o vergi sistemi doğru temeller üzerine oturtulmuş olup kanıksanması daha kolay olacaktır.

Vergilemede adalet ilkesi, vergilemede genellik ve vergilemede eşitlik ilkeleri ile bir bütün durumundadır. Vergilemede adalet, herhangi bir vergilendirme durumu söz konusuysa aynı durumda olanlardan aynı, farklı durumda olanların ise içerisinde bulundukları durum itibarıyla vergilendirilmesinin sağlanmasıdır (Genç, Yaşar, 2009).

Geleneksel vergi adaleti ilkeleri arasında vergilemede genellik ve vergilemede eşitlik ilkeleri sayılabilir. Genellik ilkesi; aynı toplumda yaşayanların mali güçleri göz önüne alınarak vergi ödemelerini ifade eder. Hukuk devleti kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde ise bu kavram yasa önünde eşit olma durumu ile çakışmaktadır. Vergi kanunları genel olmalıdır yani bu kanunlar yalnızca şekli kanun değil maddi kanun özelliği de göstermelidir. Bu durumda kanun yapıcının şekli anlamda bir kanun ile belirli bireylere mali yükümlülük yüklemeleri söz konusu olamaz. Kanun yapıcı bir takım sebeplerle eşitlik ilkesine istisnalar getirebilir. Getirilen bu istisnalar anayasal zeminde ve anayasanın diğer kuralları ile değerlendirilirse bu istisnai durumlar geçerli sayılır. Örnek ile açıklamak gerekirse kalkınma ile ilgili yatırımlar ve ihracatı teşvik etmek için bir takım düzenlemeler yapılmış ve tarım ve çiftçilerin korunması konusunda yapılan düzenlemeler eşitlik ilkesinden ayrılmayı zorunlu kılıp Anayasanın diğer amaçlarının gerçekleşmesi hedefi göz önünde bulundurulmuştur. Vergi hukukunda kabul edilen tahakkuk, tahsil zamanaşımı vergi borçları konusunda borçlarını aksatmayan vergi mükellefleri için eşitsizliği beraberinde getirmektedir. Burada hukuk politikası düşünceleri eşitsizliğin kaynakları arasında yer alır (Öncel, Kumrulu, Çağan, 2017).

1.5. Başkasının Mülkü Üzerinden Yersiz ve Haksız Zenginleşme

Hakkaniyet dūřuncesi sebepsiz zenginleřmenin hukukta ayrı bir borç kaynağı olarak dūzenlenmesinin nedenidir. Belirli bir dūzen ve gōsterge olmadan herhangi birinin birikiminden bir bařkasına kayan deęerler Aristoteles’e kadar gitmekte ve bunun temelinde “denkleřtirici adalet” dūřuncesi yatmaktadır. Sōz konusu bu adalet durumunu sebepsiz zenginleřme çok iyi ifade etmekle beraber aynı zamanda toplumsal etkiye de sahiptir (Oęuzman, Őz, 2020).

Devlet, herhangi bir kimseye yersiz bir ödeme yapmışsa eęer yapılan ōdemelerin geri alınması durumu mevcuttur. Fakat hatadan dolayı birisi fazladan ve haksız bir biçimde para almış ve bunu ōdememek konusunda ısrarcı davranırsa ōzel hukuk hūkūmleri kapsamında tahsilat işlemi uygulanması sōz konusu olur. Bunun tersi durumunda da devlet tarafından bir geri ōdeme sōz konusu olduğunda geri alma durumunda devletin haksız zenginleşmesinin ōnūne geçilmelidir. Çoęu kez bireyler ağıısından değerlendirilen bu kavramın devletler nazarında da karşılığı mevcuttur.

1.6. Kamu Kurumlarının Borç Ődenmesinde Teşvik Edici Olması Hususu

Kamu kurumları mevcut borçları ile ilgili ōdeme konularında teşvik edici olmalıdır. Bireylerin, kamu kurumlarını herhangi bir borç karşılığında ortaya koyduğu olumsuzluk karşılığında borç ōdeme ile ilgili bakışları değişecektir. Sōz konusu anayasa kararında devletin borç ōderken üç ayın ardından daha dūřük oranlara sahip tecil faizi üzerinden borç ōdemesi durumu, teşvik edici olmamakla beraber, bireylerin borç ōdeme davranışları üzerinde kōtū bir etki bırakmaktadır. Anayasa mahkemesi kararının ardından ilgili kanun maddesinde yapılan değişiklik ile birlikte bu olumsuz durumun ortadan kalkması sağlanmış olup, kamu kurumlarının teşvik edici olması gerekliliği doğrultusunda değiştirilmiştir.

SONUÇ

Anayasa Mahkemesine dava konusu olan olay ile ilgili 2008 yılında tecil faizi yıllık %24 iken, gecikme zammı yıllık %30’dur. Kararın alındığı 2011 yılında ise tecil faizi yıllık %12 iken gecikme faizi %16.8’dir. 213 sayılı Kanun’un 112. maddesinde vergi mükellefleri için açıklanan durumlar karşılığında idarelerin lehine vatandaşların ise aleyhine bir durum ortaya çıkmıştır.

İlgili kararda Anayasanın 10. Maddesi ile ilgisinin bulunmaması sadece ilgili anayasa maddesinin içeriğiyle bağdaşmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. İdarelerin lehinde olan bir durum eęer bir eşitsizliğe sebep olmuşsa bu durumun özūme kavuşturulması ve yaşanan mağduriyetin giderilmesi gerekmektedir. Bu durum ile ilgili devletin fazla veya yersiz yaptığı tahsilat ile bir miktar parayı hazinesinde tutmaktadır. İade durumu sōz konusu olduğunda üç aylık bir sūrecin ardından tecil faizi ile ōdeme yapılması vatandaşlar için birçok olumsuzluğa yol açmaktadır. Mülkiyet hakkı ile ilgili bir olumsuzluğun farkına varan bir vergi mükellefi devletin aldığı kararın kamu menfaatleri ile örtūřmedięi, kendisinin yoksullaştığı devletin ise her ne kadar alınan paranın kamu yararı için harcanacağını bilse dahi devlette haksız zenginleşmeye neden olacağını gōrmesi devleti devlet yapan prensipler ile çeliştiğinin farkına varacaktır.

Eşitliğe istisnalar getirildiği bir takım hususlar bulunmaktadır. Yasa koyucu bir takım durumlarda vergi tekniğinde farklılaşmaya gidebilir. Fakat buradaki durum eşitliğe istisna getirilen durumlar veya kamu yararı sebebiyle bir yoksun bırakma durumu değildir. Vergi ilkesi olan vergi adaleti her ne kadar herkesin geliri doğrultusunda vergilendirmesini ifade etse de aynı zamanda aynı işlem doğrultusunda her iki taraf içinde aynı işlemin yapılması konusunda da bize fikir verir. Taraf olan iki bireyin kanunlar karşısında eşit olması durumu taraflardan birinin devlet olması durumunda da değişmemelidir.

Bir diğer durum ise devletin borcunu öderken vatandaşlara örnek olması gerektiğidir. Kanun devletin lehine, bireyin ise aleyhine bir durumu ortaya çıkardığı zaman, devletin örnek olma durumu ortadan kalkar. Bireylerin borç ödeme davranışları değişir. Tüm bunlarla beraber kararda ifade edildiği gibi enflasyon nedeni ile paranın değer kaybı söz konusu olduğundan dolayı mükellef tasarruf veya yatırımdan mahrum kalabilir. Bundan dolayı vergi tahsil edilirken gecikme faizi ile alınıp, geri ödemede üç ayın ardından tecil faizi ile ödenmesi beraberinde bir takım sorunlar getirir.

KAYNAKÇA

213 sayılı Vergi Usul Kanunu. (1961, Ocak 4).

27934 sayılı Resmi Gazete. (2011, Mayıs 14).

6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun. (1953, Temmuz 21).

Arıkan, Z. (2004). *Vergi Borçlarında Tecil*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 46. Seri. Mayıs 12, 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/iumamk/issue/744/8024> adresinden alındı.

Doğrusöz, B. (1991, Ekim). İstanbul Serbest Muhasebeciler ve Mali Müşavirler Odası. ismmmo.org.tr: ismmmo.org.tr adresinden alındı.

Genç, Y. & Yaşar, R. (2009). *Vergilemede Adalet ve Etkinlik İlişkisi*. Vergi Dünyası, 34-40.

Oğuzman, M. & Öz, M. (2020). *Borçlar Hukuku*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.

Öncel, M., Kumrulu, A., & Çağan, N. (2017). *Vergi Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Şenyüz, D., Yüce, M., & Gerçek, A. (2017). *Vergi Hukuku*. Bursa: Ekin Basım.

Yereli, A. B., & Ata, A. Y. (2011). *Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açından Değerlendirilmesi*. Maliye Dergisi, 21-32.

Evaluation of Interest Practices Related to Tax Receivables and Refunds

şahin AY

ABSTRACT

If the administration has any tax receivables, there is a delay increase or default interest as of the due date for the delayed part of the receivable. If there is a tax unfairly collected from the citizen, if there is no refund within the period after the taxpayer has provided the documents and information for the refund, interest is applied at the rate of deferment interest within the period after three months. This situation is contrary to the Constitution is bound by the Constitutional Court. In this study, it has been revealed that some of the parties have brought about some problems, such as the principle of tax equality and the right to save money without any reason, without any reason, even if one of the parties is a citizen and the other is a state, and necessary regulations are made for this.

Keywords: *Overdue Interest, Deferred Interest, Tax Harmony.*

Jel Codes: H00, H2, H29



Bölgesel Kalkınmada Dicle Kalkınma Ajansı'nın Etkinliği

Seda KARATAŞ®

ÖZET

Endüstri devrimi ile başlayan makineleşme süreci, dünyada gerek ülkeler arasında gerekse ülke içerisinde yer alan bölgelerde yığılma olmasına ve o bölgelerin diğer bölgelerden daha fazla gelişmesine neden olmuştur. 20. yy. da yaşanan küreselleşme ve yerleşmenin etkisi ile ciddi boyutlara ulaşan bölgesel farklılıklar, günümüzde de devletlerin kalkınmasında önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu bağlamda bölgeler arasında var olan farklılıkları en az seviyeye indirmek amacı ile Bölgesel kalkınma ajansları oluşturulmuştur. Ülkemizde bölgesel kalkınma ajansları 2000'li yılların başlarında Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin hızlanması ile birlikte bir ivme kazanmıştır. Bu kapsamda hazırlanan bu çalışma, ülkemizde kalkınma ajanslarının gelişimi ve bu kalkınma ajanslarından biri olan Dicle Kalkınma Ajansı'nın, sorumlu olduğu bölgede bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla hazırladığı ve uyguladığı projelerin incelemesi ile oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kalkınma Ajansları, Bölgesel Kalkınma, Dicle Kalkınma Ajansı.*

JEL Kodları: 010, 029

GİRİŞ

Son otuz yılda ekonomik alanda yaşanan değişim ve gelişmeler ile birlikte dünyada kalkınma kavramına olan bakışta değişime uğramıştır. Ulusal rekabet içerisinde yerel idarelere bağlı olarak sektörel bazda uzmanlaşma sağlayacak kurumların piyasadaki rekabet gücünü artıracığı düşüncesi ile bölgesel kalkınma ajansları oluşturulmuştur. Bununla beraber ülkemizde bölgeler arasında var olan farklılıklar bölgesel kalkınma politikalarının ortaya çıkmasına neden olmuş ve Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde kalkınma ajansları kurma fikri gündeme gelmiştir.

Türkiye, Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde bölgesel kalkınma desteklerinden faydalanabilmek ve tam üyelik sonrasında Avrupa Birliği'nin yapısal fonlarından faydalanabilmek amacı ile 2003 senesinde imzalamış olduğu Katılım Ortaklığı Belgesi'nde kalkınma ajanslarını oluşturacağını vaat etmiştir. Yasal değişiklikler ile birlikte 2006 yılından itibaren Türkiye'de bölgesel kalkınma ajansları kurulmuş ve 2006 yılı itibariyle günümüze kadar geçen süreç içerisinde toplamda 26 adet olan kalkınma ajansı hizmet ve faaliyetlerini yürütmektedir. Bu çalışmada, bölgesel kalkınma ajanslarının Dünya'da ve Türkiye'de oluşumu ele alınmış olup, kalkınma ajanslarının bölgesel kalkınmada üstlendikleri rol üzerinde durularak "Dicle Kalkınma Ajansı'nın" bölgesel kalkınmadaki etkinliği incelenmiştir.

®E-posta: sedakaratas@gmail.com, ORCID: 000000034453252, Makale geliş tarihi: 16.11.2020, Makale kabul tarihi: 03.12.2020

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Bölgesel Kalkınma

Bölgesel kalkınma, belirli bir bölgenin ya da belirli bir alanın hizmet, altyapı, sosyo-ekonomi gibi alanlarındaki etkinlik ve verimliliğin yüksek seviyeye getirilmesi şeklinde tanımlanabilmektedir. Bölgesel kalkınmayı, daha kapsamlı bir tanımla sınırları belirli olan bölge içerisinde yaşamsal faaliyetlerini sürdüren toplulukların yaşam standartlarının istenilen refah düzeyine getirilmesi olarak da ifade etmek mümkündür (Ağırlioğlu, 2018: 15). Bölgesel kalkınma, genel olarak ülke genelindeki bölgelerin kendi sınırları içerisinde devamlılığı ve katılımcılığı temel ilke edinerek iktisadi ve toplumsal kaynakların daha aktif ve verimli kullanılması ile bölge refahını yükseltmeyi hedefleyen hizmetlerin tamamı olarak açıklanabilir (DPT, 2000: 245).

1.2. Bölgesel Kalkınma Ajansı

Bölgesel kalkınma ajansı, sınırları belirlenmiş bir bölgenin sosyal, kültürel ve iktisadi koşullarını iyileştirmek, geliştirmek amacıyla merkezi yönetimden bağımsız olarak kurulan idari kuruluşlar olarak açıklamak mümkün olacaktır (Berber ve Çelepçi, 2005: 146). Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA) ise bölgesel kalkınma ajanslarını, “sınırları belirli olan bir bölge içerisinde sektörel ve genel kalkınma sorunlarını belirlemekle, bu sorunların çözümüne yönelik olanak ve çözümleri saptamakla ve bu çözümleri destekleyen projeleri oluşturmakla görevli olan kurumlar” olarak tanımlamıştır (www.eurada.com).

2. DÜNYA’DA BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ ORTAYA ÇIKIŞI

1929 yılında yaşanan “Kara Perşembe” olarak adlandırılan ekonomik kriz, Amerika ve Avrupa başta olmak üzere Dünya ülkelerinde yıkıcı etkiler oluşturmuştur. Dünya genelinde yaşanan bu kriz, sanayi bakımından gelişmiş kentlerin yanında kırsal alanları da olumsuz etkilemiştir. Dünya ekonomisinde yaşanan bu krizin etkisi ile ülkeler arasında gelişmişlik farklılıklarının ortaya çıktığı ve ülkeler içerisinde var olan bölgeler arasında da bu farklılıklarının yaşandığı görülmüştür. Bölgelerarası farklılıklardan ve bu farklılıkların doğuracağı olumsuz sonuçlardan kurtulmak ve toparlanmak amacıyla ilk olarak 1933 yılında ABD’de Tennessee Valley Authority (TVA)’ni kurarak bölgesel kalkınma ajanslarının temellerini atmıştır (Ergun, 1993: 72).

1940’lı yıllara gelindiğinde ise bir yandan İkinci Dünya Savaşı’nın ülkelere doğurduğu olumsuz etkiler bir yandan da sanayi alanında yaşanan teknolojik gelişmeler Avrupa’nın batı ülkeleri arasında farklılıklar yaratmıştır. Fransa’da, Paris ve çevresinin diğer bölgelere göre daha büyük bir gelişme göstermesi, İtalya’da Kuzey ve Güney ayrımının yaşandığı bölgelerde gelişmişlik farklılıklarının en üst düzeye çıkması ve İngiltere, İskoçya, Galler’de eski sanayilerin çökmesi gibi sorunların yaşanması sonucunda bu bölgelerde yeniden yapılanmaya gidilmesi diğer Avrupa ülkelerinde bölgesel kalkınmaya yönelik politikaların, programların, kurumların oluşturulmasına yol açmıştır (Parlak ve Özgür, 2002: 257).

Dünyanın çoğu ülkesinde görülen bölgelerarası dengesizlikleri giderme, dengeli kalkınmayı sağlayabilme ve yatırımların geri kalmış bölgelere yönlendirilebilmesi için ülkeler birçok yöneme başvurmuşlardır. Günümüz öncesinde kalkınmayı sağlamada hâkim olan temel düşünce “merkezden halka, yukarıdan aşağıya” biçiminde gerçekleşmiştir. Fakat günümüze gelindiğinde bu düşünce yapısında değişikliğe gidildiği gözlemlenmiş ve kalkınmanın

sağlanması için merkezi yönetimden halka doğru yürütölen bir hizmet değil de yerel ve bölgesele potansiyelin ön plana çıkarıldığı “halktan başlayan, aşağıdan yukarıya” doğru bir biçimi alan bölgesele kalkınma stratejisi geliştirilmesi ve bu yönde hizmetler sunulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla Avrupa ölkeleri, bölgesele kalkınmaya yönelik oluşturdukları politikalar ile özerkleşme ve yatırımların bölgelere çekilmesi üzerinde durmuş ve bu amaçla Avrupa Birliği’ne aday ve üye ölkelerin bölgesele politika açısından önemli bir rol üstlenen “Bölgesele Kalkınma Ajanslarını” model olarak benimsemelerini önermişlerdir. Böylece Avrupa Birliği içerisindeki ölkelerde rekabet tüm faaliyetlerin odak noktası haline gelmiş ve kalkınma anlayışı bölgesele rekabet gücüne dayalı bir anlayışı benimsemiştir (Özer, 2008: 396-397).

3. TÜRKİYE’DE BÖLGESELE KALKINMA AJANSLARININ GELİşİMİ

Dünya genelinde yaşanan küreselleşme ve yerelleşmenin beraberinde getirdiği yapısal uyum politikaları doğrultusunda Avrupa Birliği’ne aday olan Türkiye’de bölgesele kalkınma ajansları, ilk kez Avrupa Birliği’ne tam üyelik müzakereleri sürecinde Katılım Ortaklığı Belgesinde orta vadede yapılması gereken işler kapsamında belirtilmesi ile gündeme gelmiştir. Türkiye’ye Avrupa Birliği tarafından bölge planlamanın yeni bir anlayışla ele alınması gerektiği ve bununda bölgesele kalkınma ajansları ile sağlanacağı ifade edilmiştir. Bu nedenle 1990’lı yıllarda Türkiye sınırları içerinde yer alan bölgelerin; sosyo-költürel ve iktisadi analizlerinin yapılması, bölgelere uygun bölgesele politikaların ve programların oluşturulması ve Avrupa Birliği Bölgesele İstatistiki Sistemi ile karşılaştırılabilir veri tabanı oluşturulması amacı ile ölkede genelinde istatistiki bölge birimleri kurmuştur (Ergun, 1993: 86).

Türkiye sınırları içerisinde 3 Düzeyde istatistiki bölge birimleri oluşturulmuştur. Bu birimler; Düzey 3, Düzey 2 ve Düzey 1 olarak üç ayrı grupta sınıflandırılmıştır. Düzey 3 istatistiki bölge birimleri, 81 adet olup il düzeyindedir, Düzey 2 istatistiki bölge birimleri, Düzey 3 kapsamındaki illerin komşu illeriyle gruplandırılması sonucu oluşturulan 26 adet bölge birimi olarak belirlenmiştir. Düzey 1 istatistiki bölge birimi ise düzey 2 istatistiki bölge biriminin gruplandırılması sonucu oluşturulan 12 adet bölge birimini ifade etmektedir. Bölgesele kalkınma ajansları, bu sınıflandırmada merkezleri de belirlenmiş olan Düzey 2 basamağında olan 26 ayrı bölgede kurulacak olan birimlerdir (Berber ve Çelepçi, 2005: 151). 2000’li yıllar içerisinde kurulan Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, Fırat Kalkınma Ajansı, Çukurova Kalkınma Ajansı, İzmir Kalkınma Ajansı, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı ve Dicle Kalkınma Ajansı bu birimlerden bazılarıdır. Oluşturulan bu ajanslarla, ölkede sınırları içerisindeki bölgelerin kendi alanlarına ve topluluklarına uygun politika ve programlar hazırlaması ile kalkınma süreçlerini hızlandıracak hizmetler sunmaları sağlanmıştır. Aynı zamanda bu ajansların oluşturulması Türkiye’nin, Avrupa Birliği’ne uyum süreci kapsamında önemli bir adım atmasını sağlanmıştır (Akın, 2006: 295).

4. BÖLGESELE KALKINMADA ÖNEMLİ ROL ÜSTLENEN: DİCLE KALKINMA AJANSI

Düzey 2 bölgesinde istatistiki bölge birimi olarak kurulan Dicle Kalkınma Ajansı, 2008 yılında çıkartılan Bakanlar Kurulu Kararnamesine dayanılarak TRC3 bölgesinde Mardin merkezli olarak oluşturulan bir kurumdur. Mardin, Batman, Siirt ve şırnak illerinde faaliyet

gösteren DİKA, Ekim 2009 yılından itibaren faaliyetlerine aktif olarak başlamıştır. Dicle kalkınma ajansı; yönetim kurulu, kalkınma kurulu ve genel sekreterlik olmak üzere görev yapan üç organdan oluşmaktadır. Ayrıca her ilde ajansa bağlı olan Yatırım Destek Ofisleri de bulunmaktadır (DİKA, 2019).

Yerel yönetim idaresinde olan bölgede, beşerî ve doğal kaynaklar ile mekânsal potansiyelin en etkin şekilde kullanılması ile rekabet gücü ve refah düzeyi açısından kalkınmayı yakalamış bir bölge olmayı hedefleyerek faaliyetlerini yürüten DİKA, bölge için tespit edilen güçlü ve zayıf yönler ile fırsatlar ve tehditleri baz alarak bölgedeki paydaşlar ile birlikte, bölgenin beşerî ve sosyal gelişme, katma değerli üretim ve hizmet, sürdürülebilir çevre ve mekânsal yerleşimin geliştirilmesi çerçevesinde öncelikler belirlemiş ve bunları somutlaştırmaya yönelik tedbirler ortaya konmuştur (DİKA, 2019).

4.1. Dicle Kalkınma Ajansı'nın Mali Yapısı

Yerel idarelerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlamak, bölgede kırsal ve bölgesel kalkınma amacı güden projelere destek olmak ve bu projelerin uygulama süreçlerini değerlendirmek ve sonuçlarını Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bildirmekle görevli olan Dicle Kalkınma Ajansı'nın 2019 yılı mali yapısı gelir ve gider hesabına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir (DİKA, 2019).

HESAP KODU			BÜTÇE GİDERİNİN TÜRÜ	Cari Yıl (2019)
830			GİDERLER HESABI	39,346,764.72
830	01		Personel Giderleri	7,865,157.16
830	01	01	Personel Ücretleri	5,638,624.42
830	01	02	İhbar ve Kıdem Tazminatları	26,284.30
830	01	03	Sosyal Haklar	670,564.13
830	01	05	Ödül ve İkrariyeler	1,471,869.54
830	01	09	Diğer Ödemeler	57,814.77
830	02		Sosyal Güvenlik Kurumlarına Prim Giderleri	1,679,551.15
830	02	01	İşsizlik Sigortası Fonuna Ödemeler	147,719.78
830	02	02	Sosyal Güvenlik Kurumuna Ödemeler	1,531,831.37
830	03		Mal ve Hizmet Alım Giderleri	5,463,241.07
830	03	02	Tüketime Yönelik Mal ve Malzeme Alımları	862,283.52
830	03	03	Yolluklar	291,620.76
830	03	04	Görev Giderleri	53,907.32
830	03	05	Hizmet Alımları	3,452,377.39
830	03	06	Temsil ve Tanıtma Giderleri	24,108.36
830	03	07	Menkul Mal Alım, Bakım ve Onarım Giderleri	217,737.19
830	03	08	Gayrimenkul Mal Bakım ve Onarım Giderleri	78,816.47
830	03	09	Teknik Destek Giderleri	482,390.06
830	07		Sermaye Transferleri	24,338,815.34
830	07	01	Proje Teklif Çağrısı Yöntemiyle Verilen Destekler	15,054,807.12
830	07	03	Güdümlü Proje Destekleri	5,593,320.00
830	07	90	Cazibe Merkezleri Destekleme Programı Desteği	3,639,221.52
830	07	93	Avrupa Birliği Fonlarından Aktarılan Paylar Kapsamında Yapılan Sermaye Transferleri	51,466.70
BÜTÇE GİDERLERİ TOPLAMI (A)				39,346,764.72

HESAP KODU			BÜTÇE GELİRİNİN TÜRÜ	Cari Yıl (2019)
800			BÜTÇE GELİRLERİ HESABI	47,669,753.50
800	01		Merkezi Yönetimden Aktarılan Paylar	14,030,099.00

800	02		İl Özel İdarelerinden Aktarılan Paylar	2,586,897.62
800	03		Belediyelerden Aktarılan Paylar	4,213,307.98
800	04		Sanayi ve Ticaret Odalarından Aktarılan Paylar	54,029.82
800	07		Bağış ve Yardımlar	20,700,000.00
800	07	01	Cazibe Merkezleri Destekleme Programı	13,300,000.00
800	07	01	Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı	7,400,000.00
800	08		Alacaklardan Tahsilatlar	1,267,940.30
800	08	03	Belediyelerden Aktarılan Paylar	1,267,940.30
800	10		Diğer Gelirler	4,817,478.78
800	10	01	Faiz Gelirleri	4,817,328.78
800	10	01.01	Mevduat Faiz Gelirleri	2,342,565.35
800	10	01.02	Proje Avans Hesapları Faiz Gelirleri	747,725.37
800	10	01.03	Gecikme Faizleri	331,116.76
800	10	01.90	Cazibe Merkezleri Destekleme Programı Desteği Hesapları Faiz Gelirleri	1,395,921.30
800	10	04	Şartname, Basılı Evrak, Form vb. Satış Gelir.	150.00
BÜTÇE GELİRLERİ TOPLAMI (B)				47,669,753.50

NET BÜTÇE GELİRİ (D=B-C)	47,669,753.50
NET BÜTÇE GELİRİ - BÜTÇE GİDERİ (D-A)	8,322,988.78

Tablo 1. DİKA'nın Mali Yapısı**Kaynak:** DİKA, 2019.

2019 mali yılı içerisinde Dicle Kalkınma Ajansı'nın, yıllık bütçe giderleri toplamı 39.346.764,72 TL olarak gerçekleşirken bütçe gelirleri toplamı ise 47.669.753,50 TL olarak gerçekleşmiştir. 2019 mali yılı gelir gider dengesi 8.322.988,78 TL olarak sonuçlanmıştır.

4.2. Dicle Kalkınma Ajansı'nın Bölgesel Kalkınma Projeleri

Sınırları belirlenmiş bölgenin doğal sermayesini ve jeo-stratejik konumunu; akılcı, yenilikçi ve katılımcı bir yaklaşımla değerlendirerek üretim, ticaret ve medeniyet merkezi olan, istikrar içinde gelişen, sürdürülebilir bir kalkınmanın yaşandığı bir bölge haline getirmeyi hedefleyen Dicle kalkınma ajansının Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak illeri için planladığı kalkınma projeleri şunlardır (DİKA, 2019);

4.2.1. IPA II Destekleri Kapsamında Geliştirilen Projeler

4.2.1.1. TRC3 Bölgesi'nde Genç İstihdamının Arttırılması Projesi

TRC3 Bölgesinde genç istihdamını desteklemek, genç nüfusun iş gücü piyasasının mesleki becerilerini geliştirmek amacıyla Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı otoritesinde IPA II döneminde geliştirilen proje; 2018 yılında ilgili Bakanlığa gönderilmiş ve AB Delegasyonu tarafından kabul edilmiştir. Proje yaklaşık 4 milyon Avro revize bütçeye sahiptir. Hedef kitlesi 15-29 yaş arası gençler olan proje 08/07/2019 itibariyle imzalanarak yürürlüğe girmiştir.

4.2.1.2. Türkiye-AB İş Dünyası Diyalogu Hibe Programı (TEBD)

TOBB ve EUROCHAMBERS iş birliği ile Türkiye AB İş Dünyası Diyalogu Hibe Programı 2018 yılı teklif çağrısı yayınlanmıştır. Teklif çağrısının genel amacı Türkiye'de yer alan odaların Avrupa Birliği içerisinde yer odalarla iş birliği içerisinde karşılıklı bilgi ve iletişimin güçlendirilmesi, her iki iş dünyasının bütünleşmesini teşvik etmek, Türkiye'nin gelecekte AB'ye katılımıyla elde edeceği yeni fırsatlar ve zorluklar ile ilgili olarak farkındalık

yaratmaktadır. Projede MTSO (Mardin TSO) başvuru sahibi, İspanya’da faaliyet gösteren Granada TSO ise proje ortağıdır. Merkezi Finans ve yapılan revizyon çalışmaları doğrultusunda proje kabul edilmiş olup 12/03/2019 tarihinde sözleşmesi imzalanmıştır.

4.2.2. AB Birlik Programları ve Dış Fonlarla İlgili Geliştirilen Projeler

4.2.2.1. Yukarı Dicle Vadisi Kültürel Mirasını Koruma-Farkındalık Yaratma Projesi

Tarih Vakfı, Mardin Müzesi ve Dicle Kalkınma Ajansı ortaklığı ile hazırlanan ve “British Council” tarafından desteklenen proje, 2017 tarihinde uygulanmaya başlanmış ve 2019 tarihinde tamamlanmıştır. TRC3 Bölgesi’nde kaybolmaya yüz tutmuş kültürel mirasın korunmasını ve gelecek nesillere ulaştırmada görünür kılınmasını hedefleyen proje, zengin kültürel çeşitliliğe sahip Yukarı Dicle Vadisi’nde yaşayan halkın adet ve geleneklerden inançlara, bayramlardan şenliklere, el sanatlarından zanaatlara, şarkı ve oyunlardan yemeklere kadar, olan kültürel mirasına odaklanmıştır. Projeyi il kültür ve turizm müdürlükleri, müzeler, il milli eğitim müdürlükleri, üniversiteler ve yerel araştırmacılar desteklemiştir. 31/03/2019 tarihinde sona eren proje ile birlikte toplamda 4 adet sözlü tarih eğitimi verilmiş, 97 adet sözlü tarih görüşmesi yapılmış, 90 öğretmene eğitim verilmiş ve 900 öğrenci proje kapsamında aktif rol almıştır.

4.2.2.2. ABD Büyükelçileri Kültürel Mirası Koruma Fonu

ABD Büyükelçileri Kültürel Mirası Koruma Fonu, ülkelerin kültürel ve tarihi miraslarını korumak ve ABD’nin diğer kültürlerle olan saygısını arttırmak amacı ile oluşturulmuştur. Bu kapsamda 2019 yılı içerisinde açılan çağrıya Batman ili Gercüş ilçesi sınırlarında yer alan “Gönüllü Köyü Değirmenleri” için başvuru yapılmıştır. Tarih Vakfının başvuru sahibi olduğu projede Batman Müzesi, proje ortağı olarak yer almaktadır. Proje ile hedeflenen Gönüllü Köyünde yer alan Su değirmenlerinin fiziksel olarak belgelemek, sistemin mekanik ve su mühendisliği açısından çözümlemesini yapmak, sistemin tarihsel ve sosyo-ekonomik arka planını araştırmak, ortaya çıkarmak için ilgili tarafların ve köy sakinlerinin katılımıyla bir strateji belgesi hazırlamaktır.

4.2.3. Fizibilite Desteği Programı (FD)

TRC3 Bölgesi’nin kalkınmasına ve rekabet gücü açısından önemli fırsatlardan yararlanılmasına, bölgenin inovasyon ve girişimcilik kapasitesinin arttırılmasına yönelik Ajansın strateji ve hedefleri ile uyumlu kısa ve orta vadede yatırıma dönüştürülebilecek nitelikteki fizibilite çalışmalarının desteklenmesini kapsamaktadır. Fizibilite Desteğine yönelik 2019 yılı FZD başvuru hazırlık çalışmalarının tamamlanmasının ardından program başvuruları 2019 tarihinde yapılmıştır. Program kapsamında toplam 8 (sekiz) adet başvuru alınmış olup başvurusu alınan proje tekliflerine ait detaylı bilgilere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Proje Adı	Başvuru Sahibi Adı	İl
Nusaybin Hububat Ticaret Merkezi Yapım Fizibilitesi	Nusaybin Ticaret Borsası	Mardin
Gençlerin İstihdamına Yönelik Teknoloji ve Bilişim Atölyelerinin Oluşturulma Fizibilitesi	Gençlerin Eğitimini Destekleme Derneği	Siirt
Mardin ve Siirt Yöresine Ait Geleneksel Giyimin Hazır Giyim ve Turizm Pazarındaki Payının ve Çeşitliliğinin Fizibilitesi	Artuklu İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü	Mardin, Siirt
Mardin Bulgurunun Markalaştırılması Fizibilite Çalışması	Mardin Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü	Mardin
Sason, Pervari ve Faraşın Balı Üretiminde Kalite Standardizasyonu ve Pazarlama Modelleme Çalışması	GAP Uluslararası Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi	Batman, Siirt, şırnak
şırnak (şehr-i Nuh) Kadın Girişimcilik Sarayı	şırnak Üniversitesi	şırnak
Derik Zeytin Çiftlikleri ve İşleme Tesisleri Fizibilitesi	Derik Belediye Başkanlığı	Mardin
Midyat Tekstil Kent Projesi	MÜSİAD Mardin Şubesi	Mardin

Tablo 2. Programa Başvuran Fizibilite Projeleri**Kaynak:** DİKA, 2019.

Gelen proje tekliflerinin değerlendirmeleri neticesinde 6 proje teklifi programın amaç ve öncelikleri ile bağdaşmadığından başarısız bulunmuştur. Değerlendirme neticesinde başarılı bulunan diğer 2 proje ise Ajans Yönetim Kurulunca onaylanmıştır.

İl	Proje Adı	Başvuru Sahibi Adı	Ajans Desteği (TL)	Toplam Bütçe (TL)
Mardin	Mardin Bulgurunun Markalaştırılması Fizibilite Çalışması	Mardin Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü	117.000	131.000
Mardin	Derik Zeytin Çiftlikleri ve İşleme Tesisleri Fizibilitesi	Derik Belediye Başkanlığı	134.990	149.990

Tablo 3. Kabul Edilen Fizibilite Projeleri**Kaynak:** DİKA, 2019.

4.2.4. Sosyal Destek Programı (SODES)

SODES Programı, uygulanan illerde, yerel dinamikleri harekete geçirerek yoksulluk, göç ve kentleşmenin neden olduğu sosyal sorunlara çözüm sağlamak, değişen toplumsal yapının ihtiyaçlarına cevap bulmak, toplumsal bütünleşmeyi sağlamak amacıyla oluşturulan ve uygulanan projeleri kapsamaktadır. Mülga Kalkınma Bakanlığı tarafından 2018 yılı için ayrılan 51.395.000 TL toplam bütçeli SODES Gúdümlü Projelerin, destek tutarının alt limiti 1 milyon TL iken üst limiti 10 milyon TL olarak belirlenmiştir.

İller	Proje Başvuru Sayısı	Ön Görülen Toplam Bütçe (TL)
Batman	2	7.272.520,00
Mardin	5	45.843.448,00
Siirt	16	33.373.250,00
Şırnak	9	17.670.000,00
Genel Toplam	42	104.159.218,00

Tablo 4. SODES GÜDÜMLÜ PROJE BAŞVURU SAYISI**4.2.5. Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP)**

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yürütölen programın kapsadığı iller içerisinde TRC3 Bölgesinden Mardin ili yer almaktadır. CMDP Usul ve Esasları çerçevesinde oluşturulan projenin amacı bu ajans kapsamında olan bölge içerisinde dengeli bir yerleşme düzenini oluşturulmasını ve göç veren bölgelerde üretim, İstihdam ve verimliliğin sağlanması ile göç alan bölge durumuna getirilmesidir. Bu kapsamda geliştirilen 5 adet proje değerlendirme komisyonu tarafından onaylanmış ve ön onay için Bakanlığa gönderilmiştir. Projelere ilişkin bilgileri gösteren tabloya aşağıda yer verilmiştir.

Proje Adı	Proje Sahibi	Yaklaşık Bütçesi (TL)
Mardin 2.OSB Elektrik Altyapısının Kurulması Projesi	Mardin 2. OSB Müdürlüğü	15 milyon
Mardin Fuar Merkezi Projesi	Artuklu Belediyesi	30 milyon
Mardin OSB Mesleki Eğitim Merkezi Projesi	Artuklu İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü	3 milyon
Nusaybin Tekstil Kent Projesi	Mardin Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı	20 milyon
Mardin Genç Girişimci Merkezi Projesi	Artuklu Üniversitesi	3 milyon

Tablo 5. 2019 Yılı CMDP Kapsamında Geliştirilen Projeler

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yapılan değerlendirme sonucunda 02/08/2019 tarihinde Mardin 2.Organize Sanayi Bölge Müdürlüğü tarafından geliştirilen “Mardin 2. OSB Elektrik Altyapısının Kurulması Projesi” ön onay almıştır. Ajans teknik desteği ile Mardin 2.OSB Müdürlüğü tarafından projenin fizibilitesi hazırlanmış, Ajans Değerlendirme Komisyonu tarafınca onaylanarak 14/10/2019 tarihinde nihai onay için Bakanlığa iletilmiştir. Bakanlık tarafından yapılan değerlendirme ile birlikte Mardin 2.OSB Elektrik Altyapısının Kurulması Projesi 13,3 milyon TL’lik destek tutarıyla onaylanmıştır.

SONUÇ

Günümüzde toplumsal ve ekonomik anlamda bölgeler arasındaki farklılıklar gün geçtikçe daha çok artmakta ve bu birçok toplumsal sorunlara yol açmaktadır. Bu kapsamda bölgesel kalkınma ajansları, bölgeler arasındaki farklılıkları en aza indirmek ve bölgelerin kalkınmasını sağlamak amacı ile oluşturulan önemli kurumsal yapılar olarak ortaya çıkmışlardır. Bölgesel kalkınma ajansları, sınırları belirlenen bölge içerisinde ticareti canlandırmak ve ekonomiyi büyütmek amacıyla hem sektörel baz da hem de genel baz da kalkınma sorunlarını tespit ederek bunların çözülmesi noktasında belirlenecek stratejiler ve bu stratejileri hayata geçirmek için kurulmuşlardır.

Dicle Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan ve uygulanan “Sosyal Destek Programı (SODES), Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP), Fizibilite Desteği Programı (FD), AB Birlik Programları ve Dış Fonlarla İlgili Geliştirilen Projeler, IPA II Destekleri Kapsamında Geliştirilen Projeler” bu projeler, bölge içerisinde sosyo-kültürel ve ekonomik alanlarda önemli yararlar sağlamıştır. Bölgede istihdam arttırılarak kamu yatırımlarında artış sağlanmış ve girişimcilerin sayısı arttırılarak bölge ekonomisinde rekabet ortamı sağlanmıştır. Bölge içerisinde temel makroekonomik endekslerinin önemli bir parçası olan ihracatta sağlanan artışla beraber bölgesel kalkınmanın yanında ulusal kalkınmaya sağladığı olumlu etkilerden söz etmek mümkün olacaktır.

Kısaca; bölgesel kalkınma ajansları bölgesel ekonomiyi ayağa kaldırmak amacı ile kurulmuşlardır. Bunlar bölgelerindeki gizil gücü, iç dinamikleri meydana çıkaracak ulusal ve uluslararası boyutta gerek sosyal, gerek ekonomik, gerekse kültürel bir değer haline dönüştürmek amacıyla faaliyetlerini yürütmektedir. Bölgesel kalkınma ajanlarının bölgeye getireceği yatırımlar vasıtasıyla az gelişmiş bölgelerin büyük sorunlarından biri olan işsizliğin önüne geçilerek bölgelerde yeni iş imkânları oluşturularak istihdamın arttırılması sağlanmıştır. Dicle Kalkınma Ajansı da, bölgesel ekonomiyi canlandırmaya katkı sağlamakla beraber ulusal ekonominin de büyümesine, ekonomik anlamda ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle kalkınma ajanslarının bölgesel ekonomi için katkıları yadsınamayacak derecede büyüktür ve unutulmamalıdır ki, bölgesel kalkınma ulusal kalkınmanın ayrılmaz bir parçası olarak yer almaktadır. Bundan dolayı bölgesel kalkınma ajanslarının sağlayacağı başarı, ülkemizin kalkınması adına önemli bir basamak olacaktır.

KAYNAKÇA

Ağıralioğlu, Ş. (2018). *Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınma Üzerine Etkileri: Siirt Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Entitüsü.

Akın, N. (2006). *Bölgesel Kalkınma Araçları ile Kalkınma Ajanslarının Uyum, İşbirliği ve Koordinasyonu*. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu. Ankara.

Berber, M. & Çelebçi, E. (2005). *Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Trabzon.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *8. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu. Ankara.

- DİKA. (2019). *TRC3 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı*. Mardin: Dicle Kalkınma Ajansı.
- DİKA. (2019). *2018 Yılı Faaliyet Raporu*. Mardin: DİKA.
- Ergun, T. (1993). *Bölgelerarası Dengesizliklerin Giderilmesinde Bölgesel Örgütlenmelerin Önemi: "Tennessee Valley Authority"*. Amme İdaresi Dergisi, C:26, S:1.
- Özer, Y. E. (2008). *Küresel Rekabet-Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye*. Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi.
- Parlak B. & Özgür, H. (2002). *Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Yerel Yönetimler*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- TC. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2019). *Dicle Kalkınma Ajansı 2019 Yılı Faaliyet Raporu*.
- <http://www.eurada.org/workingdoc.php?menu=6>, Ulaşıma tarihi: 01.11.2020.

Activity of Dicle Development Agency in Regional Development

Seda KARATAŞ

ABSTRACT

The mechanization process, which started with the industrial revolution, caused an accumulation in the world both among countries and in the regions within the country, and those regions developed more than other regions. Regional differences, which reached serious dimensions with the effect of globalization and localization experienced in the 20th century, constitute an important problem in the development of States today. In this context, Regional development agencies have been established in order to minimize the existing differences between regions. In our country, regional development agencies gained momentum with the acceleration of the European Union membership process in the early 2000s. This study prepared in this context was created by the development of development agencies in our country and the examination of the projects prepared and implemented by the Dicle Development Agency, one of these development agencies, in order to realize regional development in the region it is responsible for.

Keywords: *Development Agencies, Regional Development, Dicle Development Agency*
Jel Codes: 010, 029



Akıllı Sürdürülebilir Kentleri Geliştirmenin Genel Çerçevesi

Savaş BEYTER®

ÖZET

Akıllı sürdürülebilir kentler alanında yapılan bilimsel araştırmalar, bu alandaki ilerlemenin, disiplinler arası bakış açısıyla çözülebilecek çok yönlü sorunlarla başa çıkılması gerektiğini göstermektedir. Yaratıcı bir sınıfın varlığının, kentsel çevrenin kalitesinin ve buna adanmış ilginin, eğitim düzeyinin, çok yönlü erişilebilirliğin ve kamu yönetimi için Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (BİT) kullanımının, sürdürülebilir kentsel yapı ile doğrudan ilişkili olduğunu görüyoruz. Teknolojinin sağlamış olduğu avantajları doğru yönde kullanarak yaşam kalitesini maksimize eden kentlere doğru yol alırken, tüm katmanların dâhil edildiği bütüncül ve kapsayıcı stratejiler belirlenmesi oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *Akıllı Kent, Sürdürülebilir Kent, Teknoloji.*

JEL Kodları: R10, S55, S56

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler verilerine göre 2050 yılına kadar dünya nüfusunun %66'sının kentlerde toplanacağı öngörülmektedir (BM, 2015). Şehirler, yeryüzündeki kara kütesinin %2'sinden daha azını işgal etmelerine rağmen, kentte yaşayan insanlar dünyanın doğal kaynaklarının dörtte üçünden fazlasını tüketir ve birincil olarak sera gazı emisyonlarına sebep olur (Nam ve Pardo, 2011: 185). Araştırmacılar, akademisyenler ve politika yapıcılar uzun yıllardır kentsel büyüme ve sürdürülebilir kentsel gelişmenin kaynağı ve sonuçları üzerinde birtakım çalışmalar yapmaktadır. Dünyanın her yerinde kentler bir değişim halinde olup karmaşık dinamikler sergilemektedir. Aynı zamanda dünyadaki kaynaklarının yaklaşık %70'ini tüketen şehirlerin hızla artan nüfus yoğunluğu, ekonomik ve sosyal faaliyetlerin yoğunluğu nedeniyle kentsel ve akademik çevrelerdeki güncel tartışmalar, kentsel planlama ve kalkınmada sürdürülebilirliğin rolüne odaklanmaya devam ediyor (Bibri ve Krogstie, 2017: 184). Sürekli artan nüfus eğilimiyle birlikte; ulaşım, eğitim, sağlık, enerji, su ve güvenlik gibi kentsel hizmetlerin icrası noktasında önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır. İnsanlara yüksek kalitede ve kesintisiz hizmetler sunulurken maliyetlerin en aza indirilmesi, kaynak verimliliğinin artırılması konularında sistem, gerek merkezi gerekse yerel birimleri yeni nesil teknolojileri kullanmaya zorlamaktadır (Varol, 2017: 44).

Akıllı sürdürülebilir kentlerin en önemli öznesi olan vatandaşlar çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Akıllı şehir girişimini uygulamak, yalnızca teknolojik başarıya ulaşmak değil, aynı zamanda kamusal değer yaratmak için teknolojiyi kullanmak anlamına gelir. Akıllı projeleri,

®E-posta: savasbeyter@hakkari.edu.tr, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bölgesel Kalkınma İktisadı Yüksek Lisans Programı, ORCID: 0000-0002-4047-4468, Makale geliş tarihi: 19.12.2020, Makale kabul tarihi: 22.12.2020

yüksek kaliteli e-hizmetler sunmak, vatandaşlar tarafından arzu edilen sonuçlara ulaşmak ve kamu kurumlarına olan güveni artırmak gibi belirli girişimlerle ilişkilendirmeyi gerektirir esaslar çalışmamızın konusunu oluşturmuştur. Bu makalede ayrıca, akıllı sürdürülebilir kentler bağlamında, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir parçası olan katılımcı kentsel yönetimlerin önemi vurgulanmıştır (Yalçın ve Can, 2016: 19).

1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE KENTSEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, ilk defa 1974'te çevre ve kalkınma ilişkisi üzerine yayımlanan Cocoyoc Deklarasyonu'nda kullanılmıştır. Burada kavram, doğal kaynak temeli ile ekonomik gelişme arasındaki ilişki konusunda ortaya çıkan şüpheleri giderme görevi üstlenmektedir (Ertürk ve Sam, 2011: 292). Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun (World Commission on Environment and Development, WCED) 1987 yılında yayınlamış olduğu Ortak Geleceğimiz adlı rapor ile sürdürülebilir kalkınma kavramı bugünkü kullanıldığı anlamda bir tanıma kavuştu. "Hem günümüz hem de gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilen bir model olabilmek" bu rapora göre sürdürülebilir kalkınmanın temel prensibi olarak tanımlanmıştır (TÇSV, 1991: 71).

Kentler, sürdürülebilir kalkınmanın en önemli aracı olmamakla beraber, asıl arayış çevresel boyutu da hesaba katarak kurumsal ve düzenleyici bir yönetim ve planlama dâhilinde insanların ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu anlamıyla sürdürülebilir kalkınmanın genel hedefleri bakımından kentsel algoritmalar, kentlerin ekolojik, bütünleştirici ve üretici olmaları üzerinde kurulmaktadır (Yazar, 2006: 58).

YIL	ULUSLARARASI ÇALIŞMA/BELGE ADI	GÜNDEME GELEN KONULAR/ALINAN KARARLAR
1933	Atina Anlaşması	Evrensel ve modern ilkelerin kabulü İnsan odaklı kent yerleşimlerine atıf Barınma hakkının gündeme getirilmesi Konutlar için güneş ışığı gerekliliği Zararlı gazlardan arındırılmış temiz hava
1972	Stockholm Konferansı	İnsan ve çevre temalı bir konferans Ülkelerin çevreye karşı sorumluluk almasının gerekliliği Kalkınmanın çevre koruma ile birlikte anılması BM İnsan Çevresi Bildirisinin kabulü
1976	Habitat I Konferansı	Kentleşme ve konut sorunlarına çözüm arayışı İskân çalışmalarında uluslararası çapta iş birliği
1987	BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu Ortak Geleceğimiz Raporu (Brundtland Raporu)	Sürdürülebilir kalkınmada sürdürülebilir kentleşme Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi Dengeli nüfusun teminine yönelik politikaların geliştirilmesi Enerjinin etkin kullanımının sağlanması
1992	Avrupa Kentsel Şartı	Vatandaşların karar alma sürecine katılımı İdeal kentlerde bulunması gereken özellikler
1992	BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio Konferansı) ve Gündem 21	Yoksullukla mücadelede Kesintisiz sağlık hizmetlerinin sunumu Sürdürülebilir yerleşim alanları Atmosferik koruma ve ormansızlaştırma ile etkin mücadele Biyçeşitliliğin korunması Atıkların yönetimi

1994	Aalborg Şartı	Sürdürülebilirlikte yerel yönetimin önemi Yönetişim Sorumlu tüketim Daha az trafik ve daha sorunsuz ulaşım Adalet ve sosyal eşitlik
1996	Habitat II Konferansı-İstanbul Deklarasyonu	Yerleşim ve konut konuları üzerinde durulmuştur Sivil toplum kuruluşlarının önemi Sürdürülebilir kentleşme
2000-2015	Binyıl Kalkınma Hedefleri	Aşırı yoksulluk ve açlığı bitirilmesi Çocuk ölüm oranlarının en aza indirilmesi Temel eğitimin küresel çapta sağlanması HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi Cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi Çevresel sürdürülebilirliğin devamı Anne adaylarının sağlığının geliştirilmesi Kalkınmanın küresel düzeyde sağlanması
2001	Dünya Kentsel Forumu (WUF)	Kentsel konuları gündemine alan ilk konferans olması Hızlı kentleşme İklim değişikliği
2015-2030	Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH)	2015 Binyıl Kalkınma Hedeflerinin yerini alması Sağlık, eğitim, açlık ve yoksullukla mücadele gibi konuları içeren 17 hedefi içermesi
2016	Habitat III Konferansı-Yeni Kentsel Gündem	Yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin kullanımı Çevrenin korunması

Tablo 1. Sürdürülebilir Kent Alanında Yapılan Uluslararası Çalışmalar**Kaynak:** Tuhaç, 2018: 706-707; Ökten ve Ökten, 2018: 413-414.

Sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkışında üç önemli faktör etkili olmuştur. Bunlardan birincisi, günümüzün büyüme anlayışının sürdürülemez olmasıdır. İkincisi, insanların ihtiyaçlarının karşılanarak yoksulluğun giderilmesi ve refah ortamının sağlanmasıdır. Bir diğeri, gelecek kuşakların hayat koşullarını güvence altına almak, üretim ve tüketimin sonucunda tahrip olan doğayı yeni kuşaklara güven içinde bırakmaktır (Yalçın ve Can, 2016: 19-20). Nitekim, yoksulluğun ve eşitsizliğin hüküm sürdüğü ortamlar her zaman için ekolojik krizlerle ve diğer sorunlarla tehdit unsuru olmaya devam edecektir (Torunoğlu, 2005: 1).

2. AKILLI KENT KAVRAMI VE BİLEŞENLERİ

Sanayi devriminden önceki zaman diliminde, insanların geçimini topraktan sağlaması nedeniyle dünya nüfusunun şehirleşme oranı çok düşük seviyelerdeydi. Dünyada öne çıkan şehirler dışında, insanların büyük çoğunluğu köylerde yaşıyordu. Sanayi devrimi ile birlikte insanlar sadece toprağa bağımlı olarak yaşamamaya, ticaret veya sanayi sektöründe de çalışarak geçimini sağlar hale gelmeye başlamıştır. 20. yüzyılın başları itibariyle kentlerin dikey yönde gelişmesi, apartmanlaşma sürecini de başlatmış oldu. Az alanda çok fazla insanın bir arada yaşamasına imkân sağlandı (Karakuyu, 2004: 2). Ancak, 20. yy'ın ikinci yarısında şehirlerin çoğunun kalitesinde ve canlılığında kayda değer düşüşler yaşanmıştır. Kentlerin sürekli büyüme eğiliminde olması şehir merkezlerinin dışında gelişen kentsel fonksiyonlar, sürekli daha fazla sayıda yapılan toplu konut siteleri ile birlikte yoğun, sancılı bir sosyal, ekonomik ve fiziksel parçalanmayı da beraberinde getirdi (Neal, 2003: 2).

Küreselleşme süreciyle birlikte kentlerde nüfusun hızla arttığı ve çevrede kalitenin giderek düştüğü gözlemlenmiştir. Bu süreç, aynı zamanda küresel ısınma, su kaynaklarının azalması, yeşil alanların küçülmesi, hormonlu gıdaların artması ve ekolojik dengenin bozulması gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Zamanla ortaya çıkan bu sorunların, teknolojiadaki hızlı gelişmelerle aynı düzlemde ele alınarak, çözüme kavuşturulması için bir takım yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Doğan, 2018: 118). 1990 yılı itibariyle; zaman içerisinde sürdürülebilir kentler, dijital kentler, yavaş kentler, yaşanabilir kentler vb. isimler altında akıllı yerleşme kavramı ile sorunlara çözüm getirilmeye çalışılmaktadır (Sınmaz, 2013: 77).

Akıllı kent kavramı yeni bir görüńü olmasına rağmen, hızlı bir şekilde yayılım göstermiştir. Akıllı kent uygulamaları dünyanın her yerinde, trafik, hava kirliliği, şehir kalabalığı, yoksulluk gibi kentsel yaşamla bağlantılı hayati sorunlarla yüzleşmek için yüksek teknolojileri kullanarak ilerleme kaydetmeye devam ediyor. Ancak, akıllı kent için hem akademik çalışmalarda hem akıllı projelerin deneysel uygulamalarında yapılmış net bir tanım bulunmamaktadır. Nitekim, geniş bir literatür araştırması sonucunda akıllı kent kavramının, farklı türde teknolojinin kentsel sorunlara uygulanması olarak açıklanabileceği görölmektedir. Aynı zamanda akıllı şehirlerin doğuşu ve gelişiminin ana itici gücü teknoloji olarak gösterilmektedir (Dameri, 2013: 2545). İnsan ve sosyal sermaye ile ulaşım ve bilgi iletişim teknolojilerinin altyapısına yatırım yapıldığında, katılımcı yönetimi benimseyip doğal kaynakları akıllıca yönetip ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kıldığında ve çağdaş bir yaşam kalitesi sunduğunda şehir akıllıdır (Caragliu , Del Bo, ve Nijkamp, 2009: 50).

Akıllı kentler için tanımlanan dört temel hedef seti řu şekilde açıklanabilir (Dameri, 2013: 2549):

- Çevresel sürdürülebilirlik: En sık karşılaşılan kentsel problemler olan atık, kirlilik, trafik ve lojistik; enerji üretimi, hareketlilik gibi akıllı kent uygulamalarındaki teknolojilerle bağlantılıdır.
- Yaşam kalitesi ve refah: Yalnızca akıllı girişimlerle değil, daha genel olarak yerel yönetimin; örneğin kültür, çevre, spor tesisleri, okullar vb. ile ilgili tüm politikalarıyla da bağlantılıdır.
- Katılımcılık: Kent yönetimine katılımda vatandaşların aktif rolünü ve şehir seçimlerinde demokratik bir rol oynamasını gerektirir. E-devlet girişimleriyle ilgilidir ve özellikle dijital şehirden, halka açık e-hizmetlerin varlığına ve şehir nüfusunun dijital farkındalığına ve kültürüne bağlıdır.
- Bilgi ve entelektüel sermaye: Fiziki kaynaklar dışındaki somut olmayan kaynaklara da dayandığını ifade eden ekonomik ve sosyal gelişmeye odaklanan hedeftir. Bu hedef, entelektüel ve akıllı sermaye reklamını akıllı kentler için en önemli kaynak olarak görür ve bu tür akıllı şehir uygulamalarını teşvik etmek ve gerçekleştirmek için akıllı insan girişimleri yaratmayı gerektirir.

Akıllı bir şehir ve onun 6 özelliğini (Şekil 1) tanımlamak için her bir düzey ve onun alt düzeyin sonuçları ile tanımlandığı şeffaf bir hiyerarşik yapıyı tanımlamak gerekir. Bu nedenle, her bir özellik bir takım gösterge ile tanımlanmıştır. Şekil 2’de tanımlanan 6 özellik

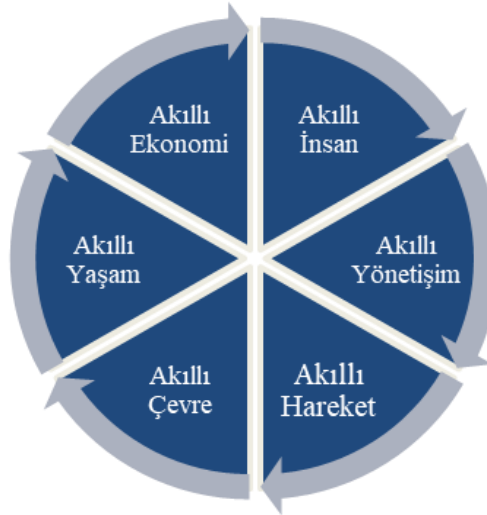
için seçilen 33 faktör Tablo 2’de gösterilmiştir. “Dönüşebilme yeteneği” ile “Politik stratejiler ve perspektifler” göstergeleri için yeterli veri almak şimdilik mümkün olmadığı için 31 gösterge nihai sırlamayı oluşturmaktadır. Ayrıca, bu iki göstergenin de analiz edilmesi önerilmektedir

(Giffinger, 2007: 11).



şekil 1. Akıllı Kent Piramidi Bileşenleri

Kaynak: Giffinger, 2007: 11



şekil 2. Akıllı Kent Temel Bileşenler

Kaynak: Giffinger, 2007: 11

AKILLI EKONOMİ (Rekabet Gücü)	AKILLI İNSAN (Sosyal ve Beşerî Sermaye)
Yenilikçilik	Yeterlilik seviyesi
Girişimcilik	Hayat boyu öğrenme düzeyi
Ekonomik imaj ve ticari markalar	Sosyal ve etnik çeşitlilik
Üretkenlik	Esneklik
İşgücü piyasasının esnekliği	Yaratıcılık
Uluslararası uyum	Kozmopolitlik/Açık fikirlilik
Dönüşebilme yeteneği	Kamusal hayata katılım
AKILLI YÖNETİşİM (Katılımcılık)	AKILLI HAREKET (Ulaşım, BİT)
Karar verme sürecine katılım	Yerel erişilebilirlik
Kamusal ve sosyal hizmetler	Uluslararası erişilebilirlik
Şeffaf yönetişim	BİT altyapısının kullanılabilirliği
Politik stratejiler ve perspektifler	Sürdürülebilir, yenilikçi ve güvenli taşıma sistemleri
AKILLI ÇEVRE (Doğal Kaynaklar)	AKILLI YAşAM (Yaşam Kalitesi)
Ekolojik farkındalık	Kültürel olanaklar
Kirlilik	Sağlık koşulları
Çevre koruma	Kişisel güvenlik
Sürdürülebilir kaynak yönetimi	Konut kalitesi
	Eğitim tesisleri
	Turistik farkındalık
	Sosyal uyum

Tablo 2. Akıllı Kent Temel ve Alt Bileşenler Listesi**Kaynak:** Giffinger, 2007: 12

3. KARAR ALMA SÜREÇLERİNE KATILIM VE KENTSEL AİDİYET

Son yıllarda, halkın katılımı ve sosyal katılımın hem bir faktör hem de bir kriter olarak yerleşim alanlarının sürdürülebilirliğinin bir göstergesi olarak kabul edilmesiyle, toplumun rolüne giderek daha fazla önem verilmektedir. Avrupa'daki "akıllı" sürdürülebilir şehirler uygulamasında "Akıllı şehir akıllı bir insan topluluğudur" biçiminde kullanılmaktadır (Matova, 2019: 2). Kentlerin tarihi ve kültürel kimliklerini koruyarak o kentte yaşayan insanlarda aidiyet duygusunun kazandırılması ve bunun gelecek nesillere de aktarılması, kent içi sosyal ve yapısal sorunların giderilmesi modern anlamıyla toplum olabilmenin yolunu açacaktır (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009: 23-25). Kentsel aidiyet duygusu sayesinde bireyler, kendini yaşadığı kentin önemli bir parçası görerek, o kentin gelişimine katkı sağlama gayreti içerisinde olacaktır (Yalçın ve Can, 2016: 34).

Bruntland Raporu'ndan sonra tüm dünyada kabul gören sürdürülebilir gelişme kavramı zamanla hayatın her alanında uygulanmaya başlayan bir değerler zinciri halini almıştır. Bu rapor, tüm ülkelerin ekonomik, siyasal ve sosyal yönden aynı kaderi paylaştıkları, sürdürülebilir kalkınmanın ancak bu bütünselliğin farkında olarak pratiğe geçirilmesi ile mümkün olabileceği anlaşılmıştır. Sürdürülebilir bir gelişme için vurgulanan adımlar řu şekildedir (Güneş'ten aktaran Tosun, 2009: 2):

- Vatandaşların karar alma süreçlerine daha etkin katılımına elverişli bir sistem
- Sürdürülebilir bir biçimde kendi üretimini teknik bilgi ve üretim fazlası ile sağlayabilecek ekonomik sistem
- Olumsuz durumları çözüme kavuşturabilen sosyal bir sistem
- Gelişmeye odaklanırken, ekolojiye saygı duyan bir sistem
- Sürekli yeni çözümler geliştirebilecek teknolojik sistem

4. KONUNUN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dünyadaki akıllı kent örnekleri incelendiğinde; konuya ilişkin politikaların hayata geçirilmesinin yanında, yeni şehirlerin de oluşturulduğu görülmektedir. Türkiye özelindeki gelişmeler ise daha çok kentlerdeki belli alanlarda uygulamalar yapılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem dünyada hem Türkiye’de bu alandaki uygulamalar için ciddi manada kaynak ihtiyacının olduğu ortadadır. Dünyadaki iş modelleri incelendiğinde, uygulamaların devlet-özel sektör ortaklıkları/özel sektör şeklinde yapıldığı görülmektedir. Türkiye’de ise yerel yönetim ve özel sektör ortaklıklarına dayanan bir politika izlendiğini söylemek mümkündür. Bu iş modellerine, araştırma kuruluşları ve üniversitelerin de eklenmesi büyük önem taşımaktadır (Doğan, 2018: 127).

Türkiye’de akıllı şehir politikalarına ulusal düzlemde bütüncül bir bakış açısı getirerek uyumlu yatırımların doğru proje ve faaliyetlerle uygulandığının güvence altına alınması suretiyle, ekosistem paydaşlarının ortak aklı ile “2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı” hazırlanmıştır. Bu plan bağlamında, sürdürülebilir kalkınma, rekabet gücü ve çevresel sürdürülebilirlik alanlarında kazanımlar oluşturacak, yaşam kalitesini artıracak, ekonomik gelişmeye katkı sağlayacak, şehirlerin tarihi dokusunu koruyacak hedefler belirlenmiştir (CSB Rapor, 2020: 1).

Türkiye’de akıllı kent uygulamalarına örnek olabilecek bazı göstergeler şöyle sıralanabilir (CSB, 2020):

- Trabzon Büyükşehir Belediyesi Trabzon İçin Bir Fikrim Var: Bir parka yerleştirilen ve ses kaydı yapan bir kabin ve cihaz sayesinde vatandaşların görüş ve önerilerini ilgili mercilere sunmalarına olanak sağlanmıştır.
- Konya Büyükşehir Belediyesi Bisiklet Yolları ve Akıllı Bisiklet Sistemi: 515 km ağı ile Türkiye’de en fazla bisikletin kullanıldığı konuma ulaşan Konya’da, belirli noktalara bırakılan bisiklet kiralama istasyonundan çok sayıda akıllı bisiklet kredi kartı ya da Elkart ile kiralanabilmektedir. Akıllı bisiklet istasyon yerleri, kiralanabilir bisiklet sayısı ve bisiklet bırakılabilecek boş yer sayısı gibi bilgiler dijital veri sistemleri ile vatandaşlara bildirilmektedir.
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı: Sera gazı emisyonlarını minimize etmeye yönelik bir farkındalık projesi ile enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı teşvik edilmektedir.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Ulaşım Yönetim Merkezi: Kentte anlık trafik akışı 7/24 gerçek zamanlı olarak izlenmekte ve müdahale edilebilmektedir. Sistemler sayesinde veriler toplanmakta, analiz edilmekte ve gerekli uygulamalarda kullanılmaktadır.

- **Antalya Akıllı Aydınlatma Sistemi:** Sokak aydınlatma sistemleri, dijital veriler sayesinde kaynakların verimli kullanımını sağlamaktadır. Akıllı aydınlatma sistemine dönüşüm sayesinde % 80'e varan enerji tasarrufu sağlanmıştır.

İklim değışikliğı başta olmak üzere ekonomik, sosyal ve çevresel koşulların giderek ağırlaşması, Türkiye'ye has bir sürdürülebilir kent ölçüt setinin belirlenerek hayata geçirilmesini gerektirmektedir. Dünyada uygulanan sürdürülebilir kent ölçütlerinin temel prensipleri; Türkiye kentleri için de ülke koşulları da dikkate alınarak yürürlüğe konulmalıdır (Tuhaç, 2018: 732).

SONUÇ

Sürdürülebilir akıllı kentlere geçiş süreci, yeni nesil teknolojileri kullanmayı zorunlu kıldığından her yönüyle yenilikçi bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu kentlerin yönetimi çok yönlü uygulama ve süreçleri içerdiğinden, ancak merkezi ve yerel yönetimlerin ortaklığı; üniversite, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ve yerel halkın katılımı ile hedeflerine ilerleyebilir. Şehirlerin değışen yapısıyla daha iyi başa çıkabilmesinin yolu, sürdürülebilirliğe odaklanan uzun vadeli yaklaşımları benimsemektir. Akıllı kentler yalnızca teknolojik bir kavram değil, aynı zamanda sosyoekonomik bir kalkınma kavramı olarak değerlendirildiğı için teknolojinin kendisi yeniliğe tek başına bir katkı sağlamaz. Başarı, kurumlar arası koordinasyon ile mümkün kılınabilir. Dolayısıyla, sistem odaklı değil hizmet odaklı bir yaklaşım benimsenmelidir. Sürdürülebilir akıllı kentler politik yenilik, hizmeti etkin bir şekilde yönetmek ve yönetim yoluyla belirlenen hizmet taleplerini dikkate almak ve bu sayede, kentsel sınırların ötesinde ulusal ve küresel bir marka haline gelmek durumundadır. Sürdürülebilir kalkınmanın en itici gücü olan inovasyon, hızlı bir çözüm değil, uzun vadeli stratejiler gerektirir. Ekolojik, ekonomik ve toplumsal etkinliğin çok merkezli alanı olan sürdürülebilir kentler, doğa ile arasındaki bağımlılık ilişkisi nedeniyle kentsel, toplumsal, ekonomik ve çevresel sistemler arasındaki karmaşık dinamiklerin siyasal ifadesini yansıtmaktadır. Kentsel sürdürülebilirlik, kendine yetebilen teknolojik, sosyoekonomik, demografik, ve ekolojik bir uyuma ulaşabilmeyi gerektirmektedir. Kentsel sürdürülebilirlik, aynı zamanda yeterli istihdam olanaklarının sunumu, nüfus artış hızının denetim altına alınması ve çevreyle tam uyumlu bir enerji kullanımını da gerektirmekte olup daha fazla dayanışma ve çevre için daha fazla saygı gösteren bir anlayışla ele alınmalıdır. Sürdürülebilir kent, insancıl bir kettir. Ancak Harvey'in de belirttiğı gibi insancıl bir kentsellik, henüz yaşama geçirilmemiş bir idealdir (Harvey, 2003: 83). Sürdürülebilirlik, insanın doğal dünyayla denge ve uyum arayışı olarak doğanın ve insanın yeniden üretimi, toplumsal ve çevresel adaletin kurulmasıyla başarılabılır.

KAYNAKÇA

- Bayındırlık ve İşkân Bakanlığı. (2009). *Kentleşme şurası-Kentlilik Bilinci, Kùltür ve Eğitim Komisyonu Raporu*. Ankara.
- Bibri, S. & Krogstie, J. (2017). *Smart Sustainable Cities of the Future: An Extensive Interdisciplinary Literature Review*. Sustainable Cities and Society, 31.
- BM. (2015). *Dünya Kentleşme Beklentileri 2014 Revizyonu*. New York: BM.
- Caragliu, A., Del Bo, C. & Nijkamp, P. (2009). *Smart Cities in Europe*. 3rd Central European Conference in Regional Science.
- CSB. (2020). *Akıllı şehirler-2020-2023 Ulusal Akıllı şehirler Stratejisi ve Eylem Planı*. T.C. Çevre ve şehircilik Bakanlığı: <https://www.akillisehirler.gov.tr/> adresinden alındı
- CSB Rapor. (2020). *Akıllı şehir Terminolojisi*. T.C. Çevre ve şehircilik Bakanlığı.
- Dameri, R. P. (2013). *Searching for Smart City Definition: A Comprehensive Proposal*. International Journal of Computers & Technology, 11(5).
- Doğan, M. (2018). *Akıllı şehir Kavramı: Kentsel ve Mekânsal Boyutu*. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı - 3. Burdur: İlmi Etütler Derneği - Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Ertürk, H. & Sam, N. (2011). *Kent Ekonomisi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Giffinger, R. (2007). *Smart Cities Ranking of European Medium-Sized Cities*. Vienne: Centre of Regional Science (SRF), Vienna University of Technology.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve şehir*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Karakuyu, M. (2004). *şehirleşmenin Küresel İklim Sapmaları ve Taşkınlar Üzerindeki Etkisi*. Marmara Coğrafya Dergisi (6).
- Matova, N. I. (2019). *The Problems and Conditions of Effective Public Participation in Creating a Smart Sustainable City*. Science Journal of Volgograd State University. Global Economic System, 21(2).
- Nam, T. & Pardo, T. (2011). *Smart City as Urban Innovation: Focusing on Management, Policy, and Context*. Proceedings of the 5th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance. Tallinn, Estonia: ICEGOV.
- Neal, P. (2003). *Urban Villages and the Making of Communities*. London and New York: Spon Press.
- Ökten, S. & Ökten, A. (2018). *Avrupa Birliği Politikaları Perspektifinde Sürdürülebilir Kent*. Akademia Sosyal Bilimler Dergisi (1).

Sınnmaz, S. (2013). *Yeni Gelişen Planlama Yaklaşımları Çerçevesinde Akıllı Yerleşme Kavramı ve Temel İlkeleri*. Megaron, 8(2).

TÇSV. (1991). *Ortak Geleceğimiz* (3 b.). Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayınları.

Torunoğlu, E. (2005). *Sürdürülebilir Kalkınma Paradigması Üzerine Ön Notlar*. TÜBİTAK Vizyon 2023.

Tosun, E. K. (2009). *Sürdürülebilirlik Olgusu ve Kentsel Yapıya Etkisi*. Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, 5(2).

Tuhaç, Ç. (2018). *Uluslararası Sürdürülebilir Kent Ölçütleri Bağlamında Türkiye İçin Bir Değerlendirme*. Kent Akademisi, 11(4).

Varol, Ç. (2017). *Sürdürülebilir Gelişmede Akıllı Kent Yaklaşımı: Ankara'daki Belediyelerin Uygulamaları*. Çağdaş Yerel Yönetimler, 26(1).

Yalçın, F. & Can, A. (2016). *Kentsel Yaşam ve Sürdürülebilirlik*. İstanbul: Esenler Belediyesi.

Yazar, K. H. (2006). *Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

General Framework for Developing Smart Sustainable Cities

Savaş BEYTER

ABSTRACT

Scientific research in the field of smart sustainable cities shows that progress in this field is to tackle multi-faceted problems that can be solved from an interdisciplinary perspective. We see that the existence of a creative class, the quality of the urban environment and the devoted attention to it, the level of education, the versatile accessibility and the use of Information and Communication Technologies (ICT) for public administration are directly related to the sustainable urban structure. While moving towards cities that maximize the quality of life by using the advantages of technology in the right direction, it is very important to determine holistic and inclusive strategies that include all layers.

Keywords: *Smart City, Sustainable City, Technology.*

Jel Codes: R10, S55, S56



Siirt İlinde Turizm Sektörünün Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Bir İnceleme

Hasan AYAZ®

ÖZET

Bölgesel kalkınma kavramı, 1950'lerde ortaya çıkan kalkınma ekonomisi ile beraber önem kazanmıştır. Bu amaçla bölgesel kalkınmaya yönelik plan ve politikalar hazırlanmaya başlamıştır. Bölgesel değişim ve bölgesel kalkınmanın tüm dinamikleri ile beraber dünyanın değişen şartları, bölgesel kalkınma politikalarının devamlı değişmesine sebep olmaktadır. Birçok ülkede belirli ekonomi politikaları içinde yer alan bölgesel kalkınma politikaları her geçen gün giderek daha çok önem kazanmakta ve ana çalışma alanı olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde bölgesel kalkınma açısından turizm sektörü değer verilen sektörler içerisinde yer almaktadır. Turizmin yoğunlaştığı sınırlarda istihdam ve yatırımlar da önemli bir yükseliş gözlemlenmektedir. Turizm kısmi, bölgesel kalkınma, kaynakların etkili ve verimli kullanımı konusunda mühim bir yere sahiptir. Özellikle bölgelerarası gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkların, orantısızlıkların giderilmesinde ve diğer sektörler açısından yeterli olanağa sahip olmayan ama turizm potansiyeline sahip olan bölgelerde turizm sektörünün ilerlemesinde bölgesel kalkınma açısından önemlidir. Turizm sektörünün taşıdığı değer, sektörün bölgesel kalkınmadaki bir politika aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu çalışmanın amacı; Siirt ili turizm faaliyetlerinin bölgesel kalkınmaya olan etkisinin incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: *Bölgesel Kalkınma, Turizm, Siirt.*

JEL Kodları: R11, 011, R58

GİRİŞ

Dünyanın en ivedi olarak gelişen sektörleri arasında yer alan turizm, özellikle Türkiye’de kalkınmaya en büyük ivme kazandıran ve her geçen gün ülke ekonomisinde önem kazanmaktadır. Bölgeler arası orantısızlığı gidermede önemli bir araç halini alan turizm sektörü, üstyapı etkisi, altyapı, istihdam-gelir etkisi ve diğer sektörlerle etkisi sebebiyle hem ülke hem de bölge için önem taşıyan bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Turizm sadece ekonomik etki yaratmakla beraber çok yönlü öğeler olarak da geliştiği bölgede kendini önemli bir şekilde hissettirmektedir. Ayrıca doğal ve tarihsel unsurları koruma, kültürel değerlerin canlanması ve yaptığı katkılar sayesinde de sosyal manada bir gelişim olanağı olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda turizmin ortaya çıkardığı sosyal ve ekonomik etkiler turizmin gelişme gösterme hızına, yoğunluğuna, turistler ve yerel halk arasındaki kültürel mesafeye ve etkileşime, gelir oranına göre değişiklikler göstermektedir. Bu etkenleri tek bir kalıp içine sokmak veya genelleme yapmak yanlış olan, yanıltıcı bir olgu olur. Çünkü turizmin gelişimi sebebiyle bölgede ortaya çıkan tüm sosyoekonomik gelişmeler ve değişiklikler yerel halkın var olan yaşam koşullarına, sosyokültürel değerlerine bağlı olarak farklılık göstererek olumsuz veya olumlu algılar oluşturabilmektedir. Genel anlamda elde edilen çıkarımlara bakıldığında, turizm sektörünün, geri kalmış bölgelerin gelişmesine,

®E-posta: hasanayaz7@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9974-5234, Makale geliş tarihi: 03.11.2020, Makale kabul tarihi: 27.11.2020

Bu çalışma Hasan AYAZ tarafından hazırlanan "Bölgesel Kalkınmaya Turizmin Etkisi: Siirt İli Örneği" başlıklı dönem projesinden üretilmiştir.

ekonominin tekrardan yapılandırılmasına ve sonuçta bir birlik olarak ekonomik büyüme ile kalkınmaya fayda sağladığını göstermektedir.

Yaptığımız bu çalışmada bölgelerin ekonomik gelişmesinde etkili bir endüstri olan turizm sektörünün bölgesel kalkınmaya yaptığı olumlu etkiler incelenmiştir. Bu çerçevede turizm sektörü ve bölgesel kalkınma kavramları her yönüyle incelenmiştir. Siirt ilinde turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmeler incelenmiş kentin turizmine katkıları incelenip yorumlanmıştır. Ayrıca kentteki turizm sektörünün gelişme gösterememesinin sebepleri ele alınarak çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

1. BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI VE ÖNEMİ

Kalkınma kavramı,  lkenin sosyal, ekonomik ve siyasal sistem ve yapılarını değiştirerek insan hayatının maddi ve manevi sahalarda gelişmesi, zaman geçtikçe sosyal refahının yükselmesi biçiminde tanımlanmaktadır. Kalkınma kavramında kasıt sadece ekonomik göstergelerle tespit edilen iktisadi büyümeyi kapsamamakta, bununla beraber sosyal ve yapısal değişmeleri de içermektedir (Tekin, 2011: 38).

Genel olarak kalkınma kavramı, kalkınma ve büyüme kavramları arasındaki farklılıklar üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır. Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma arasındaki yakın ilişki, aynı zamanda önemli bir düzensizlik kaynağı olmasının yanı sıra önemi olan bir konudur. Bu anlamda ekonomik kalkınma daha çok yapıt, dağıtım ve üretim kanalları da d hil ürün farklılığını içermekte iken ekonomik büyüme, daha çok ürün manasına gelmektedir. Kalkınma; kurumlarda, davranışlarda yeniliği ve teknolojiyi de barındıran ekonominin yapısındaki niteleyici değişimi açıklarken, büyüme; çıktı, yatırım, gelir ve tüketim türünden ekonominin ölçeğindeki niteleyici değişimi ifade etmektedir. Kalkınmayı ekonomik büyümeden ayırt eden en önemli  ge, toplumun tamamını kapsamasıdır. Ekonomik büyüme, belirli bir  lkenin üretme kapasitesinin ve bu kapasitenin niteliğinin artmasıdır. Bu artış yapıyla ilgili olarak ekonomik olmayan toplumsal ögelere yansıdığında sosyal kalkınmadan söz etmeye başlayabiliriz. Aynı büyüme ile kalkınma arasındaki farklılık gibi, ekonomik kalkınma ekonomik büyümeden daha ortalamayı aşan geniş bir anlam muhtevasına sahiptir (Kaya, 2005: 4).

Bölgesel kalkınma teorikleri gerileme süreçlerini ve bölgesel büyümeyi anlamakla beraber, araştırmacılar arasında bölgelerin nasıl açıklanması gerektiği hususunda çok fazla bir görüş ve karar birliği yoktur. Markusen, bölgeyi tarihsel olarak oluşan, fiziki bir çevreye, sosyoekonomik, kültürel ve politik bir çevreye ve diğer bölgelerden ve diğer büyük bölgesel birimlerden, şehir ve milletten farklı bir mek nsal yapıya sahip olan bitişik topraklar toplumu şeklinde ifade edilmektedir. Bölgelerin tarihsel olarak belirtilmiş varlıklar olduğunu kabul eder, bu tanım. Büyük derecede yerel kaynaklar ve insanlar arasındaki etkileşme sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Taşımacılıktaki iyileştirmelerle beraber birçok kısıtlama kaldırmış olsa da coğrafya tarafından dayatılan, bölgesel oluşmanın tarihsel kalıpları hala modern bölgelerin gelişmesini etkiler (Dawkins, 2003: 133).

Karl Fox'un belirttiği "işlevsel ekonomik alanı" kavramı, merkezi olan bir düğümün evre üzerinde yarattığı h kimiyetinin, işçilerin bitişik istihdam merkezlerine olan mekansal bağlılığına bağlı olduğu görüşlerine dayanan, o zamanki yaklaşıma ilişkin değişimdir. ABD Ticaret Bakanlığı Ekonomik Analiz Bürosu tarafından tanımlanmış ekonomik bölgelerin tanımlanmasında kavramsal bir dayanak sağlamıştır, bu yaklaşım. Bazı teorik ve pratik sebeplerden ötürü kuramcılar Fox'un işlevsel ekonomik alan tanımını oldukça yararlı bulmuşlar (Karlsson ve Olsson, 2015: 24).

Günümüzde varlığını gösteren farklı  lkelerde de bölge kavramının farklı anlamları ifade edilmektedir. Örneğin bu kavram, Fransa'da, "yerel yönetim kuruluşlarını" İşpanya'da " zerk

toplulukları, Belçika’da, “federe devleti” tanımlamaya çalışmaktadır. Bölge, ulus devletlerin temel yetki ve görevlerinin pay edileceği yeni bir yönetsel kavram olarak kullanılmasına başlanmıştır. Bu kavram, ne Türkiye’de nede dünyada tamamen net bir duruma kavuşturulmuş bir kavram değildir (Özgür, 2010: 7).

Ülkelerin kalkınma planlarının değerli bir mekân bileşenidir, bölge kavramı. Bu mekân etkeni göz önüne alındığında bir ulusal ekonomi çerçevesinde bölgelerarası ekonomik bağlantılarla yoğun bir şekilde ilgilenilmektedir. Başka bir ifade ile belirtilecek olunursa ülkeleri oluşturan bölgeler arasında bir manada denge, kalkınma planlarıyla sağlanmaya çalışılır (Bayraktutan, 2004: 4). Geleneksel bölge anlatma biçiminde bölge kavramı; “sınırları belli olan, mekânsal olarak birbirlerine bağlı, merkezi otoritenin yönetiminde şekillenmiş birimler” olarak tanımlanıyorken günümüzde ise kavram; “mekânsal süreklilik şartı bulunmayan, uluslararası ilişkilere açık ve sınırları değişkenlik gösteren bir birim olarak” tanımlanmaktadır. Bölgeler ayrıca ekosistem, doğal kaynak veya diğer coğrafi sınırlar açısından da tanımlayabiliriz. Bölgeleri doğal kaynak sistemleri ve insan kümelenmeleri arasındaki bağlantılar yönünden tanımlamada ilginç bir yaklaşım önermektedir, bazı yazarlar (Tıraş, 2012: 58-62). Bölgesel Kalkınma ise, ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal açılardan çok yönlü bir kavram olup, genel anlamda “yereldeki yaşam kalitesini artırılması yönünde çaba” şeklinde algılanmaktadır.

2. TURİZM KAVRAMI VE ÖNEMİ

Seyahat yaşamın başlangıcından başlayarak, insanın gerçekleştirdiği ilk etkinliklerdendir. Turizm ve seyahat, eskiden beri önemli sosyal etkinlikleri olmuştur insanların. İlk devirlerde tekerleğin icadı ve atın evcilleştirilmesi gibi tarihe yön gösteren gelişmelerin ulaştırma olanaklarını geliştirdiği, bununla da seyahatlerin başladığı söylenir. İnsanlar ülkelerini veya başka ülkeleri gezme, keşiflerde bulunma deneyim değişikliği istemeleri en eski çağlardan beri tecrübe edilmiştir. İnsanların bulunduğu ülkeyi veya başka ülkeleri keşfetme ve bulunduğu çevreyi değiştirme arzusu hep kendini göstermiştir. Yaptıkları ticari gezilerle Fenikeliler ün kazanmışlardır. Grek medeniyetinde bugünkü manada ilk turizm etkinliklerine rastlanılmıştır (Akat, 2000: 9).

Kutsal sayılan dini mekânlara yapılan ziyaretler, olimpiyatlar gibi belirli zamanlarda yapılan spor müsabakalarının izlenmesi, kaplıcalara sağlık amaçlı gidilmesi vb. etkinlikler turizm çerçevesinde yapılmaktaydı. Daha çok ilk zamanlarda eğlenmek, gezmek ya da dini nedenlere yapılan bu tür etkinlikler, II Dünya Savaşı’ndan itibaren refah toplumunun oluşumuyla beraber içerisinde birçok farklı bileşenleri barındıran bir sektör halini almıştır. Turizm, günümüzde, dünyanın en hızlı büyüme gösteren endüstrilerinden biri olmuştur. Büyümenin büyük bölümü, boş zamanların artması, seyahat masraflarının düşmesi ve yüksek harcanabilir gelirlerden kaynaklanır (Akat, 2000: 9).

Turizm kavramının tanımı, 1981 senesinde Dünya Çapında Turizm Uzmanları Ağı ve Cardiff’teki Turizm Topluluğu aracılığıyla düzenmiş olan Uluslararası Dinlence Yaratma Turizmi Konferansı’nda tekrardan düzenlendi. “Turizm, seçim ile seçilen ve evin dışında icra edilen özel etkinlikler olarak” açıklandı. 1991 senesinde Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü, “Turizm, boş vakit, iş veya diğer gayeler için art arda bir seneyi geçmemek kaydıyla, olağan yöreler dışında yerlere seyahatlerde bulunan ve kalan kişilerin etkinlikleri içerdiğini” belirtti. Fertler, başka bir muhiti ziyaret etmek için yaşadıkları yerdeki normal muhitlerini isteyerek terk ettiklerinde turist halini alırlar. Bu fertler, çoğunlukla bu çevrenin ne kadar yakın veya uzak olduğuna bakılmadan ayrımlılık ortaya koyarlar (Kuşat, 2016: 11-21).

Bütün bu açıklamalardan yola çıkılarak genel bir değerlendirme yapmamız gerekirse, turizm, fertlerin çalışma yaşamlarından arta kalan zamanlarını değerlendirmek amacıyla, herhangi maddi yarar beklentisi veya politik gayesi olmayan toplu veya bireysel bir biçimde gidilecek

olan çevrede an az bir gün yda bir gece kalınmak üzere, spor, merak, dinlenme, sağlık, eğence maksadıyla gerçekleştirilen gezilerdir. Aynı zamanda, akraba ve dostları ziyaret etmek, kültürel etkinlikler gibi faaliyetlerin en az birinin gerçekleştirilmesi ve bu süreçte meydana gelen gereksinimler ile ilişkileri kendine konu edinen ekonomik, kültürel ve sosyal bir faaliyet ve hizmet endüstrisidir. Turizm; “turist, turizm organizasyonları ve turizm işletmelerinin” meydana getirdiği alt sistemler ve sistemlerin sosyal, hukuki, ekonomik, ekolojik, teknolojik ve politik olan ilişkilerine dayanan ve farklı 41 sektörle paydaştan meydana gelen bir yapıdan oluşur (Kozak, 2013: 7).

3. BÖLGESEL KALKINMA VE TURİZM İLİşKİSİ

3.1. Bölgesel Kalkınmada Turizm

Turizmin etkisiyle istihdam ve yatırımlarda belirgin bir artış grlmektedir. Son zamanlarda sosyal ve ekonomik alanlardaki ana değişimlere paralel olarak turizm sektöründe de önemli gelişmeler grlmektedir. Turizm günümüzde, etkileri ve sınırı gittikçe artan bir sosyoekonomik olaya dönüşmüştür. Turizm sektörü uluslararası düzeyde incelendiğinde, döviz akışının gelişmiş bölgelerden az gelişmiş bölgelere doğru olduğu grlmektedir. Bölgeler arasındaki bu para akışı, yörelerin ve bölgelerin kalkınma süreçlerinde kullanılacak olan araçların temin edilmesinde ihtiyaç duyulan finansal yardıma önemli katkılarda bulunur (Durgun, 2006: 79).

Turizm sektörünün bölgelerin kalkınmasındaki etkileri üzerine bir araştırma yapan Andrew, İngiltere’deki konaklama temeline dayalı turizmin ülke ekonomisine olan etki ve katkılarını ortaya çıkarmak maksadıyla bir araştırma yapmış ve bu araştırmada turizm ve ekonomik kalkınmayı incelemiştir. Yapmış olduğu bu çalışmada konaklama turizminin aktif olduğu bölgelerde turizm sektöründeki gelişmeler ülke ekonomisinin gelişmesi için doğru bir strateji olmayacağı kanısına varılmıştır. Buna ek olarak bu yaklaşımın lkede bulunan endüstrilerin üzerinde de olumsuz bir etki oluşurmaktadır. Buna ek olarak bu yaklaşımın, turizmin yararlı dış dengelerinin oluşturulmasında önemli bir rolü olduğunu belirtmekte, lakin ekonomik gelişme ile dengelerin kurulması arasında değişik bir durumun oluşabileceği belirtilmektedir (Andrew, 1997). Bu çalışmalara baktığımızda ekonomik kalkınma ve turizm arasında doğrudan bir bağlantı bulunur ve turizm sektöründeki gelişmeler bölgesel ekonomik kalkınmaya doğrudan etki eder.

Binns ve Nel bu araştırmaya benzer bir çalışma yapmışlardır. “Güney Afrika’da Bölgesel Kalkınma Stratejisi Olarak Turizm” isminde yapılan bu çalışmada Kwazulu-Natal ve Western Cape’deki gibi turizm temel kalkınma girişimleri; yoksulluğun azaltılması, üretim ekonomisinin gelişimi, eşitsizliğin ve ırkçılığın tanımlanması bağlamında değerlendirilir. Kalkınma sürecinin hareketli olması sebebiyle Güney Afrika ve diğer bölgelerde, turizm odaklı kalkınma girişimlerinin yerel ekonomik kalkınma gelişimi için daha uygun olduğu sonucuna varılmışlardır (Binns ve Nel. 2002: 39)

3.2. Turizmin Bölgesel Kalkınma zerine Etkisi

Kaynakların aktif kullanımı ve bölgesel kalkınma konusunda turizm sektörünün büyük önemi ve yeri vardır. Özellikle bölgelerarası dengesizliğin giderilmesinde Turizm sektörü, sanayi ve tarımda yeterli gelişme ve kaynak olanağına sahip olmayan fakat zengin turistik bölgelere sahip bölgelerin, etkin ve planlı turizm politikaları sonucunda, turistik açıdan dengeli bir biçimde kalkınmalarını sağlayacaktır (eken ve kten, 2008: 22).

Turizm faaliyetleri dünya savaşları sırasında gerileme göstermiştir. 1950’lerden itibaren alışılmamış bir içerikle (sosyal turizm) tekrardan canlanmıştır. 20. yüzyılın ortalarında turizm sektörünün ekonomik önemi ve potansiyeli ne kadar büyük düzeyde olduğu anlaşılmıştır.

Buna karşın 1950'lere kadar zenginlik, kalkınma ve büyüme için yapılmış olan çalışmalarda turizm sektörü çoğunlukla göz önünde bulundurulmamıştır (elik, 2012: 9)

Turizm gelişimi ve yapısı yönüyle istihdamı ve bununla beraber geliri etkiler. Turizme yönelik artan talebin yoğunluğuna ve turizmin gelişmesine bağlı olarak istihdam etkisi, artar. Bir lkeye veya bölgeye yönelik turizm sektöründeki talep ne kadar çok olursa o bölge veya ülkedeki istihdam artışı da o kadar çok olur. Turizm sektörü yaratmış olduğu gelir seviyesinde istihdam yaratır. Turizm bir hem milli gelirin yapısında varlık gösterirken, hem de çarpan mekanizmasıyla ekonomide gelir etkisi yaratmaktadır. Ekonomide bir ekonomik birimdeki harcama başka bir ekonomik birimin gelirini yaratır. Turizm kesiminde de turistlerin ve i turizme katılım gösteren ülkedeki vatandaşların konaklama, yeme, içme, eğlence, ulaştırma ve alişveriş gibi çeşitli gereksinimlerini karşılamak maksadıyla yapmış oldukları harcamalar kendi toplamaları oranında gelir oluşturur. Bu geliri elde eden üretim etkenleri sahipleri de çeşitli sebeple bu parayı harcayacaklar ve harcanan bu para üretim etmenlerinin gelir kısmını oluşturacaktır. Oluşan gelir harcama akımı döngü biçiminde devam edecektir. Harcamaların bu biçimde dolaylı ya da dolaysız gelir yarata bilme etkisine çarpan mekanizması ismi verilir (Halloway, 1994). Turizm sektörünü, alıcıyı çekmek ve alıcıya hizmet etme bilimi, ticareti ve sanatı biçiminde düşünülecek olunursa turizm çok geniş bir hizmet halkasıdır (McIntosh, 1975: 45).

Turizm ürününün farklı birçok bileşimlerden oluşması sebebiyle turizm, ülke ekonomisindeki birçok faaliyeti etkilemekte ve birçok sektör tarafından etkilenmektedir. Diğer taraftan turistik faaliyetlerin ulaştırılmasındaki her basamak farklı organizasyonların sorumluluğundadır. Örnek verecek olursak havayolu ulaştırmasında, havayolu şirketi, seyahat acentesi ve acente personeli, bagaj görevlileri, kabin temizlik ekibi, catering şirketi bu hizmetin parçalarını oluşturur (Cooper vd. 1998: 57).

Turizmin ekonomik kalkınma yönünden önemini ve anlamını artıran bir konuda bu olayın başlatılması ve geliştirilmesi için gerekli olan ortamın neredeyse hiçbir karmaşık teknolojiye gereksinin duyulmamasıdır. Turizm, teknoloji ve hammadde açısından dışa bağımlı olmayan bir sektördür. Turizm büyük ölçüde insan hizmetine bağlı bir hizmet sektörü olduğu için işsizliğin çok olduğu ülke ve bölgelerde büyük bir önem taşımaktadır (Durgun, 2006: 78).

Turizm harcamaları öteki sektörlerden farklı olarak çeşitli alanlarda yapılabilmektedir. Oteller, seyahat acenteleri ve diğer turistik aktiviteler için yapılan harcamalar turizm maksadıyla yapılan harcamaların ilk halkasını oluşturmaktadır. Bu turizmin doğrudan etkisi olarak bilinir ve ev sahibi ülkedeki turizm gelirlerine eşitir. İlk halkada olanların kazandıkları gelirlerin bir bölümü tasarruf edilirken, kalan bölümü çalışanlar, tedarikçiler ve onların tedarikçileri içerisinde paylaştırılır. Bu da turizm sektörünün dolaylı gelir etkisidir. Oluşan bu etkiyle kazanılan gelirin yerel ekonominin en son gider halkasındaki harcamaya kadar devam etmektedir (Mihalic, 2002: 94).

2002 senesinde Meksika'da Aguilar ve Brenne, bölgesel ekonomik kalkınmayı ve lüks turizmi inceleyen bir çalışmada bulunmuşlardır. Yaptıkları alışmada 3. Dünya devletlerinde devam eden küreselleşme sürecinde turizmin bölgesel ve sosyoekonomik etkileri tartışılmaktadır.

3.3. Bölgesel Kalkınmada Turizm İşletmeleri ve Önemi

Turizm sektörünün nitelikli işgücü, hizmet ve tesis kalitesiyle dünya markası haline gelmesi, daha üst gelir grubuna hitap eden turizm hizmet ve ürünlerin yaygınlaştırılması ve iyileştirilmesi, turizmde kalite ve değerin artırılması ve sürdürülebilirlik ilkesi kapsamında bölgesel kalkınmada öncü bir sektör olmasını sağlanma ana amaçtır (DPT, 2013: 114).

Diğer sektörlere oranla turizm, ekonomik faaliyetler kapsamında hızlı büyüme ve gelişme göstermektedir. Turizm sektörü bu özelliğiyle gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerin ekonomik kalkınma ve büyümelerinde önemli bir role sahiptir. Özellikle gelişmemiş bölgelerin veya ülkelerin ekonomik kalkınmasında önemli bir konuma sahiptir. Türkiye'nin gelişmemiş bölgelerinde bölgesel kalkınmanın sağlanması turizm sektörünün var olmasıyla başarılabilir (Künü vd. 2015: 73).

Türkiye zengin bir turistik potansiyele sahip bir ülkedir. Bu turistik potansiyeli kullanarak ülkedeki geri kalmış bölgelerin ekonomik kalkınmasını sağlaması ülkede var olan bölgelerarası ekonomik eşitsizliklerin giderilmesinde önemli bir çözüm yolu olacaktır. Türkiye ülke olarak her ne kadar endüstriyel kaynaklar açısından yeterli imkânları bulunmasa da, zengin bir turizm uygulamalarıyla birlikte turistik yönden kalkınma ve ülke ekonomisi içerisinde dengeli bir şekilde gelişme göstermesi olağandır (Yeşiltaş ve Öztürk, 2008: 3). Ülkenin herhangi bir bölgesinde kazanılan zenginliğin diğer bölgelerde kullanılmasıyla bu bölgelere zenginlik akışının sağlanması, refah düzeyinde artış sağlayarak ülkede bulunun bölgelerarası ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasına katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda bölgesel kalkınmanın hızlanmasını sağlamaktadır (Gülbahar, 2009: 31). Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde önemli bir yere sahip olan turizmin yarattığı ekonomik etkiler özetle şöyledir (Polat ve Yılmaz, 2014: 144; Yağcı, 2007: 164):

- Ödemeler dengesine katkı sağlama,
- Yatırımları uyaran etkiler yaratma,
- Belirli bir seviyede istihdam oluşturma,
- Sermaye malları ithalatının finansmanını sağlama,
- Bölgesel ve ülkesel kalkınma üzerindeki etkiler,
- Ekonomik yapıdaki gelişme ve değişme üzerindeki etkiler,
- GSMH ve kişisel gelirdeki artışı sağlama,
- Döviz kazandırıcı etkisi,
- Kamuda vergi gelirlerinin arttırılması vb.

Ekonomisi gelişme gösterememiş bölgeler ise ekonomik gelişimlerini; yiyecek-içecek işletmeleri, otel işletmeleri, moteller, tatil köyleri, seyahat işletmeleri ve sektörü dolaylı veya doğru bir şekilde ilgilendiren (dericiler, hediyelik eşya satışı yapan yerler, süpermarketler, manav, kuyumcular, manav vb.) diğer işletmeler aracılığıyla desteklemektedirler (Çeken, 2008: 299). Turizm, bu bölgelerde ekonomik gelişme açısından diğer sektörlerle kıyasla daha çok fırsat oluşturmaktadır (Gülbahar, 2009: 30).

Küçük işletmeler, piyasa değişikliklerine daha esnek olmakta, sağlıklı rekabet ortamının oluşturulmasına, çeşitlendirilmiş ekonomik yapının oluşturulması, hizmet ve ürünlerin kalitesinin artırılmasına, yenilikçiliğin özendirilmesine ve girişimcilik kültürünü geliştirilmeye yardımcı olmaktadır. Turizm sektörü çoğunlukla küçük ölçekli işletmelerden oluşmaktadır. OECD ülkelerine bakılacak olunursa, turizm endüstrisindeki %60-90'ı oranındaki şirketler 9 dan az çalışanı istihdam etmektedir. Küçük turizm işletmeleri ekonomik kalkınmanın araçlarındandır ve turizm ekonomisinin ana taşıdır (Nikolovski vd. 2017: 116). Aynı zamanda turizm sektörü, hem nitelikli hem de nitelsiz işçilerden oluşan birçok birey için istihdam fırsatı yaratır. Turizm, ülkeye döviz akışı sağlar, geleneksel el sanatlarına ve kültürel faaliyetlere teşvik eder. Turizm işletmesi, dinlenme evi, tatil, oteller, hizmetler, iş geliştirme merkezleri, el sanatları ve seyahat acenteleri gibi türlü hizmet sektörlerinin ayakta durmasında mühim bir etki yaratır (Nongsiej ve Shimray, 2017: 4-5).

İstihdamı ve ülke gelirlerini artırma isteği devleti, alt yapı hizmetlerini geliştirmeye turist trafiğini ülke geneline yaymaya itmektedir. Bununla beraber turizm bölgelerinde yaşayan insanlar, yüksek hayat standartları ve gelişmiş alt yapı hizmetlerine erişmektedir. Turizm

sektörü gibi yardımcı sektörlerin özellikle gelişmekte olan ülkelerde turistik varlığa sahip bölgeleri geliştirme çabalarında ve ekonomik kalkınmada tamamlayıcı ve hızlandırıcı etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan gelişmemiş bölgelerin kalkınmasını sağlama ve ülkedeki bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesi, ülkedeki mevcut turistik güçle gerçekleştirilebilir. Yani bunların tümünde turizm sektörünün bir etkisi olduğu söylenilebilir (Zengin, 2010: 115).

Turizm önemli sayıda istihdam yaratmakta; doğrudan (seyahat acenteleri, oteller, gece kulüpleri, restoranlar), turizm harcamalarından faydalanan işletmelerde dolaylı istihdam (inşaat, perakende) veya turizm çoğaltıcı etkisi ile yerel sakinlerin yeniden harcamasından kaynaklanan teşvik edilen istihdam olabilir. Doğrudan istihdam, yeni girişimlerin oluşturulması ya da var olanların genişletilmesi aracılığıyla gözlemlenebilir.

Birey, turizm sektörünün gereksinimlerine yönelik yenilikçi cevaplar yoluyla ekonomik yapıda değişiklikler oluşturmaktadır. Girişimci, şirketi oluşturarak pazardaki fırsatları boyutlandırır, kaynakları bir araya getirir, pazarın gereksinimlerini karşılamaya başlar fakat bu süreçte oluşan girişim başarısızlığı ve ödüllendirme fırsatlarının riskler taşıdığını belirtmek gerekir (Nikolovski vd. 2017: 116).

Girişimcilere yönelik baskıların en yoğun şekilde olduğu endüstrilerden biri turizm sektörüdür. Turizm endüstrisinin küresel ve bölgesel seviyede gelişmesinde, girişimcilik kritik bir öneme sahiptir. Turizm sektörü, turizm girişimciliği liderliğinde varlık göstermektedir. Bu nedenle, turizm girişimcileri olmadan turistik üründen, turistik gelişmeden, turizm talebinden ve tanıtımdan bahsetmek zordur (Tekin ve Kasalak, 2014: 131). Turizm sektörü, ekonomik açıdan gelişmemiş bölgelere istihdam imkânı sağlamaktadır.

Turizme olan isteğin zamanla artması, ülkede bulunan devleti ve özel girişimcileri ilave yatırımlar yaparak, oluşan turizm talebini karşılanmaya itmektedir. Turizm endüstrisi için yapılan ek yatırımlar ek kapasite manasındadır. Turizme sektörüne talebin yükselmesi turizm endüstrisinin yanında başka sektörlerle yapılan yatırımların miktarını da etkilemektedir (Zengin, 2010: 119). Bu bakımdan turizm, belirli bir kaliteye sahip olmayan işsiz insan kaynaklarının azalmasını sağlayarak, ekonomik yapının çeşitlenmesi ve bölgedeki başka sektörlerin de gelişmelerine imkân sağlamaktadır (Bahar ve Kozak, 2008: 168).

Genel anlamda bakıldığında turizm sektörü, bölgelerin sosyoekonomik gelişmişliklerine göre türlü açılardan ülke ekonomisine katkı yapan faaliyet bölümüdür. Ayrıca;

- Ülkenin gereksinimi olan döviz kaynağını oluşturması,
- İstihdamı artırması,
- Genel ekonomi içerisinde yatırımların uyarıcı olması,
- Modern yaşam standartlarını insanlara sunması,
- Kamu gelirlerini ve kişisel gelirlerini artırıcı olması,
- Bölgesel kalkınma ve gelir dağılımı seviyesini dengeleyen bir sektör olarak bilinir (Gülbahar, 2008: 155).

Turizm politikası, ekonomik gelişme ve istihdam yaratmada bir araç olarak görülür. Zamanla bölgesel ekonomik gelişme ve bölge mirasının geliştirilmesi ve korunması düşüncesi amacıyla bir araç olmaya başlamıştır. Özellikle kırsal bölgelerde turizm sektörünün gelişim göstermesi için birçok mal ve hizmet sağlayıcı yararına cazip fırsatlar sunarak, ekonomik büyüme ve istihdam yaratmanın en önemli kaynaklarından biridir. Bunlara ilave olarak ayrıca ekonomik gelişme gösterememiş bölgelerin uyumlu bütünleşmesinde ve bu bölgelerin ekonomik büyümenin sağladığı fırsatlardan eşit bir biçimde faydalanmalarını sağlamada da bir araç görevi taşımaktadır (Durgun, 2006: 79).

Bölgesel kalkınmaya turizm sektörünün yarattığı etkiler bakımından değerlendirildiğinde, turizm endüstrisi ekonomik gelişmeleri etkilediği kadar sosyal, kültürel ve çevre yapısının da gelişmelere sebep olmaktadır (Bahar, 2007: 7). Turizm sektörünün gelişme gösterdiği bölgelerde yapılan turizm yatırımlarıyla birlikte yeni iş kolları oluşmuştur ve bu durum bireylerin ekonomik gelirlerinde olumlu etkiler yaratmıştır. Bu gelişmelerle beraber bölgeler arasında gelir dağılımında eşitlik sağlanır. İşgücünün bölge dışına çıkmasını engelleyerek işgücünde oluşan kaybı azaltır. Bölgede artan gelirle beraber bölgedeki ticareti aktifleştirerek altyapı hizmetlerinin de yardımı ile bölgenin kapalı ekonomi olma özelliğinden kurtulmasını sağlar (Gülbahar, 2009b: 30).

Yerel halkın girişimcilik faaliyetlerine katılması, turizm girişimleri hakkında turizm paydaşları ve destinasyon yöneticileri tarafından desteklenmesi ile de doğrudan bağı olmaktadır. Yöneticilerin cesaretlendirmesi ve yol gösterici konumda olmasıyla birçok turizm destinasyonunda girişimcilik etkinliklerine katılan fertlere rastlanır.

Bölgesel ekonomik kalkınmanın sağlanmasında ülkede bulunan girişimcilerin teşvik edilmesi maksatlı destek ve eğitimlerin sağlandığı projeler, yerel girişimcilik faaliyetlerini başarıya ulaştırmada önemli bir yere sahiptir. Ülkede bulunan girişimciler yeterince desteklenmediği durumlarda ülke dışından gelen girişimciler ticari etkinliklerde bulunmakta ve kazandıkları kazançları dışarıya çıkardığından bölge ekonomisini olumsuz etkilemektedir (Şengül, 2017: 128).

Kırsal kalkınmada mühim konuları inceleyen belirli turizm literatürüne oranla, bölgesel kalkınma literatürü daha geniş çerçevede, bölgesel ekonomik kalkınma stratejilerine kilitlenmektedir. Bölgesel ekonomik kalkınma stratejisi odağı herkes için var olan yaklaşımdan, ülkede varlık gösteren farklı bölgelerin gereksinimlerine göre daha özelleştirilmiş bir bakışa kaydırmıştır.

Turizm bu sebeple bir büyüme direği biçiminde seçilebilir. Büyüme direği, hedef bölgede bulunan hükümet teşviklerinin, özel ve kamu yatırımların yapıldığı ekonomik açıdan marjinal bölge olabilir, altyapı ve tesis inşa etmeye katkıları olmaktadır (Nikolovski vd. 2017: 114). Çeken'e (2008: 299) göre, bölgenin turizm bakımından gelişim ve ekonomik kalkınmasının sağlanması amacıyla aşağıda belirtilen unsurlara dikkat edilmesi gerekmektedir:

- Bölgede varlık gösteren kültürel değerlerin (anıtlar, arkeolojik eserler, anıtlar, festivaller ve folklor) analizi yapılmalıdır.
- Bölgenin mevcut altyapısının (doğal bitki örtüleri ve turizme elverişli arazi durumu ve iklim yapısı) ön analizi gerçekleştirilmelidir.
- Bölgedeki turizm ile dolaylı veya doğrudan olarak özel mallar ve hizmetler üreten ve pazarlayan kuruluşlar
- Bölgedeki mevcut kamu yatırımlarının durumu
- Bölgeye yönelik uluslararası turizm talebinin arzı
- Bölgede bulunan yerel halkın turizmi anlama seviyeleri
- Bölgede var olan turistik tesislerden yöre halkına iş fırsatları sağlama durumu
- Bölgedeki diğer endüstrilerle turizm sektörünün ilişkisi
- Sivil toplum örgütlerinin bölgede varlık göstermesi

Bu unsurlar turizm bölgesindeki analiz yapıldıktan sonra turizmin sektörünün bölgesel kalkınmaya yaptıkları etkilerde artış gösterecektir.

4. SİİRT İLİNİN TURİZM SEKTÖRÜNÜN BÖLGESEL KALKINMAYA ETKİSİ

4.1. Siirt İlinin Demografik Yapısı

TUİK verilerine göre Siirt şehrinde 2016 senesinde 7 ilçe, 277 köy ve 66 mahalle bulunmaktadır. Aşağıda yer alan tablo 4.1.'de gösterildiği şekilde Siirt ilinin 2016 yılındaki toplam nüfusu 322,664 tür. Nüfusun cinsiyetlere göre dağılımı kadın nüfusu 156,201 erkek nüfusu 166,463 şeklindedir. Türkiye’de nüfus yoğunluğu kilometrekareye düşen kişi sayısı 104 iken, Siirt şehrinde bu sayı ise 59’dur (TUİK, 2017).

Yıl	İl	Toplam	Erkek	Kadın
31.12.2016	Siirt	322.664	166.463	156.201
31.12.2015	Siirt	320.351	165.034	155.317
31.12.2014	Siirt	318.366	164.098	154.268
31.12.2013	Siirt	314.153	161.802	152.351
31.12.2012	Siirt	310.879	160.813	150.066
31.12.2011	Siirt	310.468	161.252	149.216
31.12.2010	Siirt	300.695	153.028	147.667
31.12.2009	Siirt	303.622	157.578	146.044
31.12.2008	Siirt	299.819	155.747	144.072
31.12.2007	Siirt	291.528	150.628	140.900

Tablo 4.1. Siirt İlinin Nüfusu

Kaynak: (TUİK, 2017).

4.2. Sosyal Yapı

Siirt kenti Mezopotamya ve Anadolu’nun kesişme noktasındaki konumu sebebiyle kentin sahip olduğu sosyal yapıda çeşitlilikler görülmektedir. 2016 yılındaki TUİK verilerine göre kentin aldığı göç oranı 10,505 iken verdiği göç ise 16,166’dır (TUİK, 2017). Tablo 4.2.’de 2015 TUİK verilerine göre Siirt ilinin eğitim seviyesi yer almaktadır.

15+ Yaş ve Bilinmeyen	1723
15+ Yaş ve Doktora	219
15+ Yaş ve Lise Ve Dengi Meslek Okulu	33109
15+ Yaş ve Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	24262
15+ Yaş ve Okuma Yazma Bilmeyen	24680
15+ Yaş ve Ortaokul Veya Dengi Meslek Ortaokul	20227
15+ Yaş ve Yüksek Lisans (5 Veya 6 Yıllık Fakülteler Dâhil)	824
15+ Yaş ve Yüksekokul Veya Fakülte	20701
15+ Yaş ve İlkokul	32234
15+ Yaş ve İlköğretim	43798
6+ Yaş ve Bilinmeyen	1980
6+ Yaş ve Doktora	219
6+ Yaş ve Lise Ve Dengi Meslek Okulu	33109
6+ Yaş ve Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	58348
6+ Yaş ve Okuma Yazma Bilmeyen	24908
6+ Yaş ve Ortaokul Veya Dengi Meslek Ortaokul	24577
6+ Yaş ve Yüksek Lisans (5 Veya 6 Yıllık Fakülteler Dâhil)	824
6+ Yaş ve Yüksekokul Veya Fakülte	20701
6+ Yaş ve İlkokul	64100
6+ Yaş ve İlköğretim	43913

Tablo 4.2. Siirt İli Genel Eğitim Düzeyi**Kaynak:** (TUİK, 2017).**4.2. Ekonomik Yapı**

Siirt ili ekonomik alanda incelendiğinde hizmet sektörü ekonomide %52 pay ile ilk sırada yer almaktadır. %31,7 oranla tarım sektörü ile %16,3 payla sanayi sektörünün onu takip ettiği görülmektedir. Şehirdeki işsizlik oranı %20,5, iş gücüne katılma oranı % 37,5, istihdam oranı ise %29,8'dir. Hayvancılık şehirdeki en önemli geçim kaynaklarından birisidir. Şehirde ağırlıklı olarak Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığı yapılmaktadır. Şehirde büyükbaş hayvancılığının yanında keçi, koyun, sığır, tavuk hindi de yetiştirilmektedir. İl'de bal üretimi 1.122 ton, süt üretimi ise 65.016 tondur (TUİK, 2017).

4.3. Siirt İlinin Turizm Potansiyeli

Siirt şehri turizm kaynak değerleri bakımından tarihi değerler, festivaller, yerel mutfak, dini yapılar, kültürel yapılar, su kaynakları, yöresel ürünler, bitki ve hayvan çeşitliliği ve geleneksel mimariyle ön plana çıkmaktadır.

Kültürel ve doğal kaynaklar yönünden zengin olmasına rağmen Siirt ekonomisinin turizm sektöründen aldığı pay oldukça az seviyededir Turizm sektörünün gelişim sağlayabilmesinde doğal ve kültürel kaynaklar oldukça önemli bir yere sahiptir. Turizm sektörünün gelişme gösterebilmesinde sosyoekonomik kaynaklar başka önemli bir aktördür. Sosyal kaynaklar açısından bölgede ikamet eden halkın turizme bakış açısı, turizmin hizmet biriminde çalışmak istemesi, turizm sektörüne yatırım yapma arzusu gibi faktörler sosyolojik açıdan incelenmelidir. Yerleşim bölgelerinin altyapısı içinde yer olan ulaşım imknları, ağırlama, konaklama ve alışveriş merkezleri turizm sektörünün gelişmesinde son derece önemli yere sahiptir.

Her ne kadar Siirt ili doğal kaynaklar bakımından zengin durumda olsa da turizm faaliyetlerinin etkin biçimde yapılabilmesi ve turizmin sektörünün bölgede bir gelir kaynağı oluşturarak yöre ekonomisine katkı sağlaması için gerekli altyapı hizmetleri bulunamamaktadır. Turizm sektörünün gelişimi doğal kaynaklar açısından çok yenidir. Son yıllarda önem kazanan doğal turizm kaynakları hl yeterli seviyede değerlendirilmemektedir.

Siirt iline turistik açıdan talep oluşabilmesi amacıyla doğal ve kültürel kaynakların varlık göstermesi gerekmektedir. Lakin turizm endüstrisinin ekonomik gelir yaratması için bu kaynakların ulaşılabilir durumda olmalı, bununla birlikte konaklama ve alışveriş olanaklarının olması gerekir. Araştırma bölgesinde turizm arzında en mühim hizmet ulaşımdır.

4.3.1. Ulaşım

Turizm endüstrisinin önemli altyapı hizmetleri içerisinde bulunan ulaşım sistemleri ve ulaşım tekniklerinde yapılan yenilikler turizm sektörünü etkileyen en önemli etkenlerin başında gelir (Doğanay & Zaman, 2013: 86; Yüksel & Hançer, 2004:4; Doğaner, 1998: 1). Turizm endüstrisi bir yer değiştirme etkinliği olduğundan, bir bölgeyi turizme kazandırılabilmesi için, erişebilirlik, ulaşa bilirlik ve güçlü bir ulaşım aę ve bağlantısı bulunmalıdır (Doğanay & Zaman, 2013: 86; Doğaner, 1998: 1).

“Turizm ulaştırması ise, turizm amaçlı yolculuklarda, turistin turizm pazarlarından, turizm çekim merkezlerine, hızlı güvenli ve düzenli bir şekilde taşınmasını sağlayan bir hizmet faaliyetidir” (Doğaner, 1998: 1). Turizm sektörü ve ulaşım hizmetlerinin gelişimi birbirlerine paralel bir biçimde gerçekleşmektedir. Ulaşım olanaklarının gelişmesi turizme talebi artırmıştır. Ulaşım altı yapılarının gelişmesiyle ulaşımın tatil süresi içinde kapladığı yer azalmıştır. Turizm sektörünün gelişmesi ile birlikte ulaşım sistemleri arasında güven, işbirliği, düzen ve rekabet, konfor gibi ilkeler ortaya çıkmıştır.

Araştırma sahasının merkezi olan Siirt ilinin başlıca ulaşım olanakları karayolu ve havayoludur. şehirdeki demiryolu ulaşımı Kurtalan ilçesine kadardır. Fakat bu üç ulaşım sistemi de bölgenin ihtiyaı ve turizm etkinliklerinin geliştirilmesi açısından gereken seviyede değildir. Ulaşım problemi Siirt ilindeki önemli altyapı sorunları içerisinde yer alır ve bu sebeple kentin turizm potansiyelinin gelişmesine mani olan unsurlardan birisidir.

Araştırma sahasında turizm sektörü açısından mühim ulaşım sistemi, karayolu ulaşımıdır. Bu durumun oluşmasının en önemli sebebi şehirde deniz ve hava ulaşımının bulunmamasıdır. Siirt ilinde var olan karayolları şehrin gelişen ve artan trafik yoğunluğunu karşılayacak seviyede değildir. Siirt ili Karayolları 9. Bölge Müdürlüğü hudutları içerisinde bulunmaktadır.

Siirt şehrindeki mevcut yol ağının 302 km'si il yolu, 159 km'sini devlet yolu oluşturur (Amcalar, 2013: 46). 2009-2013 yıllarında Siirt'te il ve devlet yolu uzunlukları çok az bir artış göstererek 541 km'ye ulaşırken, aynı yıllarda ise köy yolu uzunluğu %5,7 oranında azalma göstermiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2014: 124).

Siirt ilinin bulunduğu kara parçası ulaşım ağının gelişebilmesi için çok uygun durumda değildir. Özellikle şehrin kuzeyi ve kuzeydoğusunda boy gösteren dağlık alanlardan oluşması nedeni ile karayolu ulaşımı bu sahalarda gelişim sağlayamamıştır. Buna rağmen yine de karayolu ağları şehrin en mühim ulaşım ağını oluşturmaktadır. şehit, karayolu ulaşımı açısından işlek bir geçiş alanı üzerinde yer almaktadır. Batman karayolu şehrin dış bölgelerle bağlantısını sağlayan en önemli yoldur. Siirt ilinin en önemli yolu, Siirt ve şırnak şehirlerini Bitlis, Diyarbakır, Batman kentlerine ve buradan da ülkedeki diğer bölgelere bağlayan D-370 yoludur.

Siirt-Ziyaret arasında bulunan D-965 yolu ve Ziyaret-Bitlis yolu (D365) ise diğer işlek ulaşım ağlarıdır (Alkan, 2018: 164). Bunun yanında, Siirt ve çevresinde yolu bulunmaya yerleşim bölgesi bulunmamaktadır. Fakat bu yolların asfalt ve güvenli olmaması nedeni ile turizm kaynaklarına ulaşabilmeyi güçleştirmektedir. Siirt şehrinde son yıllarda karayollarının iyileştirilmesi açısından çalışmalar yürütülse de bunlar, turizm sektöründe karşılaşılan ulaşım problemini kaldırmakta yeterli değildir. Siirt şehirlerarası Yolcu Terminali kentin dış bölgelerle seyahat bağlantısını oluşturan önemli bir unsurdur. Terminalden sürekli biçimde Diyarbakır, Batman şanlıurfa, Gaziantep, Adana, Mersin, Antalya, İstanbul, Ankara, İzmir, Konya, Aydın, Bursa gibi lkenin değişik bölgelerinde yer alan şehirlere otobüs seferleri düzenlenir. Siirt şehirlerarası Yolcu Terminali'nde faaliyette bulunan seyahat firmalarının isimleri şunlardır: Metro Turizm, Siirt Petrol Turizm, Lider Siirt Seyahat, Siirt Baykan Jet Turizm, Van Gölü Turizm, Siirt Has Bağdaş Turizm, Bestvan Turizm şeklindeir.

Siirt'in Kurtalan ilçesinde demiryollarının kontrolünü sağlamak amacıyla 5. Bölge Başmüdürlüğü'ne bağlı olan Gar şefliği bulunmaktadır. 1995 senesinde kurulan bu şeflikte yolcu ve yük treni seferleri yapılmaktadır. 530 kişilik yolcu kapasitesine sahip bu trenler yıl içinde 4-5 bin yolcu ve yaklaşık 45-50 ton da yk taşır. T.M.İ. işletme sistemine sahiptir ve Diyarbakır'dan yönetilmektedir (Amcalar, 2013: 47).

Siirt Havaalanı 1991 senesinde yapımı tamamlanmış 1994 senesinde de faaliyete girmiştir. Havaalanı çevresindeki dağlık araziler büyük uçakların piste inişinde problemler yaratmaktadır. Siirt havaalanı hem pistin kısa oluşu hem de modern donanım eksikliklerinden dolayı genellikle havayolu ulaşımda problemlere sebep olmaktadır (Alkan, 2018: 166). Siirt Havaalanından Siirt- İstanbul-Ankara ve İstanbul -Ankara-Siirt biçimindeki belirli ve sınırlı bir gzerghta uçuşların gerçekleşmesi turizm sektörü açısından sıkıntılar oluşturmaktadır.

Siirt kentinin sahip olduğu ulaşım sistemleri turizm etkinliklerini gerçekleştirmek için yeterli seviyede değildir. Kentteki ulaşım sorunun çözülmesi turizm sektörünün gelişmesi için önemlidir. Bu sorunlar ancak düzenli ve planlı çalışmalarla çözülebilir.

4.3.2. Konaklama

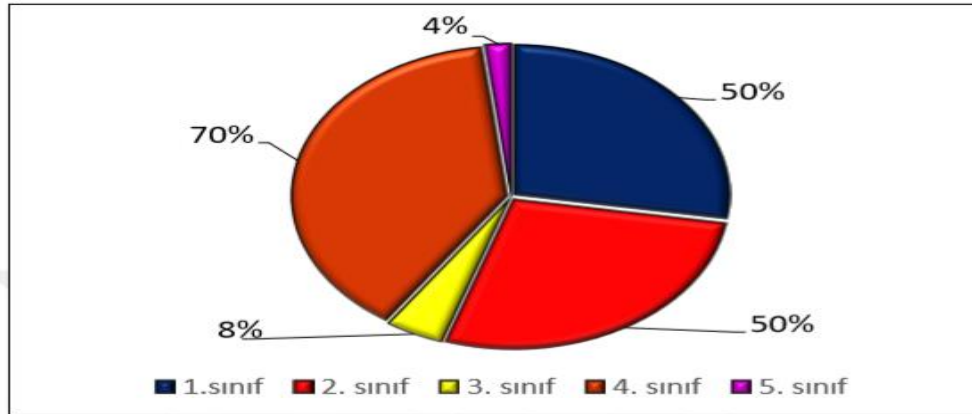
Konaklama hizmeti, turizm sektörünün gelişiminde en mühim faktörlerden birisidir. Kenti ziyaret eden turistlerin en önemli gereksinimlerinden biri olan gittiği yerlerdeki turistik maksatlı konaklama tesisi, yabancı ve yerli turistlerin gecelediği tesisler manasına gelmektedir (Doğanay & Zaman, 2013: 37).

Kişilerin gelir düzeyindeki farklılıklara göre konaklama tesisinin tipi, değişkenlik göstermektedir (Yüksel & Haer, 2004: 61). Çünkü müşterilerin gelir seviyeleri konaklamada belirleyici etken olmaktadır. Aşağıda Tablo 4.3 ve şekil 4.2'de Siirt ilindeki konaklama tesislerine ilişkin bilgilere ve dağılıma yer verilmiştir.

Tesis Adı	Belge Türü	Sınıfı	Yatak Sayısı	Doluluk Oranı	Kuruluş Tarihi
Barden	1.Sınıf	1	162	%40	2014
Çelebi Otel	3. Sınıf	3	96	%80	2018
Erdef Oteli	1. Sınıf	1	42	%60	1974
Diyarbakır Oteli	5. Sınıf	5	30	%4	
Özer Oteli	4. Sınıf	4	45	%70	
Vatan Oteli	2. Sınıf	2	35	%50	1995
Büyük Oteli	2. Sınıf	2	40	%50	1986
Özer 2 Oteli	3. Sınıf	3	30	%8	
Tura Oteli	5. Sınıf	5	45	%3	
Toplam			525		

Tablo 4.3. Siirt İl Merkezinde Bulunan Oteller, Yatak Kapasiteleri ve Doluluk Oranları

Kaynak: Amcalar, N. 2013. Siirt İlinde Doğa Turizmi Master Planı 2013 – 2023; Türkiye İstatistik Kurumu Siirt Şubesi Verileri, (2017).



Şekil 4.2. Konaklama Tesisi Sınıfına Göre Ortalama Doluluk Oranı

Kaynak: Siirt İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2019).

Siirt ilinde turizm imkânları olmasına rağmen yeterli düzeyde turist olmadı ve kenti ziyaret eden turistlerin konaklama gereksinimini karşılayacak seviyede konaklamanın bulunduğu kente gelen turist oranından anlaşılmaktadır. Şehri ziyaret eden turistler genellikle birinci ve ikinci sınıf otellere rağbet göstermektedir.

2002-2016 seneleri arasında şehirde yabancı ve yerli turist sayılarına bakıldığında en fazla yedi kat artmıştır. Bu yıllarda yerli turist oranında da artışlar yaşanmıştır. Fakat şehri ziyaret eden yerli turist sayısında düzenli biçimde artış gösterirken yabancı turistlerin sayılarında düzensiz artışlar görülmektedir.

Siirt şehir merkezinde toplam 9 tesis konaklama hizmeti sunmaktadır. Bunlar Barden, Erdef, Çelebi, Özer, Özer 2, Büyük, Diyarbakır, Tura ve Vatan otelleridir. Toplam 525 yatak kapasitesi bulunan bu otellerin doluluk oranları değişmektedir. Barden Oteli bu oteller arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı işletme lisanslı, diğer oteller ise Belediye belgeli

tesislerdir. Ŗehre turizm maksatlı gelen turistler konaklama için genellikle Kültür ve Turizm Bakanlığı İşletme belgeli otelleri tercih ederler.

2014 senesinde faaliyete giren, Barden Otel, Siirt'tin en büyük ve en çok tercih edilen modern konaklama tesisidir. Barden Otel, kapalı yüzme havuzu, 162 yatak kapasitesi, SPA merkezi, restoranı, buhar odası, konferans salonu ve spor salonu ile faaliyet gösteren Ŗehirdeki en önemli 4 yıldıızlı ve modern konaklama tesisidir.

Eski bir konaklama tesisi olan Erdef Otel yeni faaliyete giren otellere kıyasla Ŗehirdeki turistik konaklamada önemli bir role sahiptir. Bu konaklama tesisleri kentin farklı sahalarında, birbirlerine genellikle uzak mesafelerde kurulmuşlardır. Ancak büyük çoğunluğu aynı gzergh üstünde Hkmet Bulvarı üzerinde sıralanmışlardır.

Siirt Ŗehrinde konaklama hizmetlerini karşılanmasında özel işletmelerin yanında, kamu kurumlarına bağlı kuruluşlarda hizmet sunmaktadır. Siirt Üniversitesi Konukevi, Siirt ğretmenevi Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı bünyesindeki Siirt Hekim evi ve Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde hizmet veren Siirt Polis evi kentte konaklama hizmeti sunan en önemli tesislerdir. Siirt ğretmenevi bu kamu kuruluşları arasında konaklama hizmeti veren en büyük testistir. Öğretmenevi 35 oda ve 72 yatak kapasitesine sahiptir. Fakat bu tesis genel olarak sürekli konaklama yapan memur ve öğretmenlerin yoğun tercihinden dolayı kapasitesinin büyük bir kısmı doludur. Siirt Polis evi ise, 41 oda ve 80 yatak potansiyeli Siirt'te hizmet vermektedir. Konaklama hizmeti veren başka kamu kuruluşlarından birisi Siirt Üniversitesi Konukevi'dir. Bu kuruluşun 37 oda ve 76 yatak kapasitesi bulunmaktadır.

Konuk evi hem niversite hem de dışardan konaklama amacı ile gelen halka hizmet vermektedir. Siirt Üniversitesi Kezer yerleşkesinde faaliyet gösteren bu kuruluşum hizmet kalitesi iyi durumdadır. Aşağıda Tablo 4.4.'te Siirt'e bağlı ilçelerde bulunan konaklama tesisleri, yatak kapasiteleri ve doluluk oranlarına yer verilmiştir.

İlçe	Tesis Adı	Belge Türü	Sınıfı	Yatak Sayısı	Doluluk Oranı	Kuruluş Tarihi
Baykan	Evliyaoğlu Oteli	2.sınıf	2	150	%40	2011
Baykan	Baykan ğretmenevi			10	%90	
Pervari	Işık Otel	1. sınıf	1	108	%60	2014
Pervari	Pervari ğretmenevi			34	%100	2016
şirvan	şirvan ğretmenevi			17	%60	1990
Kurtalan	Kurtalan ğretmenevi			70	%60	1984
Toplam				389		

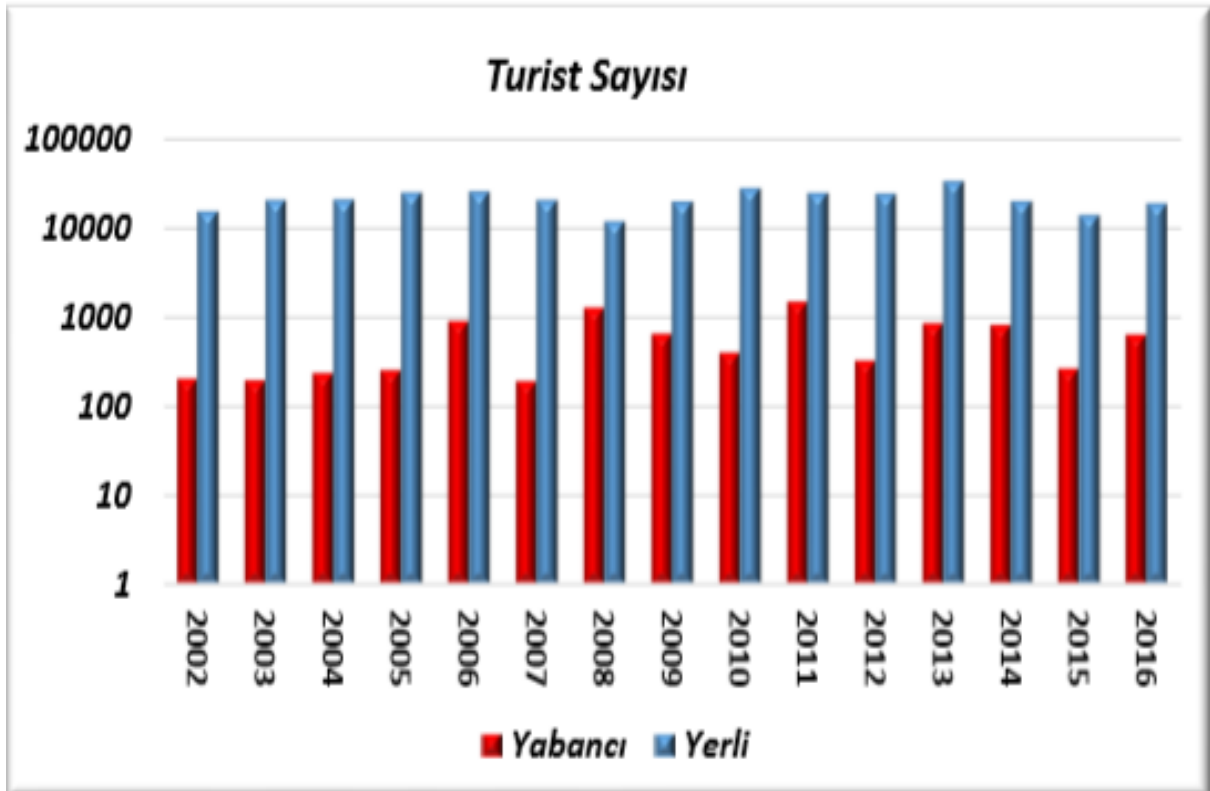
Tablo 4.4. Siirt'e Bağlı İlçelerde Bulunan Konaklama Tesisleri, Yatak Kapasiteleri ve Doluluk Oranları

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Siirt şubesi Verileri, (2017).

Siirt kent merkezinde bulunan konaklama işletmelerinin yanında şehre bağlı ilçelerde de hizmet veren çeşitli konaklama tesisleri bulunmaktadır. Bu işletmelerin bir kısmı özel işletme statüsünde faaliyet gösterirken bir kısmı da Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren ğretmenevleri biçiminde konaklama hizmeti sunmaktadır. Toplam yatak kapasitesi 389 olan bu tesislerin, doluluk rakamları değişmektedir. Özel işletme statüsünde hizmet sunan bu otellerde genel olarak başka bölgelerden gelen yabancı ve yerli turistler konaklarken, Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren ğretmenevlerini sürekli konaklama yapan memur ve öğretmenler daha çok kullanılmaktadır.

150 yatak kapasitesi ile hizmet veren özel işletme statüsündeki Baykan Evliyaoğlu Oteli ilçede bulunan en önemli tesislerin başında gelmektedir. Pervari Işık otel ise 108 yatak kapasitesi ile yakın zamanda hizmete açılan diğer özel işletmedir. İlçelerde konaklama sorunun giderilmesinde bu iki otelin katkısı büyüktür.

Siirt'e bağlı ilçelerde özel konaklama tesisleri dışında, Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı olan ğretmenevlerinin sağladığı konaklama hizmeti turizm açısından önemlidir. Bunlardan Pervari ğretmenevi 18 oda ve 34 yatak kapasitesi, şirvan ğretmenevi 13 oda ve 17 yatak kapasitesi, Kurtalan ğretmenevi 37 oda ve 70 yatak kapasitesi ile ilçelerde konaklama hizmeti sunmaktadırlar. Aşağıda şekil 4.3'te Siirt kentinde otellerde yapılan konaklama sayılarına yer verilmiştir.



şekil 4.3. Siirt Kentinde Otellerde Yapılan Konaklama Sayıları

Kaynak: Siirt İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2017).

Aşağıda Tablo 4.5'te Siirt kentinde otellerde yapılan konaklama sayıları (Kişi) bazında verilmektedir.

Yıl	Konaklama Yabancı	Konaklama Yerli	Konaklama Toplamı
2002	201	15402	15603
2003	193	20673	20866
2004	232	20983	21215
2005	252	25213	25465
2006	891	25684	26575
2007	189	20700	20889
2008	1265	11861	13126
2009	645	19847	20492
2010	394	27908	28302
2011	1480	24884	26364
2012	323	24230	24533
2013	843	33529	34372
2014	813	19963	20776
2015	263	13938	14201
2016	630	18900	19530

Tablo 4.5. Siirt Kentinde Otellerde Yapılan Konaklama Sayıları (Kişi)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Siirt Şubesi verileri, (2016).

Bir bölgedeki konaklama işletmelerinde yıllık olarak yapılan konaklama sayısı ve hizmetindeki oranlar, o bölgedeki turizm sektörünün gelişmişlik seviyesi ile doğru orantılıdır. Yukarıda yer verilen Tablo 4.5'te görüldüğü üzere Siirt ilinde konaklama sayılarında bazı senelerde net bir biçimde artış görülürken, bazı senelerde ise düşüşler gözlenmektedir. Örneğin, çalışma bölgesindeki yerli turist konaklama sayılarında, 2002 senesinden 2006 senesine kadar istikrarlı bir artış görülürken, 2006 senesinden 2008 senesine kadar bir düşme söz konusudur. Tekrar aynı şekilde 2008 senesinden 2013 senesine kadar şehirde yerli turistlerin konaklama sayılarında artış görülürken, 2014-2015 senesinde düşüşler yaşanmıştır. Tesislerde yabancı turist konaklama rakamlarında ise 2006 senesinden itibaren bazı senelerde net artışlar gözlenmektedir.

Siirt kenti ve çevresinde yapılabilecek olan turizm türleri; gastronomi turizmi, kültür turizmi, inanç turizmi, hava sporları turizmi, eko turizm, mağara turizmi, yayla turizmi, fotoğrafçılık, yaban hayatı gözlemleme, av turizmi, dağ turizmi, botanik turizmi, bisiklet turizmidir. Fakat zengin turizm potansiyele sahip olmasına rağmen Siirt'in bu potansiyelden yeterli seviyede yararlandığını söylemek zordur. Günümüzde Siirt şehrinde başta gelen turizm türü inanç turizmidir. Oysaki Siirt İli sahip olduğu kültürel ve doğal özellikler sebebiyle diğer turizm çeşitlerinin de kentin ekonomisine olumlu katkılar sağlayabilecek potansiyele sahiptir. Diğer kültürel ve doğal kaynakların turizm ürününe dönüştürölüp geliştirilmesi için sürdürülebilir turizm yaklaşımı içinde değerlendirilmesi ve iyi bir turizm planlamasının yapılması gerekmektedir.

SONUÇ

Bölgelerin gelişme kıstaslarında tarih boyunca türlü farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar, bazen coğrafi kaynakların dağılışı, bazen beşeri sermaye ve nüfustaki yoğunlaşmada bazen de kültürel ve tarihi birikimlerin dağılımında varlık göstermiştir. Ekonomik gelişmeler bölgesel ekonomilerde hiç bir zaman dengeli şekilde yayılamamış, farklı yönlerden avantajlı ve ayrıcalıklı olan bölgeler hiç bir zaman orantılı şekilde yayılım sağlayamamış, farklı yönlerden avantajlı ve ayrıcalıklara sahip bölgeler diğer bölgelere kıyasla daha fazla ön planda olmuştur. Bir ülkenin coğrafi bölgeleri arasında meydana gelen farklılıklar bazı bölgeleri ötekilerine kıyasla sosyal ve kültürel, ekonomik yönlerden cazip kılarken, bu imkânlardan yoksun olan bölgelerin ise genellikle ekonomik açıdan daha geri kalmasına neden olmuştur. Dünya’da mevcut ülkelerin hemen hemen hepsinde gelişmiş veya gelişmekte ülke ayrımı olmaksızın bu ülkelerde büyük çoğunlukla bölgesel dengesizlik sorunları meydana gelmektedir.

Bölgelerarası gelir dağılımındaki dengesizlikler gerek ekonomik ve sosyal refah ülkelerin önemli problemlerinden birisidir, başta turizm sektörü olmak üzere, ülkedeki bölgesel dengesizliği yok etmeye katkı sağlayabilecek tüm mekanizmalar, yürürlüğe sokulmaya çalışılmakta ve ülkedeki ekonomik politikaları yönlendirmektedir. Fakat unutulmamalıdır iyi şekilde yönetilmeyen turizm politikaları ülkelerde tersi ekonomik problemler yaratabilmektedir. Bu sebeple turizm politikaları yaratılması süreci uygulanabilir ve gerçekçi bir plan dâhilinde olmalıdır.

Genel anlamda turizm sektörü ülke veya bölgelerin kalkınması için tek başına yeterli bir endüstri değildir. Fakat bu sektör tarım ve sanayi faaliyetlerinin yürütülmesi için yeterli imkân ve kaynakları bulunmayan fakat turizm sektörü yönünden potansiyeli bulunan ülke ve bölgeler açısından mühim dinamiktir. Turizm sektörünün gelişimi uluslararası veya ülkelerdeki coğrafi bölgeler arasında ekonomik yayılımı sağlayan sektörler arasında başta gelmektedir. Ekonomik, sosyal ve politik gelişmelere önemli katkıları olan turizm etkinlikleri sahip olduğu bu özelliklerle ile ekonomik faaliyetleri canlandırmakla birlikte döviz girdisi oluşturmakta, istihdam ve gelir imkânları oluşturmaktadır.

Siirt ilinin turizm sektöründeki en güçlü tarafı kültür ve tabiat varlıklarına, zengin bir tarihe ev sahipliği etmesidir. Siirt ilinde turizm sektörünü destekleyen diğer güçlü yönler olarak alternatif turizm çeşitlerine imkân vermesi, çeşitli turizm faaliyetleri sunması, turizme sektörüne teşvik edilebilecek işgücünün varlığı, çeşitli projeler, yerel bağların kuvvetli olması gibi unsurlar sayılabilir. Siirt şehrindeki turizm sektörlerinin zayıf tarafları ise, hizmet ve altyapı kalitesinin gereksinimleri karşılayamaması, turistik işletmelerin yetersizliği (nitelik-nicelik ve konaklama kapasitesi, olarak yetersiz kalmalarını), bölgenin turizm sektörü açısından yeterli düzeyde tanıtımının yapılmaması, turizm sektörünün yerel kalkınmadaki payının az olması ve kentte turizm bilincinin yeterli seviyede gelişmemiş olması, kurumlar arasında oluşan iletişim ve koordinasyon eksiklikleri, devlet destek ve yardımlarının yetersiz kalması, ilgili kurumların turizm sektöründe gereken çabayı göstermemesi, rehberlik faaliyetinin yetersiz kalması, yerli ve yabancı girişimciler yönünde çekim merkezi olmaması, tur programlarının oluşturulmamasıdır. Siirt ilindeki turizm sektörünün en mühim fırsatı, alternatif turizm çeşitleri için kapasitesinin yüksek olmasıdır. Turizm sektörünün şehrin ekonomik gelişimine olan katkısı, kültür, tarih ve doğa turizmine olan merakın artması ve turizm sektörüne yönlendirilebilecek işgücünün varlık göstermesi Siirt ilindeki turizm sektörüne fırsatlar sunmaktadır. Siirt şehrindeki turizm sektörünü tehdit eden diğer faktörler arasında ekonomik ve siyasal istikrarsızlıklar, şehrin turistik imajının eksikliği, güvenlik sorunu, imar ve yapı denetimlerinin zayıflığı, kamu kurumları arasındaki yetki belirsizliği gibi unsurlar sayılabilir. Ayrıca şehirdeki konaklama tesislerinde, yerli turist sayısının yabancı

turist konaklama sayısına kıyasla oldukça fazla olması dikkat çeken bir durumdur. Siirt ilindeki toplam konaklama sayıları incelendiğinde başta yabancı turistler olmak üzere yerli turistlerin sayılarının az olmasının sebebi şehrin güvenlik, ulaşım, tanıtım ve alt yapı gibi faktörlerin etkisi büyüktür. Sayılan nedenlerden dolayı turizm sektörü Siirt ilinde yeterli seviyede gelişim gösterememiştir.

Yaptığımız bu çalışmada bölgelerin ekonomik gelişmesinde etkili bir endüstri olan turizm sektörünün bölgesel kalkınmaya yaptığı olumlu etkiler incelenmiştir. Siirt ilinde turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmeler incelenmiş kentin turizmine katkıları incelenip yorumlanmıştır. Ayrıca kentteki turizm sektörünün gelişme gösterememesinin sebepleri ele alınarak çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Özetle ülkelerin bölgesel kalkınmalarında turizm sektörü çok önemli bir yere sahiptir. Belirtilen açılardan bakıldığında turizm sektörü istihdam imkânı ve iş fırsatları yaratmasında, ödemeler dengesi sorunlarının hafifletilmesinde, vergi ve iş gelirlerini oluşturmada ve ekonomik ve bölgesel gelişmelere fayda sağlamada rol oynayan mühim bir faktör olarak yer almaktadır. Bütün bu özellikleriyle turizm sektörü ülkelerde bölgesel kalkınma açısından lider sektör olma konumuna erişmektedir.

KAYNAKÇA

- Akat, Ö. (2000). *Pazarlama Ağırlıklı Turizm İşletmeciliği*. Bursa; Etkin Kitabevi.
- Alkan, A. (2018). *Orta ve Aşağı Botan Vadisi'nin Ekoturizm Potansiyeline Analitik Bir Yaklaşım*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 22, 475-499.
- Amcalar, N. (2013). *Siirt İlinde Doğa Turizmi Master Planı 2013 – 2023*.
- Andrew, B. P. (1997). *Tourism and the Economic Development of Cornwall*, Annals of Tourism Research, Cornwall.
- Bahar, O. (2007). *Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik Açıdan Yeri ve Önemi*. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), Güz 2007 (19), 1-19.
- Bahar, O. ve Kozak, M. (2008). *Turizm Ekonomisi* (Genişletilmiş 2. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bayraktutan, Y. (2004). *Global Ekonomide Büyüme Trendleri Bölgeselleşme ve Küreselleşme*. Ankara; Nobel Yayınları.
- Çeken, H. (2008). *Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerinde Teorik Bir inceleme*. Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 10(2), 293-306.
- Çelik, G. (2012). *Turizmin Ekonomik Kalkınmaya Katkıları: Manisa İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Cooper, C. Fletcher, J. Gilbert, D. Wanhıll, S, Shepherd, R. (1998) *Tourism Principles and Practise, 2nd Edition, Pearson Education Limited, England*.
- Dawkins, C. J. (2003). *Regional Development Theory; Conceptual Foundations, Classic Works and Recent Developments*. *Journal of Planning Literature*, 4(11), 132-171.
- Doğaner, S. (1998). *Türkiye Ulaşım Sistemleri Turizm ve Çevre İlişkileri*, Coğrafya Dergisi, Sayı 6, 1-25.
- Durgun, A. (2006). *Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Gülbahar, O. (2008). *Turizmin Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Cari İşlemler Dengesine Etkisi*. *Journal of Qafqaz University*, 154-168.

Gülbahar, O. (2009). *Turizmin Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarını Gidermedeki Rolü (Türkiye rneği)*. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23 (1), 19-47.

Karlsson, C. K. ve Olsson, M. (2015). *Functional Economic Regions, Accessibility and Regional Development*. CESIS Electronic Working Paper Series (415), 1-12.

Kaya, E. (2005). *Yerel Kalkınma Yönetimi*. İstanbul; Sistem Multimedya Yayınları

Kozak, M. ve Bahar, O. (2013). *Turizm Ekonomisi*. Eskişehir; Anadolu Üniversitesi.

Kuşat, N. (2016). *The Role Of Rural Tourism in Rural Development; The Case Of Turkey*. AK İİBF Dergisi, 18(2), 11-21.

Kn, S., Hopoğlu, S., Gram, S. . ve Güneş, . (2015). *Turizm ve Bölgesel Kalkınma Arasındaki İlişki: Doğu Karadeniz Bölgesi zerine Bir İnceleme*. İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (7), 71-93.

Mcintosh. R. W. (1975). *Tourism: Giant of World Trade*, The Science, Art and Business of Tourism.

Nikolovski, B., Dimoska, T. ve Tuntev, Z. (2017). Effects of Tourism Entrepreneurship on Regional Development. *Proceedings First International Scientific Conference. Challenges of Tourism and Business Logistics in the 21st Century*. October 24-25 & December 2017. Gevgelija-Shtip: 111-120.

Nongsiej, P. ve Shimray, R. S. (2017). *The Role of Entepreneurship in Tourism Industry: An Overview*. In the National Seminar on Entrepreneurial Opportines for Educated Youth in Global Business. 8th March 2017. Pondicherry University, Puducherry: 1-10.

Özgür E. M. (2007). *Bölgesel Kalkınma*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ders Notları. İçinde Ankara.

Polat, E. ve Yılmaz, . G. (2014). *Kalkınma Ajanslarının Turizmin Gelişmesindeki nemi: Güney Marmara Kalkınma Ajansı rneği*. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 9 (1), 137-160.

şengül, S. (2017). *Yerel Girişimcilik ve Turizm İlişkisine Dair ıkarımlar: Mudurnu rneği*. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 15 (Ek Sayı 1), 126-142.

Tayfun, A. Arslan, E. (2013). *Festival Turizmi Kapsamında Yerli Turistlerin Ankara Alışveriş Festivali'nden Memnuniyetleri zerine Bir Araştırma*. İşletme Araştırmaları Dergisi, 5(2), 191-206.

Tekin M. ve Kasalak, A. M. (2014). *Eko Turizm Girişimciliğinin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32, 129-136.

Tekin, A. (2011). *Küreselleşen Dünyada Bölgesel Kalkınma Dinamikleri, Kamu Politikaları ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (29), 32-44.

Tıraş, H. H. (2012). *Sürdürülebilir Kalkınma ve evre: Teorik Bir İnceleme*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), 55-67.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2014). *Seçilmiş Göstergelerle Siirt 2013*, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). *Seçilmiş Göstergelerle Siirt 2017*, Ankara.

Yağcı, . (2007). *Turizm Ekonomisi (2. Baskı)*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yeşiltaş, M. ve Öztürk, İ. (2008). *Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Alternatif Turizm Faaliyetlerine Yönelik Bir Değerlendirme: Sivas Örneği*. C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 9 (1), 1-18.

Yüksel, A., Hançer, M. (2004). *Turizm-İlkeler ve Yönetim*. Turhan Kitabevi, Ankara.

Zengin, B. (2010). *Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisine Reel ve Moneter Etkileri*. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5 (1), 102-126.

An Investigation on the Effect of the Tourism Sector on Regional Development in Siirt

Hasan AYAZ

ABSTRACT

The concept of regional development gained importance with the development economy emerging in the 1950s. For this purpose, plans and policies for regional development have begun to be prepared. The changing conditions of the world, together with all the dynamics of regional change and regional development, cause the continuous change of regional development policies. Regional development policies, which are included in certain economic policies in many countries, are becoming more and more important every day and are considered as the main field of study. Today, the tourism sector is among the sectors valued in terms of regional development. A significant increase is observed in employment and investments at the borders where tourism is concentrated. Tourism has an important place in partial, regional development, effective and efficient use of resources. It is especially important in terms of regional development in eliminating the differences and disproportion between the development levels between regions and in the progress of the tourism sector in regions that do not have sufficient opportunities for other sectors but have tourism potential. The value of the tourism sector shows that the sector is used as a policy tool in regional development. The aim of this study is; It is the study of the effects of tourism activities in Siirt province on regional development.

Keywords: *Regional Development, Tourism, Siirt.*

Jel Codes: R11, 011, R58



Finansal K reselleşmenin Sermaye Piyasaları  zerine Yaptığı Etkilerin Türkiye  rneği Kapsamında İncelenmesi

İdris BOZKURT®

ÖZET

Yüzyıllardır toplumları etkisi altına alan küreselleşmenin son yıllarda ekonomik, sosyal ve teknolojik açıdan etkisi oldukça hissedilmeye başlamıştır. Küreselleşme sonucunda dünya küresel bir pazar haline gelmiştir. Üretim yeniden şekillenmiş, sermaye ulusal sınırları aşarak küresel bir nitelik kazanmıştır. Sermayenin sınırların ötesine geçmesi, finansal gelişmişlik ve ekonomik büyüme üzerine olumlu etkileri görülmesine karşın, finansal risk ve kırılganlıklara da neden olması olumsuz yönü olarak düşünülmektedir. Genel bir ifade ile küreselleşme, sermayenin, malların, insanların, teknolojinin, fikirlerin ve kültürlerin hiçbir sınırlama olmaksızın dolaşımını ifade etmektedir. Küreselleşme çok boyutlu olmakla beraber şüphesiz ki en önemli boyutlarından biri finansal küreselleşmedir. Finansal küreselleşmenin sermaye piyasalarına yaptığı etkiler Türkiye  rneği kapsamında ele alınarak incelenecektir. Bu bağlamda finansal küreselleşme, sermayenin küreselleşme biçimleri olan uluslararası sermaye hareketleri genel olarak incelenirken, Türkiye örneğinden hareketle finansal küreselleşmenin sermaye piyasalarına yaptığı etkileri çeşitli veriler yardımı ile ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Finansal Piyasalar, Sermaye Piyasaları, Finansal Küreselleşme.*

JEL Kodları: G1, G19

GİRİş

Finansal küreselleşme, sermayenin düşük risk ile yüksek getiri elde etmek amacı ile herhangi bir sınırlama olmaksızın devletlerarası dolaşımını ifade etmektedir. 20. yüzyılın son diliminde finansal piyasalarda liberalleşme politikasının uygulanması, yatırımlar ve ekonomik büyüme ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin sermaye piyasalarının gelişmişlikleri üzerine olumlu katkı sağlayacağı noktasında ekonomi politikalarına yön verenler arasında kabul gören bir görüş haline gelmiştir.

Neoliberal politikalar sonucunda oluşan finansal küreselleşme uluslararası sermaye hareketlerinde artışlar meydana getirerek yeni finansal araçların kullanılması, sermaye piyasalarının etkinliğinin arttırılması, yatırımcılara optimal risk-getiri portföyü oluşturarak yarar sağlaması gibi sonuçları doğurmuştur. Ancak gelişmekte olan ülkelerin liberalleşme politikalarına uyum sürecinde çeşitli sorunlar yaşamaları, liberalleşme politikalarının getirdiği sınırsız serbestleşmeye bağlı olarak ekonomik kırılganlıklar ve risklerin artması, finansal küreselleşmenin ekonomik büyümeye olan katkısı noktasındaki düşünceyi sorgulanır hale getirmiştir.

Finansal küreselleşmenin bir sonucu olarak finansal piyasaların küresel hale gelmesiyle bir  lkede meydana gelen finansal kriz tüm dünya finans piyasalarını etkilemeye başlamıştır. Finansal küreselleşme sonucu olan sermaye giriş-ıkışları giriş yaptığı özellikle kırılgan

®E-posta: idris.bozkurt@gmail.com, Bilim Uzmanı, Siirt Belediyesi, ORCID: 0000-0003-0136-1492, Makale geliş tarihi: 16.11.2020, Makale kabul tarihi: 17.11.2020

ekonomiye sahip lkenin sermaye piyasalarında finansal sorunsallıklar yaratmakta ve finansal nitelikte krizlere yol açabilmektedir.

1. LİTERATÖR

Finansal küreselleşme ile ilgili birçok ampirik çalışma bulunmaktadır. Finansal küreselleşmenin uluslararası doğrudan yatırımlar şeklindeki finansal akımlar, giriş yapığı ev sahibi lkeye sermaye akımları ile birlikte teknolojik ve beşeri transferler ile katkıda bulunarak ekonomik büyümeye olumlu etki sağladığı kabul edilmektedir. Dolaylı sermaye akımları politik ve ekonomik duyarlılıkları, sık ve hızlı hareket kabiliyetleri nedeni ile ekonomik kırılganlıklar ve finansal krizlere yol açtığı kornosundaki görüşler giderek yaygın hale gelmektedir.

Ganiev, finansal küreselleşmeyi, ekonomik küreselleşmenin finansal işlemleri kapsayan ağı olarak tanımlamaktadır. Bretton Woods sisteminin yıkılması ile birlikte serbest kur sistemlerine geçilmesi sonucu uluslararası döviz piyasasının oluşmasına sebep olmuştur. Gelişen teknoloji ile birlikte döviz piyasalarının ve diğer sermaye piyasalarının da uluslararası düzeyde açılmasını sağlamıştır (Ganiev, 2014).

Demiral, yüksek getiri beklentisine sahip kısa vadeli sermaye hareketlerinin makroekonomik dengeleri esneklikleri nedeni ile riskli ve zayıf bilânçoya sebep olmaları nedeniyle risk oluşturduklarını ifade temektedir (Demiral, 2006).

Yılmaz vd. göre, 1970’lerdeki bu değişim ve dönüşümün gelişmiş ve gelişmekte olan birçok finansal krizlerin ve finansal sorunların oluşmasına sebep olmuştur. Genel itibari ile para piyasalarında baş gösteren bu krizler nedeni ile finansal küreselleşmenin kapsamı ve etkileri tartışma konusu olmuştur (Yılmaz vd., 2005).

Kandil v.d, eş bütünleşme ve VAR yöntemini kullanarak gelişmiş ve gelişmekte olan 32 lkenin 1989 ile 2012 dönemine ait verilerini kullanarak küreselleşmenin finansal gelişme ve ekonomik büyüme üzerine etkilerini incelediğı araştırmaya göre küreselleşmenin finansal gelişmenin ve ekonomik büyüme üzerine olumlu etkisinin olduğu ama eşzamanlı olmadığı, finansal genişlemenin ise küreselleşme ve büyüme üzerine olumlu etkilerinin olduğunu tespit etmiştir (Helhel v.d., 2017; Kandil v.d, 2015).

Köse vd.nin yaptıkları çalışma neticesinde finansal küreselleşmenin ülke ekonomileri üzerine etkilerinin olumlu olduğu savına karşın, 1990’lardan beri olan finansal krizlerin sarsıcı olduğunu ve bu sebeple son yıllarda en önemli tartışma konularından olduğunu vurgulamaktadır (Öztürk v.d, 2019; Köse, 2009).

2. FİNANSAL KÜRESELLEŞME VE FİNANSAL LİBERALİZASYON KAVRAMI

Ekonomik küreselleşme içerisinde önemli bir yer tutan finansal küreselleşme sermayenin risk ve getiri optimal bileşimini elde temek için herhangi bir sınırlamaya maruz kalmadan sınır ötesi alanlara kaymasıdır. Küreselleşmenin en yoğun olarak yaşandığı mecra olan finansal küreselleşme ile para, dünya piyasalarında bağımsız olarak özgürce dolaşır duruma gelmiştir. Bir değişim aracı olan para uluslararası piyasalarda mal veya hizmetler için bir değişim aracı olmaktan öteye geçerek alınıp satılan bir meta haline gelmiştir. Finansal küreselleşme sonucunda görlen etkilerinden biri de bir taraftan finans kurumlarının (banka gibi) sayılarında azalma görülürken, diğer taraftan denetimleri daha güçlü olmuş; kullandıkları para ve kredi miktarlarında artış olmuştur (Harman, 2006; Aktuğ, 2020).

Finansal küreselleşme ile beraber sermaye, uluslararası alanda sınırlamalara maruz kalmadan uluslararası rekabete açılmakta ve yatırım fonları ve yatırım ortaklıkları gibi yeni finansal araçlar önem kazanarak sınır ötesi sermaye akımları ile finans piyasaları ileri bir boyuta taşınmaktadır.

Finansal liberalizasyon kuramı temelini Mc Kinnon ve Shaw'un çalışmalarından almıştır. Neo-Klasik Finans Teorisinin gelişmekte olan lkelere uyarlanan şekli olarak tanımlanmaktadır. Finansal liberalizasyon, tasarrufların uluslararası alana yayılması ve küresel ölçekte lkeler arasında faiz oranlarının eşit hale geleceği varsayımı altında teorisinin temel önermesi şudur: "Finansal baskı kalkarsa ve finansal derinlik sağlanırsa etkin kaynak dağılımına neden olacak ve buda ekonomik gelişmeyi hızlandıracaktır" (Williamson & Mahar, 2002).

3. SERMAYENİN KüRESELLEşMESİ VE ULUSALARARASI SERMAYE HAREKETLERİ

Az gelişmiş lkeler ve gelişmekte olan lkelerin en önemli hedefi istikrarlı bir büyüme hedefini sağlamaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için sermaye en önemli üretim unsurudur. Az gelişmiş lkeler ve gelişmekte olan lkeler (GOÜ)'lerde sermayenin diğer üretim unsurlarına (işgücü, toprak) göre daha kıt olduğu grlmektedir. Bu az gelişmiş lkeler ve gelişmekte olan lkeler (GOÜ)'lerin tipik sorunudur. Yabancı sermaye yatırımları yatırımların finansmanında giriş yaptığı lkenin ekonomisine olumlu yönde katkı sağlamaktadır. (YASED, 1988).

Klasik teorisinin sermaye hareketliliği ile ilgili tezine göre, kıt sermayeli lkeler kendi yerel verimli yatırımları için uluslararası sermaye hareketliliği sayesinde sermaye bulabileceklerdir. Uluslararası sermayenin hareketliliği ile hane halkı, firmalar, lkeler kredi bularak tüketimlerini kesintisiz olarak devam ettirirler. Yurt dışından borçlanarak yurt içindeki düşük de olsa gelir getiren yatırımlarını yapma olanağına sahip olabilirler. Uluslararası sermaye hareketliliği yatırımcılara portföylerini geniş tutarak yatırım riskini yayma ve malları ile ilgili ticaretini bugünden yapma fırsatı sağlamaktadır. Sermayenin hareketliliği yatırımcılara yüksek risk unsurlarına karşı kar oranlarını ayarlama fırsatı vermektedir (Eroğlu, 2002).

Sermayenin gelişmiş lkelerden gelişmekte olan lkelere doğru akmasının en temel sebeplerimden biri reel birikim sorunlarıdır. Sermaye, kendi lkelerinden daha yüksek getiri beklentileri ile bu lkelere akmaktadır. (Afşar, 2004). Sermaye hareketleri **dolaylı, dolaysız ve doğrudan** vadeye göre de **kısa** ve **uzun** vadeli sermaye yatırımları olarak ayrılmaktadır.

3.1. Uzun Vadeli Sermaye Yatırımları

Bir yıldan daha uzun süreli olan sermaye işlemlerine uzun vadeli sermaye işlemleri denir. Bu tür fonların kaynağı Dünya Bankası, IMF gibi bankaların oluşturduğu konsorsiyumlardır. Ağırlıklı olarak projelere finansman sağlamak ve makroekonomik işleyişi düzeltmek amacıyla kullanılan bu krediler verimli alanlarda kullanılması halinde sağladığı ekonomiye katkı sağlamaktadır. Uzun vadeli sermaye hareketleri doğrudan yatırım ve portföy yatırımları olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir (Bozkurt, 2015).

3.1.1. Doğrudan Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımlar, şirket kurmak ya da başka bir şirketin hisselerini satın almak amacıyla sermayenin sınır ötesinde başka bir lkeye ihraç edilmesi ile gerçekleşen yatırımlardır. Doğrudan yatırımlar portföy yatırımlarından farklıdır. Portföy yatırımları sadece yabancı şirketlerin kazancına iştirak niteliğinde iken, doğrudan yatırımlar yabancı şirket üzerinde etki ve denetim hakkına sahiptir. Doğrudan yatırımlar OECD standartlarına göre yerel düzeyde bulunan bireyler ve kurumlardan oluşan doğrudan yatırımcıların bir başka devlette uzun dönemli ekonomik yarar amacını taşımaktadır. Burada anlatılmak istenen yabancı sermaye yatırımcısının hem yatırımı hem de yatırımın kontrolünü yaparak uzun dönemli bağımlılığı ifade edilmektedir (Demircan, 2003).

3.1.2. Portföy Yatırımları

Portföy yatırımları, doğrudan yatırımlar dışında kalan hisse senetleri, tahvil, bono ve nakit gibi finansal kaynakların oluşturduğu yatırımlardır. Dünya para piyasaları içerisinde yer alan ve üç tip devrim (deregölasyon, uluslararasılaşma, inovasyon) ile karşılaşan sermaye akımları bilgi ve iletişim teknolojisi devrimi ile beraber yeni finansal ürünlerin gelişmesi ile beraber hızlı bir yükselme eğilimi içerisine girmiştir (Günsoy, 2006).

Portföy yatırımları, gelişmekte olan ölkelerde finansman ihtiyacı karşılaması açısından önemlidir. Ama bu yatırımların hızlı hareket kabiliyeti nedeni ile özellikle büyük ölçekli sermaye girişlerinde geldikleri ölkenin para biriminin aşırı değerlemesine sebep olarak gelişmekte olan ölkelerde de olumsuz sonuçlar yaratabilmektedir. Bir diğer olumsuz sonuç, sermaye girişı ile yarattığı parasal genişleme (sterilizasyon) para politikası üzerine olumsuz sonuçlara neden olabilmesidir. Ayrıca sermaye çıkışları olduğunda kurların yükselmesine ve likidite daraltması yaratarak faiz oranlarının yükselmesine sebep olmaktadır. Gelişmiş ölkelerde portföy yatırımlarına finansal yatırım şirketleri, özel emeklilik şirketleri, sigorta şirketleri vb. kuruluşların önemli katkıları olmaktadır. Portföy yatırımları ağırlıklı olarak gelişmiş ölkeler tarafından yapılmaktadır. Ancak 1980'li yılların borç krizinden sonra portföy yatırımlarının devamlı olarak gelişmekte olan ölkelere doğru kayması, gelişmekte olan ölkelere olan güvenin göstergesi olarak ifade edilmektedir (Afşar, 2004).

3.2. Kısa Vadeli Sermaye Akımları (Sıcak Para Hareketleri)

Kısa vadeli sermaye yatırımları, bir başka deyişle sıcak para hareketleri çoğunlukla bir yıldan daha kısa krediler (borç alıp verme) ile beraber spekülasyon amaçlı uluslararası finansal piyasalarda varlıklara yapılan dolaylı yatırımlardır (Demiral, 2006).

Gelişmiş ölkelerde uygulanan gevşek para politikaları nedeni ile düşen faiz oranları sonucunda kısa vadeli sermaye akımlarının gelişmekte olan ölkelere akma yönünde bir artış eğilimi içerisinde olduğu görölmektedir. Kısa vadeli sermaye hareketleri yüksek getiri beklentisine sahip olsa da siyasal nitelikli istikrar ve makroekonomik faktörlere karşı esnek olup, istikrarsızlığa karşı değişkenlik göstermektedir. Riskli zayıf bilânçoya sebep olacağı için kriz için risk oluşturmaktadır (Demiral, 2006).

Meksika Krizi (1994-95) ile Asya Krizinde (1997-98), sermaye hareketlerinin finansal istikrarsızlığa sebep olduğu ve finansal küreselleşmenin buna çözüm bulması bir yana durumu daha kötüye götürdüğü bilinmektedir (Afşar, 2004).

Özellikle Güneydoğu Asya Krizi sonrasında görölen gelişmelerden sonra kısa vadeli sermaye hareketlerinin sorgulanması konusundaki görüşler yaygın olarak kabul eder hale gelmiştir. Kısa vadeli sermaye hareketleri ile krizler arasında nedensellik ilişkisi üzerine yapılan bir çok ampirik çalışmada nedensellik ilişkisinin olduğunun kanıtlanması, sermaye hareketlerinin kontrol edilmesi konusundaki görüşü yaygın hale yetirmiştir. Sermaye hareketlerinde liberalleşmenin en radikal savunucularından olan IMF bile 1997 Asya Krizden sonra her hal ve koşulda sermaye hareketliliğinin bırakılması yönündeki tehlikeye işaret etmiştir (Karagöl ve Masca, 2008).

Özellikleri açısından kısa vadeli yatırımlar, arbitrajla kar etme ve spekülatif amaçlı sermaye hareketleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

3.2.1 Arbitrajla Kâr Etme

Arbitraj; menkul kıymetler, ödünç verilebilir fonlar ve döviz gibi bir finansal varlıkların ucuz olan bir piyasadan alınıp, eş zamanlı olarak daha pahalı olan bir piyasada satılarak elde edilen kazançtır. Böylece sermaye, döviz kurları ve faiz kurlarındaki farklılıklardan yararlanmak amacı ile yatırıma dönüşmektedir. Herhangi bir riskin olmaması özelliği ile spekülasyon

yatırım stratejilerinden ayrılmaktadır. Arbitraj işlemi iki farklı piyasada yapılmakta ve iki farklı para birimi ile yapılması nedeni ile faiz ve kur arbitrajı da denilmektedir (Demiral, 2006).

Arbitrajda tek risk kazanç sağlamış fonların ana ülkeye getirildiği sırada yerli parada devalüasyon olmasıdır. Böyle bir durumla karşılaşmak istemeyen arbitrajcı yatırım yaptığı ülkede devalüasyon oranının mevcut trendinden sapma olup olmayacağına karar verecektir. Fonlarını başka bir ülkenin parasına çevirebilir, eşzamanlı başka bir işlemle de yatırım süresi sonunda elde edeceği toplam parasını ileri bir vadede başlangıçtaki paraya dönüştürmesi şartıyla satabilir. Böylece kendini kur riskinden korumuş olur (Eser, 2004).

3.2.2. Spekülatif Amaçlı Sermaye Hareketleri

Mevcut piyasada olan değerlendirmeler sonrasında oluşan beklentiler dikkate alınarak risk üstlenerek, piyasadaki dalgalanmalardan kazanç elde etme çabasıdır. Spekülatörler risk üstlenme yönleri ile arbitraj yapanlardan farklıdır.

Ekonomik krizlerin hemen öncesinde bazen 1-2 yıl süren yoğun olarak spekülatif akımlar görülür. Spekülatif akımlar ekonomide bir taraftan fon talebi yaratırken diğer taraftan da faizleri yükseltir. Bu talebin karşılanması için finans kesimi yeni finansal araçları üreterek cevap verir. Bazen siyasal veya ekonomik bir olay ile ilgili beklentiler değiştiğinde bazende fiyatların maksimumunda olduğu anlaşılınca talebin düşmesi ile spekülasyon metallerinin fiyatları hızla inanılmaz düzeylere düşer. Bunun devamında ise ekonomik kriz gelir. (Kazgan, 2000).

Dünyada çok sayıda finansal kriz yaşanmıştır. Uluslararası alanda kısa süreli sermaye hareketleri ile özellikle spekülatif amaçlı akımlar/saldırıları ulusal ekonomilerde krizlerin oluşmasında önemli yer tutmaktadırlar. Kısa süreli sermaye hareketlerinin kriz yönü ile etkileri oldukça görünmektedir. 1970 yılından beri yaşanan finansal krizlere bakacak olursak, İngiltere'deki Bankacılık Krizi Aralık 1973, Herstatt Krizi Haziran 1974, Uluslararası Borç Krizi 1982, Bono Krizi Aralık 1986, Borsa Krizi Ekim 1987, ABD'de görülen 1980'li yılların başındaki tasarruf ve borç krizi sayılabilir. Global ölçekte etkileri olan krizler 1970 ile 1980'lerde olan Avrupa Döviz Kuru Mekanizması Krizi, yine 1992 ile 1993 yıllarında olan Avrupa Döviz Kuru Mekanizması Krizi bu türden önemli krizlerdendir. Aynı şekilde etkisi uzun yıllar devam eden Asya Krizi, Rusya Krizi, Brezilya Krizi de bu şekilde görülen krizlerdendir (Akdiş, 2004).

4. FİNANSAL KÜRESELLEŞMENİN SERMAYE PİYASALARI ÜZERİNE ETKİSİ

1970'li yıllarda Bretton Woods sisteminin yıkılması ile başlayan değişim ve bu değişim sonucu serbest kur sistemine geçilmesi ile birlikte uluslararası alanda döviz piyasası oluşturulmuştur. Gelişen teknoloji ile birlikte etkinlik kazanan döviz piyasaları diğer sermaye piyasalarının da uluslararası düzeyde açılmasına zemin sağlamıştır. Bu gelişmeler finansal küreselleşme ile bağlantılı ön açıcı olmuşlardır (Ganiev, 2014).

Finansal küreselleşme 1980'li yıllarda bankacılık sektöründe (para piyasaları) başlamış; diğer sermaye piyasalarında ivme kazanarak gelişim göstermiştir. Finansal piyasalarda yaşanan küreselleşme, sermaye piyasalarını birçok yönüyle etkileme sürecinin de başlangıcı olmuştur. Hızla gelişen bilgi teknolojileri ile gelen uluslararasılaşma, bütünleşme, kurumsallaşma, yenilikçilik, yaratıcılık, menkul kıymetleştirme, deregülasyon gibi terimler uluslararası alanda ve sermaye piyasalarda önemli değişim ve dönüşümlere sebep olmuştur (Gürlesel, Alkin ve Uzunoğlu, 1997).

Bilgi teknolojileri ile gelen gelişmeler neticesinde hisse senetlerinin sahiplerine küresel çapta borsaya hisse senetlerini kote ettirme tercih ve olanağı verdiği gibi tasarruf sahiplerinde

sadece ulusal düzeydeki menkul kıymetlere değil yabancı menkul kıymetlerde yatırım yapma fırsatını vermektedir. Dolayısıyla uluslararası piyasalarda portföy yatırımlarında artış olmaktadır (Bozkurt, 2016).

Gelişmiş ve gelişmekte olan 32 ülkenin 1989 ile 2012 dönemine ait verileri kullanılarak küreselleşmenin finansal gelişme ve ekonomik büyüme üzerine etkilerinin incelendiği bir ampirik araştırmada alınan sonuçlara göre küreselleşmenin finansal gelişmenin ve ekonomik büyüme üzerine olumlu etkisinin olduğu ama eşzamanlı olmadığı, finansal genişlemenin ise küreselleşme ve büyüme üzerine olumlu etkilerinin olduğu tespit edilmiştir (Helhel v.d. 2017; Kandil v.d, 2015).

Küreselleşme süreci bir taraftan hızla büyüme fırsatı sunarken, diğer taraftandan da dengesiz büyüme seyrinde gerçekleşebilecek olumsuz durumlar yaratabilmektedir (Bozkurt, 2016). Finansal küreselleşme ile uluslararası doğrudan yatırımlar, sermaye ile birlikte beşeri ve teknoloji transferleri getirmekte ve ev sahibi ekonomiler üzerine olumlu etkiler yaratmaktadır. Ancak dolaylı sermaye akımları borçlanma yönünden giriş yaptığı ülkede olumsuz sonuçlar yaratabilmektedir (Sever v.d, 2010). 1990'larda yaşanan krizler, finansal küreselleşmenin ülke ekonomileri üzerinde olumlu etkileri olduğu yönündeki kabulü sarsmaktadır (Köse, 2009).

Finansal küreselleşme, finansal piyasalarında sermaye hareketliliğini arttırmakta ve sermaye hareketliliğinde artışı olan ülkelerde yatırımlar artmakta ve dolayısıyla ekonomik büyümeye olumlu yönde katkı sağlarken, öbür taraftan sermaye hareketliliğinin finansal piyasalarda yaratacağı kırılganlık finansal krizlere sebep olabilmektedir (Bozkurt, 2016).

Bu gelişmeler ışığında finansal küreselleşmenin 1992 ile 1993 (ERM) Avrupa Döviz Kuru Mekanizması, 1994 ile 1995'te Latin Amerika Krizi, 1997'de Asya Krizi, 1998'de Rusya ve Brezilya Krizleri, 2000 ile 2001'de Türkiye-Arjantin Krizleri (Yılmaz vd. 2005, s,88), 2008'de Küresel Finans Krizi, 2011'de Avrupa Borç Krizlerinde etkisinin olduğu görülmektedir. Finansal küreselleşme ile ekonomiler kırılgan hale gelmiş ve dolayısıyla para ve kredi gibi işlemlerde önemli işleve sahip IMF, FED ve Avrupa Merkez Bankası benzeri uluslararası kurumların hamlelerini yakın takibe alma ihtiyacı doğmuştur (Bulut ve Bahişov, 2009).

4.1 Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Sermaye Piyasaları Üzerinde Etkileri

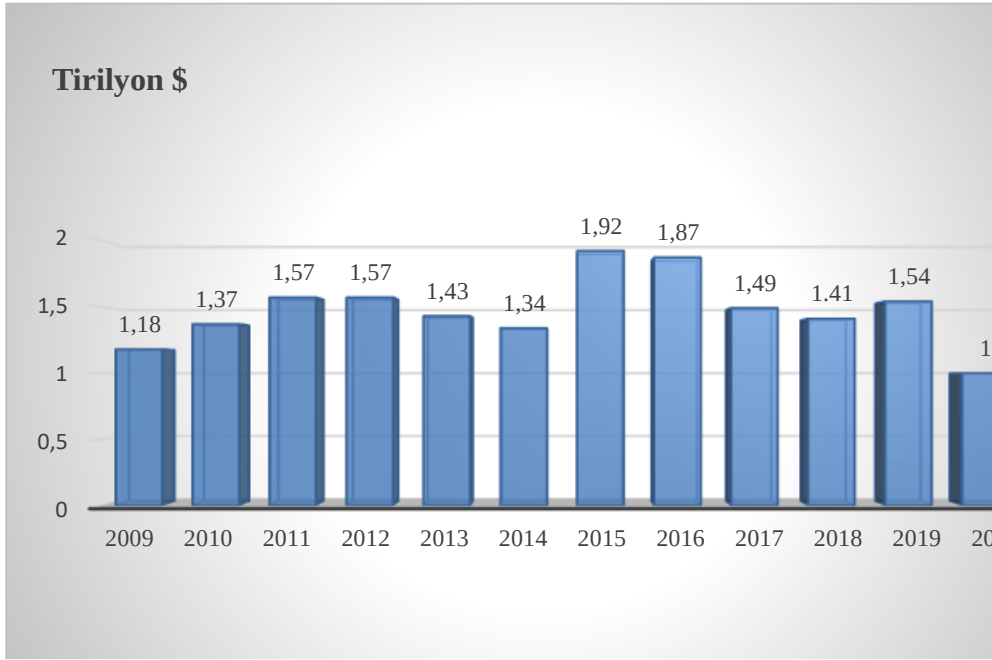
Uluslararası sermaye hareketleri yatırım sahiplik durumuna göre resmi ya da özel, yatırım şekli itibari ile doğrudan ya da dolaylı, süreye göre de kısa vadeli ve uzun vadeli olarak sınıflandırılmaktadır (Seyidoğlu, 2013).

4.1.1. Doğrudan Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımları ile ilgili çalışmaların A. Smith, S. Mills ve Torrens'ın çalışmalarına kadar gittiği düşölmesine karşın bu konudaki ilk çalışma Ohlin tarafından yapılmıştır. Ohlin'ne göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ev sahibi ülkeye kıyasla daha düşük faiz oranlarıyla yatırım yapabilme düşölncesinden gelmektedir (Ay, 2008).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkisi vardır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, giriş yaptığı ülkeye sermaye ile birlikte uluslararası ticaret, teknoloji, yönetim bilgisi alanlarındaki birikimleri de getirerek ekonomik kalkınmaya olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Bununla beraber ekonomik kalkınmanın olması doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde pozitif bir etki yaratabilmektedir. Bu da ev sahibi ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına karşı istekli olmalarını sağlamaktadır (Efe, 2002).

Dünyada uluslararası doğrudan yatırımlara (UDY) ilişkin 2009-2020 verileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.



Tablo 1. Uluslararası UDY Akışlarının Dağılımı 2009-2020

Kaynak: YASED 9. Yatırım Raporu Sunumu 2018-YASED UDY Değerlendirme Raporu 2019 UDY istatistiklerinden alınarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Tablo 1 incelendiğinde 2012 yılından sonra 2013 ile 2014 yıllarında UDY’da bir düşüş görünmektedir. Küresel ekonominin kırılganlığı, jeopolitik risklerin yüksekliği, yatırımcılar açısından var olan politik belirsizlikler bu düşüşün temel nedeni olarak sayılmaktadır. 2015 yılında ise tekrar yükseliş görünmektedir. Bu yükselişte gelişmiş ekonomilerde büyüme yönündeki ekonomik güçlendirilme, petrol fiyatlarındaki düşüş, liberalleşme politikaları, uzlaşmacı para politikaları gibi olgular önemli ölçüde rol oynamıştır.

UDY 2016’da 1,87 trilyon \$, 2017’de 1,49 trilyon \$ ve 2018’de ise 1,3 trilyon \$ düzeyinde gerçekteşerek kademeli olarak bir gerileme yaşamıştır. Euro bölgesinde süregelen belirsizlikler, siyasi riskler, jeopolitik gerginlikler ve gelişmekte olan ülkelerdeki açıklar bu gerilemenin temel sebepleri olarak görünmektedir.

2019 yılında (1,54 trilyon \$) bir önceki yıla göre %8,441 oranında bir büyüme göstermiştir. 2020 yılında küresel UDY’nın 1 trilyon doların altında gerçekteşeceği öngörülmektedir. UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü)’nün 2020 Dünya Yatırım raporunda 2020 yılında küresel UDY’nın pandemi nedeni ile %40 oranında bir düşüş ile 2005’ten beri ilk kez 1 trilyon doların altına ineceği belirtilmiştir (UNCTAD, 2020).

Dünya Yatırım Raporunda 2021 yılında %5-10 arasında bir düşüş yaşanacağı ve 2022’den önce bir iyileşme olmayacağı yönünde öngörü bulunmaktadır. Aynı raporda pandeminin arz-talep ve politikalar açısından oluşan ok etkisi nedeni ile mevcut yatırım projelerinin yavaşladığı, beklenen derin bir resesyondan dolayı çok uluslu şirketlerin yatırım projelerini yeniden gözden geçirmenin beklenildiği ifade edilmektedir (UNCTAD, 2020).

	GELİŞMİŞ ÜLKELER			GELİŞMEKTE OLAN ASYA			LATİN AMERİKA VE KARAYİPLER		
	Ülke	Tutar (Milyar \$)		Ülke	Tutar (Milyar \$)		Ülke	Tutar (Milyar \$)	
En Çok UDY	1	ABD	275	1	Çin	136	1	Brezilya	63
	2	Hollanda	58	2	Hong Kong, Çin	104	2	Meksika	30
Çeken	3	Fransa	50	3	Singapur	62	3	Kolombiya	15
Ülkeler	4	Avustralya	46	4	Hindistan	40	4	Arjantin	12
(2017)	5	İsviçre	41	5	Güney Kore Cumhuriyeti	17	5	Peru	7

Tablo 2. Global UDY Akışları

Kaynak: YASED 9. Yatırım Raporu Sunumu 2018-YASED UDY Değerlendirme Raporu 2019 UDY istatistiklerinden alınarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

2017 yılında UDY'nin gelişmiş ülkelerde 470 milyar \$, gelişmekte olan Asya ülkelerinde 359 milyar \$, Latin Amerika ve Karayipler'de ise 127 milyar \$ olduğu görülmektedir.

4.1.2. Portföy Yatırımları

Finansal küreselleşme yatırımcılar cephesinden değerlendirildiğinde tasarruf sahipleri tasarruflarını uluslararası düzeyde değerlendirilebilmekte ve risk analizlerini daha geniş olarak yapabilmektedirler. Yatırımcılar, yatırımlarını uluslararası çeşitlendirme ile yatırım risklerini ulusal çeşitlendirmeye kıyasla yaklaşık olarak %56 oranında azaltabilmektedirler (Sarıtaş, 2007).

Kurumsal yatırımcılar yatırım kararlarını, menkul kıymet ihraç edenlerin uluslararası derecelendirme kuruluşlarından aldıkları nota göre verirler. Amerika'daki emeklilik fonları S&P'a göre "AAA, AA ve A" notuna sahip en yüksek yatırım yapılabilir ticari kâğıtlardır (Çaşkurlu, 2009). Başta ABD olmak üzere gelişmiş ekonomilerde faizlerin istikrarlı olması portföy yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere kaymasına neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin sermaye piyasalarında, portföy yatırımları şekline dönüşen sermaye akımları finansal varlıkların volatilitésinin artmasına neden olmakta ve bu da spekülâtif balonların oluşumuna sebep olmaktadır. Bu spekülâtif balon patlaması durumunda piyasada likidite sıkışıklığı meydana gelir, borçlanma maliyeti artar, ekonomi bir belirsizliğe doğru gider. Oluşan şok dalgaları sonucu bir finansal varlık fiyatındaki değışikliler ve şok dalgalar (döviz piyasasından hisse senedi piyasasına veya bir ülkedeki menkul kıymet türünden diğer ülkedeki menkul kıymet türüne) diğer piyasalara sirayet eder. Bu duruma krizin bulaşma etkisi denir (Bozkurt, 2016).

Finansal küreselleşme nedeni olan krizler genellikle finansal krizlerdir. Krizlerden sonra olan ani devalüasyonlar, sermaye kayıpları, ani fiyat artışları, reel ücret ve iş kayıpları, iflaslar v.b. makroekonomik dengesizlikler ile gelir ve servet dağılımında ortaya çıkan olumsuzluklar her zaman düşük gelirliilerin aleyhine olur. Sermaye çıkışı yapan gelişmiş ülkeler finansal serbestleşme ile ülkeler arası gelir dağılımının bozulmasına neden olmalarına karşın, sürecin kazananları da hep kendileri, kaybedenler ise gelişmekte olan ülkeler olmuştur (Kovancılar ve Miynat, 2004).

5. FINANSAL KÜRESELLEŞMENİN TÜRK SERMAYE PİYASALARINA ETKİLERİ

Türkiye’de finansal liberalleşme hareketi 24 Ocak Kararları ile başlamış ve 1980’li yılların başından itibaren hız kazanarak devam etmiştir (Alp, 2002). Bunu takip eden “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 Sayılı Karar” (1989) ile liberalleşme ve ekonominin dışa açılma konusunda önemli adımlardan birisi atılmıştır. Finansal küreselleşme konusunda etkili olan sermayenin giriş-çıkış ile ilgili sınırlamalar kaldırılmıştır. Bu kararın ardından Türkiye’de kambiyo kontrollerine son verilmiştir. Türkiye’ye 1990 sonrasında akmış beklenti bozulunca ülkeyi terk ederek krize sebebiyet verilmiştir (Kara, 2007).

Finansal küreselleşme ile beraber Türkiye’ye giriş yapan yabancı sermaye doğrudan yatırım yapma şeklinden ziyade (borsa, tahvil-bono, mevduat faizi ya da bankalar ya da diğer kuruluşların hisseleri) portföy yatırımları şeklinde olmaktadır. Bunun sebepleri Türkiye’de yabancı fonlarından ülkeye giriş ve çıkışlarda vergi alınmaması, borsa kazançlarından yabacılar için stopajın olmaması, yine yabancılardan hazine bonusu ve devlet tahvillerinin alım-satım kazançları ve elde edilen faiz ve gelirinden stopaj ve vergi alınmaması bütün bunlara ek olarak Dünyada en yüksek reel faizin Türkiye’de olmasıdır. Bu sebeple yabancı yatırımcılar dövizlerini Türkiye’de bozarak %20-50 arasında düşük kur ve yüksek faiz nedeniyle gelir elde edebilirler (Kara, 2007).

Türkiye’de finansal küreselleşmenin olduğu dönemlerden önce kalan makroekonomik dengesizliklerden kamu kesiminin açıkları ve iç borç stoku artarak devam etmiştir. Bu da yeterince derinleşemeyen mali piyasalar üzerinde baskı oluşturarak faizlerin yükselmesine neden olmuştur (Kara, 2007).

Yüksek faiz dolayısıyla kısa vadeli sermaye yatırımları girişinde olan artış mali piyasaları belirli bir süre rahatlatmakta, yabancı aktörlerin makroekonomik dengesizlikler ile ilgili bekleyişlerinin negatif olması, zaman zaman kısa vadeli sermaye hareketlerinin tipik özelliğı olan ani çıkışlar yapmasına sebep olmaktadır. Türkiye’de kısa vadeli sermaye hareketleri yıllar içerisinde istikrarsız bir seyir göstermektedir (Kara, 2007).

1990 Şubatında oluşan koalisyon hükümeti, IMF ile işbirliğı, özelleştirmeler ve Avrupa Birliğı’ne katılım çabaları ile başlayan olumlu hava borsa endeksini 1999 yılı artış oranı %79,78 gibi rekor bir düzeye ulaştırırsa da beklentilerin negatif yöne doğru değışmesi, yatırımcıların çekilmesi, TL’nin döviz karşısında değer kaybetmesi, reyting kuruluşlarının notu, yılsonu bankacılık krizleri nedeni borsada şoklar yaşatmıştır (Bolak, 2001).

Yine bu bağlamda 2001 Krizi, sıcak para giriş çıkışları nedeni ile olmuştur. ABD’de başlayan 2008 küresel finansal kriz tüm dünya piyasalarında ciddi düşüşler yaşanmasına sebep olmuştur. Türkiye 2001 krizinden sonra özellikle bankacılık alanında yapılan yasal ve idari düzenlemeler nedeni ile bu krizin etkilerini 2001’e kıyasla daha az hissetmiştir (Bozkurt 2016).

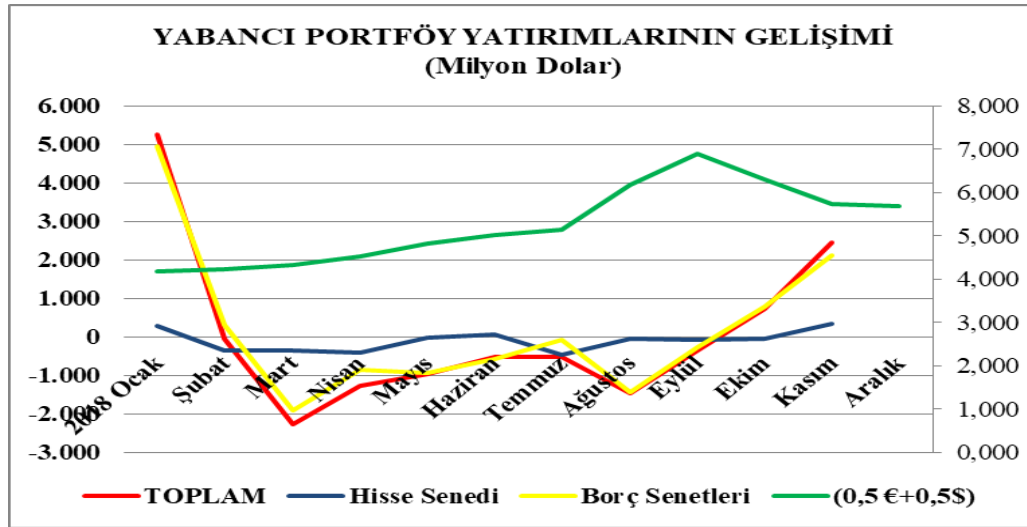
5.1. Türkiye’deki Portföy Yatırımları ve Uluslararası Doğrudan Yatırımlarının Görünümü (2017-2018)

Türkiye’ye giriş yapan portföy yatırımları ve uluslararası doğrudan yatırımlarının 2017 ve 2018 itibari ile görünümü aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir.

Aylar	(Milyon \$)		
	TOPLAM	Hisse Senetleri	Borç Senetleri
2018 Ocak	5.251	289	4.962
Şubat	-35	-348	313
Mart	-2.276	-361	-1.915
Nisan	-1.256	-414	-842
Mayıs	-964	-24	-940
Haziran	-508	76	-584
Temmuz	-531	-463	-68
Ağustos	-1.465	-36	-1.429
Eylül	-340	-71	-269
Ekim	733	-45	778
Kasım	2.458	346	2.112
2017 Ocak-Kasım	23.310	3.050	20.260
2018 Ocak-Kasım	1.067	-1.051	2.118
Değişim (%)	-95,4	-134,5	-89,5

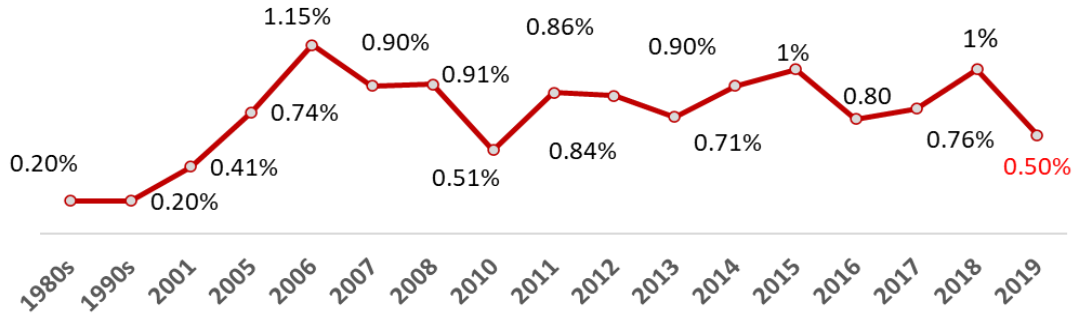
Tablo 3. Türkiye’de Yabancı Portföy Gelişimi 2017-2018**Kaynak:** ESO, 2018

Türkiye’de yabancı portföy yatırımlarının 2018 yılında aylık bazdaki gelişimi incelendiğinde yılın 11 aylık bölümü itibariyle 2017 yılında 23,3 milyar \$, 2018 yılında ise sadece 1.067 milyar \$ portföy yatırımları girişi olduğu görülmektedir.

**Grafik 1.** Yabancı Portföy Yatırımların Gelişimi**Kaynak:** ESO, 2018

Grafik 1’den görüleceği üzere 2018 yılında 11 aylık dönemde Türkiye’ye gelen 1.067 \$ net yabancı portföy yatırımları 2,1 milyar dolarlık bölümü borç senetleri yani faiz için gelmiştir. Bu durum, özellikle Merkez Bankası’nın yüksek oranlı faiz artışı yapması sonrasında gerçekleşmiştir.

(Milyon \$)	2014	2015	2016	2017	2018	2019
TOPLAM (UDY = (Sermaye Girişi-Sermaye Çıkışı) + Diğer Sermaye	13,337	19,274	13,950	11,546	13,163	8,385
Sermaye Girişi	8,632	12,093	7,534	7,401	6,534	5,611
Sermaye Çıkışı	261	364	621	1,869	470	369
Diğer Sermaye (Net)	645	3,389	3,156	1,371	1,184	-1,662
Gayrimenkul (Net)*	4,321	4,156	3,890	4,643	5,915	8,385

Tablo 4. Türkiye'ye Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Dağılımı**Kaynak:** YASED, 2019**Grafik 2.** Türkiye'nin 1980- 2019 Dönemleri İtibari İle Küresel UDY İçerisindeki Görünümü**Kaynak:** UNCTAD, 2020

Türkiye'nin 1980-2019 dönemleri itibari UDY'ndan aldığı en yüksek pay 2015 ile 2018'de %1 ile olmuştur. Türkiye'de uluslararası yatırımların girişi global uluslararası yatırımların akış trendine uygun olarak 2015'te toplam 19,274 milyon \$ iken 2016 ve 2017'de bir düşüş eğiliminde olmuş, 2018'de ise tekrar yukarı doğru bir miktar yükselişe geçmiştir. Türkiye'de UDY içerisinde yurtdışındaki yerleşik kişilerin gayrimenkul alımlarının önemli paya sahip olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Finansal küreselleşme ile sermaye, uluslararası alanda çok hızlı hareket imkan ve kabiliyeti kazanarak küresel bir nitelik kazanmıştır. Ekonominin temel taşı olma özelliğini taşıyan sermaye piyasalarının derinliği ve işlerliği ülke ekonomilerin gelişmişlik düzeyi ile doğru orantılıdır. Finansal piyasaların küreselleşmesi ile birlikte sermaye, sınır ötesine taşınarak mali piyasalara kaynak sağlamıştır. Yatırımcılara çeşitli yatırım alternatifleri sunarak risk-getiri yapabilmeye olanağı vermiştir. Özellikle doğrudan yatırım şeklindeki uluslararası sermaye hareketlerinin ekonomik büyüme ve istikrar üzerinde olumlu etkileri görülmektedir.

Finansal küreselleşme sonucu hız kazanan uluslararası sermaye hareketlerinin daha çok kısa vadeli (portföy) yatırımlarına dönüşme eğiliminde olduğu ve gelişmiş ülkelerden gelişmekte

olana doğru kaydığı olan görölmektedir. Bunun temel sebebi gelişmiş ölkelerdeki istikrarlı faiz ve mali piyasalarındaki derinliktir. Gelişmekte olan ölkelere kaymakta olan kısa vadeli sermaye hareketleri bir taraftan mali piyasalara kaynak ihtiyacı giderme yönünde yarar sağlarken, çıkış yaptığı dönemlerde ise çok ciddi zararlar verebilmektedir.

Kısa vadeli sermaye hareketleri ani giriş-çıkış yapma özelliğinden dolayı çıkış yaptığı kırılgan ekonomilerde krizlere sebep olabilmektedir. Türkiye 1980'lerin başından itibaren liberalleşme sürecine başlayarak küresel ekonomi ile bütünleşme sürecine girmiştir. 1989 Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 sayılı Karar bu yolda atılan en önemli adım olmuştur. Türkiye'ye gelen uluslararası sermaye hareketleri yüksek reel faiz ve döviz kuruna dayalı spekülâtif amaçlı kısa vadeli sermaye akımları şeklinde olmaktadır. Bu sermaye akımları iç borç stokundan dolayı piyasalarda oluşan baskı sonucu yükselen faiz oranları, artan sermaye girişleri mali piyasalara sanal bir rahatlama sağlamakta, ancak beklentinin negatife dönüşmesi veya dünyada yaşanan krizler sonucu ile birlikte makroekonomideki dengelerin bozulmasına sebep olmaktadır. Türkiye'de 1990'lı yıllarda yaşanan ekonomik krizlerde finansal küreselleşme ile ortaya çıkan unsurların payı olduğu görölmektedir.

Doğrudan yatırımlar giriş yaptığı ölkeye sermaye ile birlikte teknoloji transferleri de yaparak ekonomik büyüme ve istikrar üzerine olumlu katkı sağlamaktadır. Türkiye'nin UDY içerisinde 2018-2019 dönemleri itibari ile aldığı en yüksek pay 2018'de %1 olmuştur. Bu da dünyanın en büyük on ekonomisi biri olma iddiasında olan bir ölk için çok düşük kalmaktadır.

KAYNAKÇA

Afşar, M. (2004). *Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Akdiş, M. (2004). *Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Krizler ve Bu Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Araçlar: Tobin Vergisi*. Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 36, Denizli.

Aktuğ, S. S. (2020). *Development of Fintech Sector in Turkey*. BİLTÜRK Ekonomi ve İlişkili Çalışmalar Dergisi, 2(3), 487-499.

Alp, A. (2002). *Uluslararası Mali Piyasalardaki Gelişmeler ve Türkiye*. Ankara: MKB Yayın Kurulu.

Ay, A. (2008). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye*. Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Gelişmekte Olan Piyasalar Uluslararası Sempozyumu Bandırma: Balıkesir Üniversitesi Bandırma İ.İ.B.F., 24-27 Nisan 2008.

Baldwin, R. E. & Phillippe, M. (1999). *Two Waves of Globalization: Superficial Similarities, Fundamental Differences*. NBER Working Paper Series 6904.

Bolak, M. (2001). *Sermaye Piyasası Menkul Kıymetler ve Portföy Analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayın.

Bozkurt, İ. (2016). *Finansal Küreselleşmenin Sermaye Piyasaları Üzerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Bulut, C. & Bahışov, N. M. (2009). *Finansal Küreselleşme ve Ekonomik Etkileri*. Stratejik Araştırmalar Dergisi, 13: 27-29

Demiral, M. (2015). *Türkiye'de Sıcak Para Hareketleri ve Ekonomik Krizlere Etkisi (1990-2006)*. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.

Demircan, H. (2003). *Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri*. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, Ankara.

Efe, B. (2002). *Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği*. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayını.

Eroğlu, N. (2002). *Finansal Küreselleşme: Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri*. Küreselleşme: İktisadî Yönelimler ve Sosyo-politik Karşıtlıklar, Alkan Soyak (Drl), İstanbul: Om Yayınevi.

Eser, B. (2004). *Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Krizler Üzerinde Etkisi ve Türkiye Boyutu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ESO. (2018). *2018 Yılında Dünya Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisi & Beklentiler*. Eskişehir.

Ganiev, J. (2014). *Küreselleşme, Finansal Piyasalar ve Kriz*. İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, 1(2): 117-129.

Günsoy, B. (2006). *Küreselleşme, Bir Varoluş Çözümlemesi*. Bursa: Esin Kitabevi.

Gürlesel, C., Alkin, K. & Uzunoğlu, S. (1997). *Avrupa Sermaye Piyasaları Bütünleşme ve Türk Sermaye Piyasaları*. İstanbul: İMKB.

Harman, N. (2006). *Finansal Piyasalarda Küreselleşme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Helhel, Y. (2017). *Küreselleşme ve Finansal Arasındaki Etkileşimin Türkiye ve BRICS Ülkeleri İncelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.

Kandil, M., Shahbaz, M. & Nasreen, S. (2015), *The Interaction Between Globalization and Financial Development: New Evidence from Panel Co-integration and Causality Analysis*. EmpirEcon, Sayı: 49, (1317–1339).

Kara, T. (2007). *Yeni Teknoloji ve Basın İşletmeleri Üzerine Etkisi. Küreselleşme Üzerine Notlar*. Oğuz Kaymakçı (Drl.), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Karagül, M. & Masca, M. (2008). *Uluslararası Sermaye Hareketleri, Kriz Etkisi ve Muhtemel Önlemler*. Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Gelişmekte Olan Piyasalar Uluslararası Sempozyumu, Bandırma: Balıkesir Üniversitesi Bandırma İ.İ.B.F., 24-27 Nisan 2008.

Kazgan, G. (2000). *Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen*. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Kose, M. A., Prasad, E., Rogoff, K. & Wei, Shang-Jin, (2009). *Financial Globalization and Economic Policies*. IZA Discussion Paper Series - Institute for the Study of Labor, DP No. 4037.

Kovancılar, B. ve Miynat, M. (2004). *Altın Deli Gömleği ile Kleptokrasi Kıskaçında Türkiye Globalleşen Dünyada Türkiye’nin Yeri*. M. Serhan Oksay (Edt.) Kadir Has Üniversitesi 1. Kadir Has Ödüülleri Kitabı, Kadir Has Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Sever, E., Özdemir, Z., & Mızırak, Z. (2010). *Finansal Globalleşme, Krizler ve Ekonomik Büyüme: Yükselen Piyasa Ekonomileri Örneğinde Bir İnceleme*. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 2(3), 45-64.

Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası İktisat - Teori, Politika ve Uygulama*. Geliştirilmiş 18. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları.

UNCTAD. (2008). *Emergence of a New South-South Trade, Key Trade and Development*. Issues and the New Realities on the Geography of the World Economy UNCTAD Konferansı, 20-25 April 2008.

Williamson, J. & Mahar, M. (2002). *Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme*. Güven Delice (Çev.), Ankara: Liberte Yayınları.

Yaqub, N. (2003). *Review of the 2000/2001 National Human Development Report*. In the Nigerian Social Scientists, Cilt. 6, Sayı. 1.

YASED. (1988). *Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*. İstanbul.

YASED. (2018). *9. Yatırım Raporu Sunumu 2018*. İstanbul.

YASED. (2019). *2019 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu*. İstanbul.

Yılmaz, Ö., Kızıltan, A. & Kaya, V. (2005). *İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri*. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi, 24: 77-96.

The Effects of Financial Globalization on Capital Markets Turkey Under Investigation Case

İdris BOZKURT

ABSTRACT

Globalization, which has affected societies for centuries, has started to be felt in economic, social and technological aspects in recent years. As a result of globalization, the world has become a global market. Production has been reshaped and capital has crossed national boundaries and flowed into international capital markets. The crossing of capital has had positive effects on financial development and economic growth on the one hand and has caused financial risks and fragilities on the other. In general terms, globalization refers to the circulation of capital, goods, people, technology, ideas and cultures without restrictions. The concept of globalization is a multidimensional concept, but one of the important dimensions is the concept of financial globalization. Financial globalization effects on capital markets, will be examined in the context of Turkey's capital markets. In this context, the concept of globalization and the concept of financial globalization, Examining the globalization of capital, financial globalization impact on the capital markets, Turkey will be examined in the context of capital markets.

Keywords: *Financial Markets, Capital Markets Markets, Financial Globalization.*

Jel Codes: G1, G19

